

DIVIZIJA NA BORBENOM ZADATKU U DOLINI RIJEKE BOSNE

SITUACIJA NA BALKANU SEPTEMBAR—OKTOBAR 1944.

Sredinom avgusta 1944. vođa fašističke Njemačke poziva u Glavni stan njemačkog komandanta Jugoistoka, te mu naređuje da organizuje odbranu Balkana. Hitler je smatrao da će odbranom Balkana spriječiti Rumuniju i Bugarsku da izađu iz Trojnog pakta, obezbjediti neutralnost Turske i osigurati dalje iskorišćavanje prirodnih bogatstava za ratnu privredu.

Kada je 24. avgusta 1944. oborena fašistička vlada Rumunije i, istog dana, proglašena nova nezavisna i slobodna Rumunija, koja je odmah stupila u savez Antihitlerovske koalicije i objavila rat Njemačkoj, Hitler, uviđajući svu težinu situacije za njemačke snage u Grčkoj i Makedoniji, poziva 1. septembra, u Glavni stan ponovno feldmaršala Vajksa i naređuje mu povlačenje njemačkih snaga iz Grčke i Makedonije do Skoplja.

Kada je zatiim, 9. septembra pala i fašistička vlada Bugarske, njemačka Vrhovna komanda naredila je da se uspostavi front na liniji sjeverna Albanija — Skoplje — jugoslovensko-bugarska granica.

U vezi s uspostavljanjem fronta na istočnoj granici Jugoslavije, naređeno je da njemačka grupa armija *E* mora prebaciti iz Grčke svo ljudstvo, opremu i sva materijalna sredstva.⁶⁷⁴

Istovremeno Vrhovni komandant NOV i POJ, 1. septembra 1944. naređuje da 1. proleterski i 12. korpus iz zapadne Srbije i Operativna grupa divizija iz Toplice krenu u nastupanje ka Beogradu. Za to vrijeme jedan dio snaga Glavnog štaba Srbije trebalo je da nastupa ka istočnoj Srbiji, radi uspostavljanja veze sa jedinicama Crvene armije i sadejstva pri njihovom forsiranju Dunava. Te snage se potom

⁶⁷⁴ AVII, *Kraj na Balkanu* izdanje Kurta Fovinkela Hajdelberg 33. str. prevoda. U knjizi *Kraj na Balkanu* glava II, pod naslovom *Rezultati i gubici povlačenja* načelnik Štaba grupe armije E general Erih Smit Rihberg, navodi da je glavni cilj povlačenja Beograd, zbog situacije morao biti zamjenjen Sarajevom, a zatim povlačenjem dolinom rijeke Bosne prema sjeveru što prije snagama grupe armija *E* posjesti novoformirani jugoistični front od Valpova i Osijeka na Dravi — Drina — Sarajevo — Mostar — Karlobag na obali Jadranskog mora.

orijentišu ka Beogradu, a jedan njihov dio djeluje u dolini južne Morave. Prema toj odluci, 14. korpus djelovao je u istočnoj Srbiji, a 13. korpus u dolini južne Morave.

Njemačka grupa armija *E* počela se povlačiti iz Grčke 1. oktobra da bi dolinom Vardara i Morave izbila u rejon Beograda. U međuvremenu su glavne snage NOV i POJ u Srbiji, izbile u septembru u širi rejon Beograda, a 10. oktobra spojile su se sa snagama Crvene armije u rejonu Velike Plane. Time je odstupnica njemačke grupe armija *E* bila prešarena.

Komanda njemačke grupe armija *E* tada obavještava njemačkog komandanta Jugoistoka, da su događaji spriječili formiranje fronta od Albanije preko Skoplja do Dunava kod Gvozdene kapije (Đerdapa), i da je donijela odluku da nastavi dalje povlačenje za Bosnu u rejon Sarajeva. Iz Sarajeva, 'dolinom rijeke Bosne, prebacili bi glavne snage u doline donjeg toka Save i Drave, te formirali front od Valpova i Osijeka na Dravi, Drinom — Sarajevo — Mostar — Karlobag na obali Jadranskog mora. S tim prijedlogom složila se njemačka Vrhovna komanda oružane sile.

Štab 5. korpusa predviđao je budući razvoj situacije, pa je na osnovu toga zaključio da će komunikacija Sarajevo — Slavonski Brod biti jedna od glavnih za povlačenje neprijateljevih snaga sa Balkana.

I ne samo da je to bilo ispravno zaključivanje, nego je to poslije spajanja glavnih snaga NOV i POJ sa snagama Crvene armije, bila i jedina komunikacija za njihovo povlačenje.⁶⁷³

*

Sprovodeći naređenje Vrhovnog štaba od 17. avgusta i 13. septembra, Štab 5. korpusa je poslije prekida borbi za Banjaluku, Lijeve polje i Bosansku Gradišku, donio odluku da odmah krenu glavne snage Korpusa — 4, 10. i Srednjobosanska divizija u dolinu rijeke Bosne i djeluju na komunikaciji od Sarajeva do Slavenskog Broda.

Tom odlukom divizijama su bila određena područja dejstva — 10. divizija od Sarajeva do isključno Busovača, 4. divizija od Busovače uključno do Nemile i Srednjobosanska divizija od Begova Hana do ušća Bosne u Savu.

Štab 5. korpusa je 1. oktobra naredio Štabu 4. divizije:⁶⁷⁶

... »Sve svoje snage (6. 8. i 11. brigadu) izvući na prostoriju Ivanjska—Omarska—Piskavica. Srediti, odmoriti svoje jedinice i pripremiti za pokret...«

Istog dana Štab 5. korpusa preduzeo je i sve druge potrebne mjere. Od Kozarske grupe odreda formirao je 20. brigadu, koja je ušla u sastav 39. divizije.⁶⁷⁷ Neposredno prije formiranja 20. brigade

⁶⁷⁵ Erich Schmidt Richberg: *Kraj na Balkanu*, str. 3 i 84 prevoda.

⁶⁷⁶ AVII, k. 458-A, reg. br. 16/3.

⁶⁷⁷ AVII, k. 1289, reg. br. 33/1.

Štab 5. korpusa izdvojio je Kozarački bataljon Kozarske grupe odreda i uključio ga u sastav 8. brigade kao njen 5. bataljon.⁶⁷⁸

Podgrmečki i Drvarsko-petrovački odred izdvojeni su iz sastava 4. divizije i ušli su u sastav 39. divizije.

Prvi artiljerijski divizion 5. korpusa, bez haubičke baterije, ušao je u sastav 4. divizije.⁶⁷⁹

Vlašićki odred na području Travnika ušao je 25. oktobra 1944. u sastav 4. divizije.

Matična teritorija 4. divizije je do kraja septembra 1944. bila potpuno oslobođena osim grada Banjaluke, komunikacije Banjaluka — Bosanska Gardiška i komunikacije u dolini Une sa gradovima Bosanska Dubica — Bosanska Kostajnica — Bosanski Novi — Bosanska Krupa — Bihać — Kulen Vakuf.

Obezbjedenje te slobodne teritorije preuzele su, od 4. divizije, jedinice 39. divizije.

Štab 5. korpusa je u prvoj polovini oktobra izvršio i potrebna kadrovska pomeranja i postavljenja:

— politički komesar 8. brigade Rade Bašić, postavljen je 7. oktobra na dužnost političkog komesara 6. brigade. Na njegovo mjesto postavljen je Slavko Havić.

Za komandanta Artiljerijskog divizona 4. divizije postavljen je Ljuban Crnobrnja, do tada načelnik Štaba 11. brigade, a na njegovo mjesto Mehmed Imširpašić do tada nastavnik Podoficirske škole 4. divizije.⁶⁸⁰ Za političkog komesara tog divizona postavljen je Sveto Aleksić.

Za šefa Obavještajnog centra 4. divizije postavljen je Morie Levi. Za referenta saniteta Dane Mažar,⁶⁸¹ a u divizijskoj bolnici dr Ivo Šalek i medicinar Šefkija Karić.

Za referenta vazduhoplovstva 5. korpusa postavljen je Uroš Bogunović Roca, do tada zamjenik komandanta 4. divizije. Na njegovo mjesto postavljen je Ranko Šipka, do tada zamjenik komandanta Srednjobosanske divizije.⁶⁸²

Za šefa personalne službe Divizije postavljen je Branko Bokan.

Jedinice 4. krajiške divizije bile su 2. oktobra na ovim prostorijama: 6. brigada u selu Maričkoj, 8. brigada u selu Bistrici i 11. brigada u selu Palančište.

Štab 4. divizije naredio je svim jedinicama da izvrše svestrane vojne i političke pripreme boraca i starješina za odlazak sa matične teritorije područja Kozare, Podgrmeča, Bihaća i Cazina.

Politodjel je posebno dao zadatke svim partijskim i skojevskim organizacijama da intenzivno vaspitno rade sa svakim borcem o pokretu i značaju borbe i na drugim teritorijama. Ujedno je ukazivano i na poseban značaj pravilnog odnosa prema narodu, svugdje gdje 4. divizija bude prolazila i vodila borbe.

678 AVII, k. 458-A, reg. br. 18/3.

679 AVII, k. 458-a, reg. br. 16/3.

680 AVII, k. 1289, reg. br. 33/1.

osi AVII, k. 770, reg. br. 4/8.

682 AVII, k. 459, reg. br. 18/1.

O pokretu i značaju borbe na drugim teritorijama održali su sastanke brigadni komiteti KPJ i SKOJ-a, biroi KPJ i SKOJ-a u štabovima bataljona, a potom su održani i sastanci partijskih ćelija i aktiva SKOJ-à.

Štabovi brigada i bataljona održali su više sastanaka na kojima su razmatrane konkretne mjere koje treba preduzeti za uspjeh predstojećeg pokreta. Tako su izdvojeni svi ranjeni, bolesni i iscrpljeni borci i upućeni u Kozarački odred. Izvršena je popuna novomobilisanim borcima i zarobljenim domobranima na osnovu naređenja Vrhovnog štaba od 13. septembra, kojim je rečeno da stare divizije mogu imati i do 8.000 boraca, brigade u tim divizijama do 2.000, a bataljoni od 400 do 500 boraca.⁶⁸³ Prema tome to se naređenje odnosilo i na 4. diviziju.

Prilikom popune jedinica domobranima skrenuta je pažnja da to više nisu domobrani, već borci NOVJ i koje, kao takve, treba poštovati. Ujedno, dato je uputstvo od Vrhovnog štaba da, poslije 15. septembra, domobrane, a pogotovo oficire koji se budu borili protiv NOVJ treba staviti pod vojni sud, one, pak, koji hoće dobrovoljno da stupe u NOVJ rasporediti po jedinicama, a one koji ne žele, staviti u zarobljeničke logore.

Vrijeme do početka pokreta štabovi jedinica iskoristili su da poprave odjeću i obuću boraca i rukovodilaca u obučarskim i krojačkim radionicama. Suvišno oružje i ratna oprema predati su partizanskim odredima. Iscrpljeni zaprežni i tovarni konji su zamjenjeni i potkovani, a neispravni samari i kola popravljani i pripremljeni za marš. Svi borci i starjšine dobili su pojačanu hranu. Borcima i starješinama iz obližnjih sela dozvoljeno je da odu u posjetu svojim porodicama. Bio je to još jedan human postupak rukovođenja u nizu drugih tokom rata.

Pokret 4. divizije sa teritorije Bosanske Krajine uslijedio je 7. oktobra pravcem: Sanski Most — Ključ — Mrkonjić-Grad — Jajce — Donji Vakuf — Bugojno.

Sve jedinice 4. divizije stigle su na koncentracijsku prostoriju 11. oktobra, i razmjestile se: 8. brigada u Donjem Vakufu; 11. brigada sjeveroistočno od Bugojna u selima Rogušac, Pirici, Omići, Ljubnić, Čelepinova Kula, Ivoši i druga okolna sela i 6. brigada u selima Golo Brdo, Odžak, Kandija jugoistočno od Bugojna. Stab 4. divizije sa prištapskim jedinicama bio je u Bugojnu.⁶⁸⁴ Već sutradan, 12. oktobra, pregledano je stanje boraca i ratne opreme, kao i stanje konja. Utvrđeno je i brojno stanje jedinica i broj zaostalih boraca. U 11. brigadi izostalo je 37 boraca, a u 8. i 6. brigadi po 68 boraca. Međutim, uskoro su i ti borci, koji su bili kod svojih kuća i nisu znali dan i čas pokreta svoje divizije, stigli u svoje jedinice.

683 AVII, k. 1265, reg. br. 31/1.

684 AVII, k. 769-A, reg. br. 40/1.

Brojno stanje 4. divizije polovinom oktobra 1944. bilo je: 5.538 boraca i rukovodilaca, a od naoružanja imali su 14 topova i haubica, 19 teških minobacača, 11 bacača *džon bui*, 21 ručni bacač, 288 automata, 488 pištolja, 269 puškomitraljeza, 19 teških mitraljeza, 8 protivtenkovskih pušaka i, ostali, puške.

OSLOBODENJE TRAVNIKA I DOLINE RIJEKE LAŠVE

Njemački okupator je još od 1941. držao stalno jake snage u Travniku radi obezbjeđenja rudarskog i metalurškog basena Zenice, kao i pravca od Sarajeva preko Travnika prema Jajcu i dolini Vrbasa.

Povlačenjem njemačkih snaga sa Balkana u oktobru 1944, Travnik sa dolinom rijeke Lašve postao je za Nijemce još mnogo značajniji, jer su snage, raspoređene u Travniku i dolini Lašve do Zenice i Busovače, obezbjeđivale bočno središnji dio komunikacija u dolini Bosne od Sarajeva do Slavonskog Broda.

Sa druge, pak, strane, snage 4. divizije koje su 1. oktobra dobile zadatak da djeluju na komunikaciji u dolini Bosne od Busovače do Nemile, morale su prvo da unište neprijatelja u Travniku i dolini rijeke Lašve, pa tek onda da izbiju u rejon Zenice i Busovače.

Stab 5. korpusa izdao je zapovjest, za uništenje neprijatelja u Travniku i dolini Lašve 18. oktobra, u kojoj je, između ostalog, naveo:⁶⁸⁵

... *IV divizija:*

6. brigada napada uporište Travnik sa zapadne strane, tako da se glavnina snaga probije u grad i likvidira sva uporišta na lijevoj obali r. Lašve...

8. brigada zatvoriće sve pravce koji od Zenice izvode prema Travniku i prema komunikaciji Travnik—Busovača. Na desnom krilu povezati se sa snagama 9. brigade 10. divizije kod sela Jelinak. Lijevo se povezati sa Vlašičkim odredom na k. 570...

11. brigada sa 2 bataljona likvidira željezničke stanice Bila i Han Bila, a zatim nastavlja čišćenje svih neprijateljskih uporišta prema Busovači (Divjak, Vitez, Hankompanija)...

Ostala 2 bataljona 11. brigade u korpusnoj rezervi u prostoriji Nevića Polje—Čanića Brdo — cesta za Rankoviće.

7. brigada 10. divizije, koja se stavlja za vrijeme napada pod komandu štaba 4. divizije, napada sa istočne i jugoistočne strane, likvidira neprijateljska uporišta u gradu na desnoj obali Lašve i spaja se sa snagama 6. brigade 4. divizije.«

Raspored neprijateljevih snaga u Travniku i u dolini Lašve 18. oktobra bio je slijedeći:⁶⁸⁶

U *Travniku*: Stožer brzog, zdruga sa dijelovima 2. i 3. bojne i topničkog sklopa sa oko 800 vojnika; 2. doknadna bojna 3. doknadnog gorskog zdruga sa oko 500 vojnika; 5. i 6. satnija 8. posadnog zdruga sa 280 vojnika i kupreška ustaška bojna, ojačana sa ustašama izbjeglim iz Jajca, Donjeg i Gornjeg Vakufa i okoline Travnika sa oko 1.300 ustaša. Ukupno u Travniku bilo je oko 2.880 neprijateljskih vojnika.

685 AVII, k. 1265, reg. br. 28/1.

686 AVII, k. 58. reg. br. 9/1-94.

U Travniku je bilo i 450 Nijemaca, najviše Gestapovca i feldžandarma, ali su oni, kada su obavješteni da se približavaju snage 4. divizije povukli se u Sarajevo.

Neprijatelj je u Travniku organizovao odbranu na dva pojasa. Spoljnu odbranu sačinjavalo je 28 bunkera sa preprekama od bodljikave žice, i minskim poljima. Unutrašnju odbranu sačinjavale su najveće i najtvrdre zgrade koje su ustaše pretvorile u otporne tačke. To su bile zgrade vojne kasarne, kazniona, kaštel (stari grad), žandarmerijska kasarna, sjemenište (baš-bunar) i isusovačka gimnazija.

U dolini Lašve bile su slijedeće neprijateljeve snage: u Dolcu 100 ustaša 5. ustaške bojne, na Željezničkoj stanici Bila: 60 ustaša 5. bojne, Han Bila: 40 ustaša 5. ustaške bojne i u Han Kompaniji: 140 ustaša 5. ustaške bojne. Ukupno u dolini Lašve bilo je oko 440 ustaša.

U gradu Zenici uključeno i uporište Busovača, bile su slijedeće neprijateljeve snage:⁶⁸⁷ 3. i 5. satnija 17. bojne; oklopni voz; 14. i 17. satnija 4. bojne 11. ustaškog prometnog zdruga; 2. bojna 11. ustaškog prometnog zdruga; 782. turkestanski bataljon; 105. izviđački bataljon 5. SS korpusa i 7. samohodni bataljon 7. SS divizije. Ukupno u Zenici i Busovači 4.500 Nijemaca i ustaša.

Štab 4. divizije dao je u svojoj zapovjesti jedinicama slijedeće zadatke:

- Štabu 6. brigade da formira jaku udarnu grupu sa kojom izvršiti probroj u Travnik sa sjeverozapadne strane;

- Štabu 11. brigade da što prije likvidira neprijateljeva uporišta u dolini Lašve. Štab 4. divizije predviđao je da će borbe za Travnik potrajati, pa osloboditi dolinu Lašve, znaci, ne dozvoliti neprijatelju da uputi pomoć neprijatelju u Travnik od pravca Sarajeva i Busovače;

- Štabu 8. brigade naredio je da izvede demonstrativni napad na Zenicu, a potom da čvrsto posjedne položaje kod Gučje Gore, preko koje je bio najkraći pravac od Zenice prema Travniku;

- Štabu Artiljerijskog diviziona odredio je vatrene položaje i naredio da dejstvuje na pravcu 6. brigade, i

- Štabu 7. brigade 10. divizije naredio je da napada preko kose Vilenica, sa zadatkom da prodre u grad s južne strane na desnu obalu rijeke Lašve i da se tu spoji s jedinicama 6. brigade koje, sa sjeverozapada, treba da prodru do njene lijeve obale.

Početak napada jednovremeno svih jedinica, bio je određen za 20. oktobar u 19 sati.

Štab 6. brigade na glavnom pravcu napada — selo Jankovići — Jadikovići — Baš-Bunar, određuje 2, 3. i 4. bataljon za pomoćni pravac — sa jugozapadne strane za napad na Travnik, određen je 1. bataljon. On je imao zadatak da napadne između bunkera 2 i 3 i, pored toga, da održava desno vezu sa jedinicama 7. brigade.

• Borbeni poredak na glavnom pravcu 6. brigade bio je formiran ovako: na čelu se kretao 3. bataljon sa zadatkom da između bunkera broj 27 i 27a načini brešu u neprijateljevoj odbrani, te da najvećom brzinom prodre u kasarnu i centar grada. Pozadi 3. bataljona kretao se 4. bataljon sa zadatkom da pomogne 3. bataljonu u probroju spoljne odbrane, a zatim da obezbjedi i njegove bokove sa po 10 puško-mitraljeza.

⁶⁸⁷ AVII, NAV-N-T-311, Roll 194/190-4, iz operativnog izvještaja Komande grupe armija E.

Drugi bataljon dobio je zadatak da čisti pojas spoljne odbrane neprijatelja i to bunkere 28, zatim broj 1 do rijeke Lašve, i broj 26 prema planini Vlašiću, potom da se ubaci u grad za 3. i 4. bataljonom. Prateća četa 6. brigade kreće se za 3. i 4. bataljonom.

Napad je počeo 20. oktobra u 19 sati.

Udarna grupa 3. bataljona 6. brigade probila je dvostruki red prepreka od bodljikave žice i izbila pred bunkere, gdje je bila zastavljena. Proboj u prvom naletu nije uspio. Poslije toga formirana je druga udarna grupa od 3. i 4. bataljona. Ona se probila do samih bunkera, ali je protivjurišem neprijatelja bila odbačena, tako da ni taj *napad nije* uspio. Preduzet je u 4 sata ujutru 21. oktobra i treći napad, i to svaki bataljon na svom pravcu, ali i taj napad je bio odbijen. Bataljoni su pretrpjeli osjetne gubitke. U 7 sati 21. oktobra, neprijatelj vrši jak napad i odbacuje snage 6. brigade oko 400 metara daleko od bunkera.

Prvi bataljon 6. brigade napadajući sa pravca jugozapada, zauzima bunkere broj 2, 3 i 4, i prodire prema centru grada desnom obalom Lašve. U toku napada nije uspostavio vezu sa jedinicama 7. brigade na desnom krilu. Pod jakom vatrom neprijatelja povukao se u 4 sata ujutru 21. oktobra u selo Vidoševiče.

Toga jutra (21. oktobra) kod bunkera broj 1 zapadno od Travnik, na pravcu napada 6. brigade, poginuo je načelnik Operativnog odsjeka Štaba 5. korpusa Josip Mažar Soša, legendarni komandant Kozare.

Jedinice 7. brigade napale su grad s južne strane preko kose Vilenica, istovremeno kada i jedinice 6. brigade. Nakon dvočasovne borbe likvidirana su 2 bunkera, čime je stvorena breša u neprijateljevoj odbrani. Zatim, lijevo su likvidirana još 2 bunkera, a desno 3 bunkera. Međutim, dalji prodor 7. brigade u grad, prema desnoj obali Lašve, neprijatelj je zaustavio. Pred zoru, 21. oktobra, 7. brigada se povukla na periferiju grada.

Komandant 5. korpusa nalazio se na pravcu napada 7. brigade, pa, da bi zaustavio protivnapad ustaša, naredio je 1. bataljonu 11. brigade iz opšte rezerve Korpusa, da preuzme položaje 7. brigade na kosi Vilenica.

U svanuće 21. oktobra 1. bataljon 11. brigade primio je položaje na Vilenici i odmah prihvatio borbu sa ustašama koje su neprekidno napadale i ovladali Vilenicom. Stab 1. bataljona naredio je protivnapad i snažnim jurišem zbacio neprijatelja sa Vilenice i zauzeo dominirajuće položaje. Ustaše su se povukle samo nekoliko metara ispod položaja 1. bataljona i sklonile u uvale. Kada je u umornih boraca samo za trenutak popustila opreznost, ustaše iznenada vrše jak juriš, bacajući ručne bombe i zasipajući položaje bataljona jakom automatskom vatrom. Uspjeli su ponovno da izbiju na Vilenicu. Prvi bataljon ponovno vrši juriš i zbacuje ustaše s položaja, a ustaše opet protivnapadom vraćaju ih i, tako 21. oktobra, nekoliko puta do podne to se ponavlja, dok konačno snage 1. bataljona nisu zauzele položaje na Vilenici i dobro se učvrstile. To je bilo veoma značajno za ponovni napad na grad uveče 21. oktobra.

Za to vrijeme 2. i 4. bataljon 11. brigade, pošto su 20/21. oktobra zauzeli neprijateljevo uporište u željezničkoj stanici Bila, u toku 21. oktobra, likvidirali su i neprijateljeva uporišta u Han Bili i u Divjaku.

Snage 8. brigade su noću 20/21. oktobra držale sa 3, 4. i 5. bataljonom položaje prema Zenici, sa 1. bataljonom prema Vitezu, a 2. bataljon bio je na položajima istočno od Travnika sa zadatkom da dočekuje grupe neprijatelja koje bi se eventualno povlačile iz Travnika.

Noću 20/21. oktobra izveden je demonstrativni napad na Zenicu sa slabijim dijelovima 8. brigade, kojom prilikom je ubijeno 5, a ranjeno 17 Nijemaca.

Ujutru 21. oktobra oko 150 ustaša krenulo je iz Zenice prema Han Kompaniji. S ustašama su bili i Turkestanci, pripadnici turkestarskog 782. bataljona. Dočekao ih je 4. bataljon 8. brigade i ubio 8, ranio 15, a ostali su pobjegli nazad u Zenicu.

Istog dana 5. bataljon je kod Podbrežja, iznad Zenice, napao neprijatelja i ubio 29, a ranio preko 20 neprijateljevih vojnika. Peti bataljon 8. brigade imao je 2 poginula borca. Zaplijenio je jedan teški minobacač, puškomitraljez i 2 puške. Neprijatelj je iz Podbrežja protjeran u Zenicu.

Dok su jedinice 8. i 11. brigade vodile te borbe, snage 6. i 7. brigade i 2 bataljona 11. brigade (1. i 3. bataljon), pripremali su se za ponovni napad na Travnik.

Napad je počeo opet u 19 sati 21. oktobra, ali ovog puta sa glavnim pravcem napada s jugozapada i juga.

Snage 6. brigade — 2. i 4. bataljon prebacili su se u 14 sati sa sjeverozapada na jugozapad, a na pravcu sjeverozapada ostao je samo 3. bataljon sa zadatkom da dočeka i razbije neprijateljeve snage koje će pokušati da se probiju iz Travnika preko Vlačića, u pravcu Zenice.

Snage 7. brigade opet su napadale na istom pravcu s juga, s tim što su 1. i 3. bataljon 11. brigade napadali sa pravca jugozapada.

Tačno u 19 sati 1. i 4. bataljon 6. brigade probili su spoljnu odbranu neprijatelja između bunkera broj 2 i 3, i prodrle u centar grada. U prodoru je 1. bataljon likvidirao ustaški stožer, a 2. bataljon se spojio sa snagama 7. brigade, produžio prodor u grad i nastavio sa 1. bataljonom 6. brigade borbu sa 1.000 ustaša i domobrana u zgradi kasarne.

Četvrti bataljon 6. brigade, nakon proboja, vodio je žestoku borbu sa neprijateljem kod mosta na Lašvi, koji je 3 puta jurišao da održi most i sva 3 puta bio odbačen, a zatim bio potpuno razbijen. Potom na leđima neprijatelja naše jedinice upale su u duvansku tvornicu, gdje se razvila najžešća borba. Neprijatelj je po sobama, hodnicima i na spratovima zgrade bio potpuno uništen i 4. bataljon se spojio sa 1. i 2. bataljonom blokirajući neprijatelja u zgradi kasarne.

Sedma brigada probila se u prvom naletu do prvih kuća u Travniku s južne strane. Zatim se razvila žestoka borba. Neprijatelj je

branio kuću po kuću. Tokom noći očišćen je dio grada na desnoj obali Lašve. Pred zoru neprijatelj je sabijen u tvrđavu (kaštel). Dejstvom artiljerije iz *neposredne* blizine zapaljeno je skladište baruta u tvrđavi, nakon čega se posada predala. Potom je dio snaga 7. brigade sadejstvovao u napadu na vojnu kasarnu.

Treći bataljon 11. brigade razbio je neprijatelja koi je branio zgradu zatvora i oslobodio oko 100 zatvorenika.

Neprijatelj se još jedino branio oko podne 22. oktobra, u zgradi vojne kasarne. Iz te zgrade izvršio je nekoliko juriša da bi se probio prema Vlašiću, ali svaki put je, uz velike gubitke, bio vraćen natrag u kasarnu. Tada su po naređenju Štaba 4. divizije privučeni topovi i haubice na najbliža mogućna odstojanja od kasarne, i to na svega oko 40 metara.

Iz topova i haubica otvorena je vatra kroz prozore i vrata kasarne po svim sobama u prizemlju i na spratovima. Zatim, pod zaštitom artiljerijske i pješadijske vatre, grupe bombaša prišle su zgradi i ubacile bombe i flaše sa benzinom, nakon čega je kasarna počela da gori.

U sumrak 22. oktobra oko 500 ustaša probilo se iz kasarne i krenulo prema Vlašiću. U tom bjekstvu naišli su na 3. bataljon 6. brigade, koji ih je pustio na blisko odstojanje i plotunskom vatrom prepolovio. Ostalih oko 220 ustaša nastavilo je da se probija prema Zenici.

U kasarni je ostalo još oko 700 ustaša i domobrana, od kojih je do 20 sati 200 poginulo. Predao se 501 ustaša i domobran.

U borbama za Travnik, u dolini Lašve i na pravcu Zenica — Guča Gora, ubijeno je 2.120 ustaša i domobrana. Samo oko kasarne i u kasarni prebrojano je 980 poginulih ustaša.

Među poginulima bio je i zapovjednik ustaškog garnizona u Travniku.

Zarobljeno je preko 700 ustaša i domobrana.⁶⁸⁸

U borbama za oslobođenje Travnika poginuo je i zamjenik komandanta 10. divizije Petar Mećava, ranije borac i rukovodilac u 4. krajiškoj diviziji.

Poginuo je, također, načelnik Štaba 6. brigade Milan Milovac.

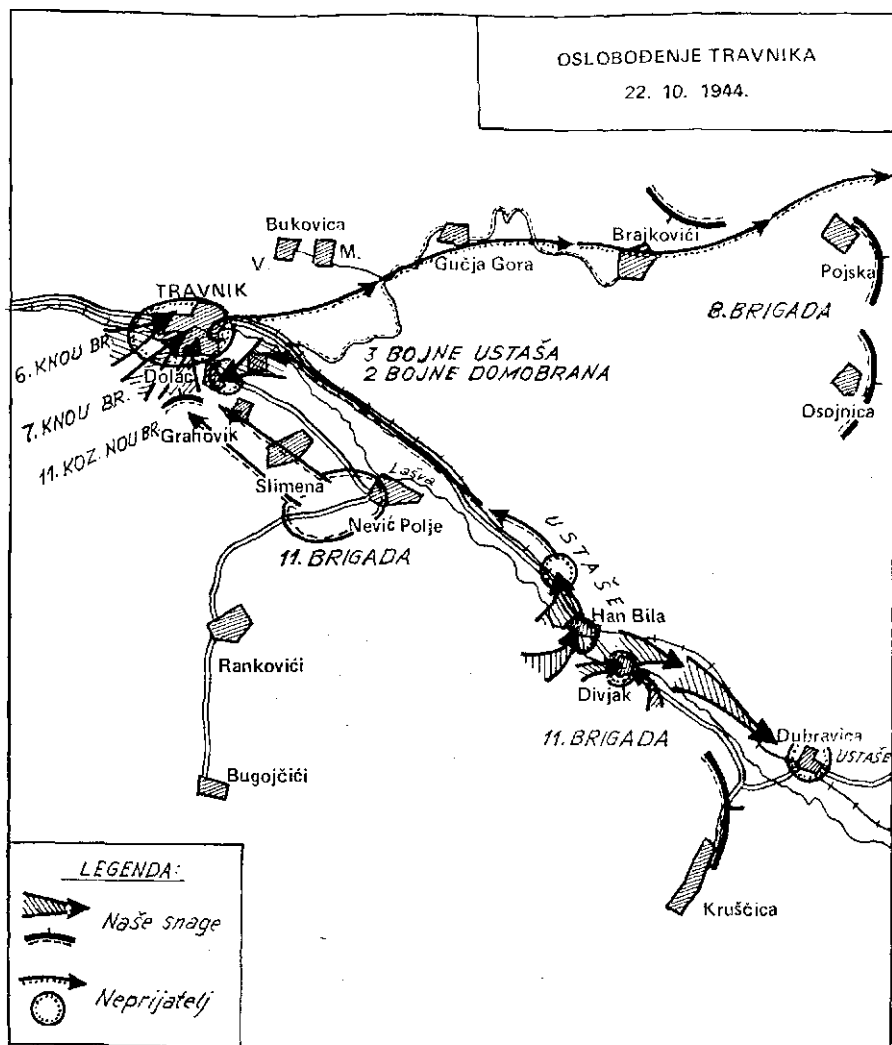
U tenku zajedno s Petrom Mećavom poginuo je i komandir Tenkovske čete 5. korpusa Lazar Marin, također ranije borac 4. divizije.

Za vrijeme borbi (22. oktobra) u Travniku vođene su borbe i u dolini Lašve.

Četvrti bataljon 11. brigade likvidirao je ustaše u Dolcu i oslobodio mjesto.

Drugi bataljon te brigade s Pratećom četom, uz podršku jedne baterije Artiljerijskog divizionia i uz sadejstvo sa 1. bataljonom 8. brigade, razbio je i protjerao ustaše iz Han Kompanije.

Slijedećeg dana, 23. oktobra, 1. i 2. bataljon 11. brigade napali su 1.500 Nijemaca u Busovači. Neprijatelj je imao 3 tenka i veći broj topova i teških minobacača. Uz snažnu podršku tenkova, topova i minobacača Nijemci su se održali u Busovači. Napad 1. i 2. bataljona 11. brigade nije uspio. Brigada je imala 14 ranjenih boraca.

Oslobođenje Travnika

Međutim, istog dana (23. oktobra), najtežu borbu vodila je 8. brigada.

Naime, komandant 5. SS njemačkog korpusa, dobio je zadatak radio-depešom 22. oktobra od komandanta njemačke 2. oklopne armije da mora po svaku cijenu održati Travnik. Komandant njemačkog 5. SS korpusa, general Kriger (*Krüger*), našao se u vrlo teškoj situaciji. Snage 7. SS divzije u Srbiji bile su potpuno razbijene. Njemačka 369. legionarska divizija vodila je teške borbe protiv 17. brigade 10. divizije, koja je stalno napadala na komunikaciju Sarajevo — Mostar.

U takvoj situaciji komandant njemačkog 5. SS korpusa nalazi jedino rješenje da 3 bojne 1. ustaškog djelatnog stajaćeg zdruge, koje su vodile borbe u rejonu Rogatice sa 27. divizijom 3. korpusa, uputi prema Travniku.

Kamionima i vozovima 22. i 23. oktobra do podne prebačeno je u rejon Zenice 1.700 ustaša tog ustaškog zdruge. Te ustaše su, 23. oktobra u 8 sati, krenule u napad iz rejona Zenice prema Travniku, i to prvo manjim izviđačkim dijelovima, a potom u 12 sati glavnim snagama.

Toga dana jedinice 8. brigade bile su na položajima: 2. bataljon kod Vardišta (kota 586), lijevo od njega 4. bataljon, a dalje između sela Kozarci i Gradišća bili su raspoređeni 3. i 5. bataljon. Prvi bataljon nalazio se u blizini 2. i 4. bataljona.

Borbu s prvim dijelovima ustaša na pravcu Podbrežje — Jagodić, vodio je 5. bataljon ujutru 23. oktobra. U toku borbe našao se u teškoj situaciji, zbog nepredviđenog izbijanja oko 300 ustaša koje su prethodne večeri pobjegle iz Travnika i, ujutru u 4 sata krenule preko Guče Gore i sela Brajkovića u pravcu sela Jagodića i Zenice. Iako se našao u teškoj situaciji 5. bataljon se brzo rokirao ulijevo i napao neprijatelja s desnog boka, a istovremeno snage 1. bataljona pristigle su i napale neprijatelja s lijevog boka. Sada su se ustaše našle u teškoj situaciji i pobjegle u Zenicu uz gubitke od 27 poginulih i 30 ranjenih, dok su jedinice 5. bataljona 8. brigade imale 3 poginula i 4 ranjena borca.⁶⁸⁹

U 12 sati 1.700 ustaša 1. ustaškog zdruge, pojačanih sa 300 ustaša Kupreške bojne, pobjeglih iz Travnika i 200 ustaša pobjeglih iz doline Lašve — ukuipno oko 2.200 ustaša — krenulo je u napad. Glavni pravac napada Bukovica — Stranjani — Brajkovići — Guča Gora — Travnik. To je bio najkraći pravac od Zenice do Travnika. Na tom pravcu nalazili su se 3. i 5. bataljon 8. brigade, koji su se zbog izbijanja ustaša iza leđa, prodorom na selo Jagodiće, morali povući na slijedeće položaje. Tada 4. bataljon 8. brigade napada prema selu Kozarcima u lijevi bok neprijatelju. Borba se vodi na bliskom odstojanju bombama i pištoljima. Međutim, druge ustaške jedinice prodiru za leđa i tom bataljonu prema Čajdrašu, zbog čega se i 4. bataljon mora povući. Ustaše su, koristeći se brojnom nadmoćnosti, izbile uveče 23. oktobra u Guču Goru. Toga dana ih je poginulo 124, a ranjeno 65. Brigada je imala 3 poginula i 7 ranjenih boraca.

Ujutru 24. oktobra ustaše su iz Guče Gore izbile na visove iznad Travnika. Tada 1. i 4. bataljon 6. brigade, na samoj periferiji grada, dočekuju ustaše i, u bliskoj borbi, ručnim bombama i pištoljima vode borbu. Juriši i protivjuriši smjenjivali su se tako da su pojedini položaji prelazili po 4 puta iz ruku u ruke. Borba je počela u 10 sati, a oko 17 sati uz podršku Artiljerijskog divizionla bataljoni 6. brigade gonili su ustaše prema Gučoj Gori.

Zajedno sa bataljonima 6. brigade vodile su borbu protiv ustaša i jedinice 7. brigade koje su, neprijatelja u odstupanju, tukle na njegovom lijevom boku.

⁶⁸⁹ Izudin Čaušević, *8. krajiška brigada*, str. 331, VIZ, Beograd 1981.

U 14 sati 24. oktobra stigli su u pomoć 3. bataljon 8. brigade i 4. bataljon 11. brigade. Ta dva bataljona, pod komandom komandanta 8. brigade, spojili su se sa snagama 6. i 7. brigade, te svi skupa razbili ustaše na položajima u selima Guča Gora, Maline i Alihodže. Porazene ustaše bježale su preko sela Brajkovića i Konjevića nazad u Zenicu.

Tako su 24. oktobra završene borbe za Travnik i dolinu Lašve potpunom pobjedom jedinica 4. divizije sa 7. brigadom 10. divizije.

Slijedećeg dana 7. brigada napustila je sektor dejstava 4. divizije i otišla u sastav svoje divizije.

Po naređenju Štaba 5. korpusa u sastav 4. divizije ušao je 25. oktobra Vlašički odred. Do tada je dejstvovao na komunikaciji Zenica — Nemila i, po naređenju Štaba 4. divizije, nastavio je da dejstvuje na istom sektoru.

POPUNA JEDINICA, PARTIJSKO-POLITIČKI RAD, DALJE
ORGANIZACIONO JAČANJE I STRUČNO OSPOSOBLJAVANJE
SASTAVA JEDINICA 4. DIVIZIJE

Odmah poslije oslobođenja Travnika, na osnovu naređenja Štaba 4. divizije, sve brigade su, svaka na svom sektoru, otpočele mobilizaciju. Uspjeh je bio iznad očekivanja. Na sastanku Divizijskog komiteta održanog u Hanromaniji 5. novembra, kojem su prisustvovali članovi Divizijskog komiteta i rukovodilac Politodjela 4. divizije Dušan Dozet, navedeno je da je u brigade poslije travničke akcije stupilo prosječno po 250 boraca, a u 8. brigadu čak i 300 boraca.⁶⁹⁰

Za kratko vrijeme poslije travničke operacije u 4. diviziju stupilo je još oko 600 boraca, tako da se ukupan broj kretao oko 1.400 novih boraca.⁶⁹¹

Pored zadatka političkog vaspitanja i uzdizanja novih boraca, Stab 4. divizije, partijska i skojevska organizacija 4. divizije i Politodjel morali su i politički da djeluju na području Travnika i Zenice. Do tada su jedinice NOV i POJ samo prolazile tim područjem. Sada se postavio neophodan zadatak da se odmah formiraju organi narodnih vlasti kojima će biti prvenstven zadatak da politički djeluju na terenu.

Politički rad sa novim borcima i politički rad na području Travnika i Zenice, zahtjevali su jednovremeno angažovanje velikog broja ljudi. Osnovno je bilo u političkom radu da se novi borci i narod upoznaju sa ciljevima narodnooslobodilačkog pokreta, s odlukama 2. zasjedanja AVNOJ-a i 1. i 2. zasjedanja ZAVNOBiH-a.

Na oba ta zadatka angažovani su svi članovi KPJ, SKOJ-a i kandidati za prijem u KPJ, ali i svi stari borci. Oko 4.000 starih boraca i rukovodilaca 4. divizije radilo je na političkom uzdizanju i vaspitanju 3.000 novih boraca i, istovremeno, objašnjavalo narodu ciljeve NOP-a na području Travnika i Zenice, održavajući konferencije po selima, poslije kojih su formirani narodnooslobodilački odbori.

⁶⁹⁰ IRP Sarajevo, 10/647.

⁶⁹¹ AVII, k. 770-A, reg. br. 10/5.

U tom velikom zadatku stari borci i rukovodioci 4. divizije postigli su vidne rezultate. U izvještaju političkog komesara 4. divizije političkom komesaru 5. korpusa početkom novembra, između ostalog je navedeno.⁶⁹²

... »Politički rad po oslobođenju Travnika je vidljiv. Svaka brigada na svom terenu, svuda po selima stvarala je narodnooslobodilačke odbore, održavala konferencije s narodom, tumačila događaje...

Glavno je sada što prije vaspitati i politički uzdići novomobilisane borce, da se bore za ciljeve NOP-a.«

Štabovi brigada, bataljona i komande četa dobili su poseban zadatak da redovno obavještavaju narod na svom terenu o političkim događajima u zemlji i u svijetu.

Političko uzdizanje i vaspitanje boraca bilo je teško, i moralo se uporno, danonoćno, s njima raditi. Posebno teško je bilo sa boricima mobilisanim na području Travnika i Zenice, jer je to područje rudara rudarsko-metalurškog basena Zenice, siromašnih seljaka, seoskih slugu, nadničara i napoličara, zbog siromaštva, bilo u svakom pogledu zaostalo, a naročito u pogledu pismenosti. Od 1.400 boraca mobilisanih na tom području 800 ih je bilo nepismeno.⁶⁹³ Trebalo je mnogo truda i napora da oni, i njihovi najbliži, shvate ciljeve NOP-a. Međutim, kada su shvatili da je to borba za do tada potlačene i eksploatisane, za bolji život, za ljudsku pravdu i poštenje, da je to borba za njih, onda su postali dobri borci 4. divizije. U tom pogledu na njih su uticali i njihovi roditelji i rodbina.

Na taj način, već u novembru, 4. divizija od Kozarske, Podgrmečke, Bihačke i Cazinske, postala je podjednako i Travničko-zenička divizija.

Štab divizije je 5. novembra uzeo iz sastava Vlašićkog odreda 450 boraca i s njima popunio brigade.⁶⁹⁴ Bili su to, većinom, stariji borci, koji su zamjenili poginule i ranjene borce 4. divizije u borama na Travniku i u dolini Lašve. U Odredu je ostalo 200 boraca.

U vojnostručnom pogledu izvođena je obuka bez predaha, da bi se borci što prije osposobili za borbu. U tom pogledu najviše se računalo na podoficire, njihove neposredne starješine.

Zbog toga, prva klasa već obučениh podoficira odmah poslije oslobođenja Travnika, upućena je u jedinice 4. divizije. U Travniku je po naređenju Štaba 4. divizije nastavila rad Podoficirska škola sa drugom klasom. U nju je upućeno iz svake brigade po 40 podoficira, iz intendanture Divizije 7, iz čete za vezu 7, iz zaštitnice 7 i iz bolničke čete 4. divizije 6 podoficira.⁶⁹⁵ Ukupno 150 podoficira.

Ujedno je pri podoficirskoj školi formiran i minobacački kurs, i na njega je svaka brigada uputila po 10 podoficira.⁶⁹⁶

892 iRp, Sarajevo, 10/647.

893 AVII, k. 770-A, reg. br. 11/5.

694 AVII, k. 769-A, reg. br. 20/2.

695 AVII, k. 769-A, reg. br. 10/2.

696 AVII, k. 770, reg. br. 13/8.

štab 5. korpusa je radi jačanja izviđačke službe, naredio da se izviđačke čete brigada povećaju od 32 na 52 borca, uključujući komandira i političkog komesara.⁶⁹⁷

Pri štabovima brigada, po naređenju Štaba 5. korpusa, formirane su prateće čete sastava:⁶⁹⁸ 1. vod je topovski a 2. vod minobacački.

Prema tom naređenju prateća četa u 6. brigadi, imala je 4. topovska odjeljenja, a 8. i 11. brigada po 3 topovska odjeljenja.

Štab 4. divizije računao je na Podoficirsku školu u svako vrijeme kao na operativnu rezervu u slučaju potrebe. To je bila vrlo jaka udarna jedinica, sastavljena od (prekaljenih i vještih boraca, većinom od 1941. i 1942.

Krajem oktobra 1944. došlo je i do kadrovskih promjena:

— naredbom Štaba 5. korpusa za komandanta 7. brigade postavljen je Rade Brkić, do tada zamjenik komandanta 6. brigade.⁶⁹⁹ Na njegovo mjesto postavljen je Milan Miljuš, do tada komandant 1. bataljona te brigade;

— za komandanta 14. brigade Srednjobosanske divizije postavljen je Stevo Kovačević do tada zamjenik komandanta 8. brigade. Na njegovo mjesto postavljen je Branko Vignjević, do tada komandant 3. bataljona 6. brigade. Za načelnika Štaba 8. brigade postavljen je Đorđo Vučenović, do tada komandant Vlašičkog odreda.⁷⁰⁰

Naredbom Štaba 4. divizije za načelnika Štaba 6. brigade postavljen je Vinko Menart.

Povratkom sa svečanosti u Han Kompaniji, 7 novembra, koju su organizovali 6, 8. i 11. brigada povodom dana oktobarske revolucije i na kojoj je prisustvovao Štab 4. divizije, survao se s automobilom u provaliju (kod mjesta Divjak) zamjenik komandanta 4. divizije Ranko Šipka, i poginuo. Tako se pridružio, nekoliko dana ranije poginulim legendarnim junacima Kozare, Josipu Mažaru Šoši, Petru Mećavi i Lazi Marinu.

.

Oslobođenjem područja Travnika i Zenice, te popunom 4. divizije za svega 2 mjeseca sa oko 3.000 novih boraca, i pred organe OZN-e postavljeni su obimni zadaci. Načelnik OZN-e 4. divizije sa šefovima OZN-e 6, 8. i 11. brigade našao se pred velikim zadatkom pronalaženja i otkrivanja agenata i špijuna, koje je neprijatelj ubacivao kako u jedinice 4. divizije, tako i na njeno operativno područje.

U jedinicama 4. divizije, neprijatelj nije uspeo da organizuje svoju tajnu službu, jer su organi OZN-e na vrijeme otkrili nekoliko ubačenih špijuna.

⁶⁹⁷ Avil, k. 768, reg. br. 12/3.

⁶⁹⁸ AVII, k. 769-A, reg. br. 10/2.

⁶⁹⁹ AVII k. 856, reg. br. 5/12.

⁷⁰⁰ AVII, k. 856, reg. br. 5/12.

Na području Travnika i Zenice otkriveno je 14 špijuna Gestapoa. Oni su izvedeni pred vojni sud 5. korpusa. OZN-a 4. divizije saslušanjem otkrivenih špijuna, otkrila je i dugogodišnjeg špijuna Gestapoa u Jajcu, koji je bio naročito aktivan za vrijeme boravka Vrhovnog štaba u tom gradu, tj. od avgusta 1943. do januara 1944. Dobio je zasluženu kaznu.

Danonoćnim radom u traganju za prikrivenim neprijateljem, organi OZN-e 4. divizije otkrivali su na vrijeme sve pokušaje Gestapoa da ubaci špijune u Diviziju i na područje na kojem je ona djelovala. Uspješnim radom organa OZN-e, jedinice 4. divizije bile su obezbjeđene od razornog rada pritajenih neprijatelja, a i narod na novooslobođenom području Travnika i Zenice.

BORBE U NOVEMBRU 1944.

Nakon razbijanja 1. ustaškog djelatnog stajaćeg zdruga, Stab 4. divizije je, 27. oktobra dao zadatke potčinjenim jedinicama:⁷⁰¹

Sesta brigada, u ulozi divizijske rezerve, razmjestiće se na prostorijski Vitez — Zabilje — Lupac. Izviđačka četa 6. brigade, djelstvovaće na komunikaciji Lašva — Janjići — Raspotočje — Zenica;

Osma brigada posjeće položaje na liniji Čajdraš — Obrenovci — Stranjani, i s njih rušiti komunikacije i vozove u dolini rijeke Bosne od željezničke raskrsnice Lašva do Nemile. Lijevo održavati vezu sa Vlašičkim odredom, a desno sa 11. brigadom;

Jedanaesta brigada posjeće položaje na liniji Ahmići — kota 586 — Hrasno, radi zatvaranja pravca od Busovače i Lašve prema Travniku i rušenja komunikacije Busovača — željeznička stanica Busovača — Lašva, i komunikacije dolinom Bosne Janjići — Kakanj, i Artiljerijski divizion na vatrenim položajima na prostoru — Mosor — Guča Gora.

Borbe su počele već 1. novembra. Toga dana 2. bataljon 11. brigade demonstrativno je napao željezničku stanicu u Busovači. Gubici neprijatelja 5 ranjenih, gubici 2. bataljona 2 ranjena borca.

Drugi bataljon 8. brigade dočekao je 2. novembra na *Janjičkom vrhu (kota 812)* jednu bojnu ustaša, koja je obezbjeđivala prugu između željezničke stanice Lašva i Zenice. Prvim vatrenim udarom, ubijeno je 5, a ranjeno 6 ustaša. Gubici 2. bataljona jedan ubijen borac. Ustaše su pobjegle preko Zvečaja i Raspotočja u Zenicu.

Noću 2/3. novembra 2. bataljon 8. brigade iskidao je 50 metara pruge kod željezničke stanice Janjići.

Iste noći 3. bataljon 8. brigade iskidao je 1.400 metara pruge sjeverno od Zenice kod Vrača.

Isti bataljon 3. novembra ubio je dvojicu ustaša kod željezničke stanice Vrace. Minirana je i pruga, na koju je naišao voz. Srušena je lokomotiva sa 3 vagona i ubijeno 6 Nijemaca.

Noću 3/4. novembra jedna četa 3. bataljona 8. brigade privukla se bunkeru kod Vranduka i otvorila jaku vatru. Neprijatelj se predao. Zarobljeno je 14 vojnika, a zaplijenjeno 12 pušaka, jedan puš-

komitraljez, jedan automat, 4 pištolja i 5.000 puščanih metaka. Potom je porušena pruga, a eksplozivom potpuno uništena, dan ranije srušena lokomotiva sa 3 vagona.

Isti bataljon 8. brigade je 5. novembra dočekaao na južnoj strani sela Gradišća satniju ustaša, ubio 7 i ranio ih 11. Ostali su pobjegli u Zenicu. Plijen: jedan mali minobacač, jedan pištolj, 5 ručnih bombi i 200 puščanih metaka. Jedna četa 3. bataljona 8. brigade privukla se 6/7. novembra do željezničke stanice Vrace, koju je branilo 45 vojnika 17. željezničke stražarske bojne. Neposredno prije napada u stanicu je stigla kompozicija sa 300 Nijemaca, 120 konja i dosta druge ratne opreme. Ne znajući da se u stanici nalaze tako jake snage neprijatelja, četa je napala i došlo je do žestoke borbe. Za tri sata borbe neprijatelj je nastojan na sve strane, ostavljajući kompoziciju. Zarobljeno je 12 Nijemaca, 17 ih ubijeno i 7 ranjeno. Četa 3. bataljona imala je 2 poginula i 3 ranjena borca. Plijen: 12 pušaka, 5 ručnih bombi, 2.000 metaka, 11 čebadi, 7 bluza, 11 šinjela, 8 pari cipela. Ubijeno 120 konja. Pruga je porušena u dužini od 1.500 metara.

Štab 4. divizije naredio je Štabu 6. brigade da 10. novembra izvrši pomjeranje snaga na pravac Zenica — Han Kompanija i razmjesti ih na prostoru Han Kompanija — Pirici — Lupac — Preočica.

Osmu i 11. brigada ostale su na istim položajima, s tim da se Štab 8. brigade premjesti na prostoriju Obrenovići — Janjaci — Osojnica, a Štab 11. brigade Rovna — Neopalje. Štabu 6. brigade naredeno je da se premjesti u Han Kompaniju, a Artiljerijskom divizionu da se smjesti na prostoriju Han Bila — Zabilje, s tim da bateriju topova 62 mm postavi na vatrene položaje u selu Kruščici za podršku 11. brigade.

Štab 4. divizije prebacio se iz željezničke stanice Putičevo u Vitez.⁷⁰²

Štab 6. brigade sprovodeći naredenje Štaba 4. divizije, naredio je da 2. i 4. bataljon sa položaja u rejonu Počulica — Dobriljevo — Pirići, djeluju na prugu i vozove u dolini Bosne, a 1. bataljon sa položaja u Preočici i 3. bataljon u selu Lupac, imaju zadatak da zatvore pravac Zenica — Han Kompanija, držeći lijevo vezu sa 8. brigadom.

Diverzantska grupa 6. brigade obezbjeđena snagama 2. bataljona, pokidala je 11. novembra 450 metara pruge između zaseoka Gumanici i sela Drivuše.

Noću 11/12. novembra diverzantska grupa 8. brigade prebacila se preko rijeke Bosne i između željezničkih stanica Vrača i Vranduka iskidala 1.400 metara pruge.

Slijedeće noći, 1. bataljon 11. brigade kod željezničke stanice Modrinje, protjerao je neprijateljevu posadu, a zatim kod sela Viduše iskidao 500 metara pruge. Ubijeno je 18, a ranjeno 13 neprijateljevih vojnika. Prvi bataljon imao je 3 ranjena borca. Sutradan je isti bataljon iskidao između željezničkih stanica Kakanj i Modrinje 600 metara pruge i srušio 2 propusta.

Treći bataljon 8. brigade napao je 14. novembra četnu Nijemaca u Brezovu Polju između Zepča i Begova Hana. Ubijeno je 9 Nijemaca i 5 ranjeno. Jedan borac je poginuo.

Istog dana diverzantska grupa 8. brigade prebacila se preko rijeke Bosne, te između stanica Vranduka i Vrača iskidala 1.500 metara pruge.

Jedinice 8. brigade vodile su cijeli dan 15. novembra borbu sa Nijemcima i ustašama, koji su pokušavali da poprave prugu između Vranduka i Vrača. Ubijeno je 6 Nijemaca, a 5 ranjeno.

Neprijatelj je 16. novembra u 3 kolone napao iz Zenice prema selu Gradišću da bi odbacio snage 8. brigade i omogućio prolaz svojim jedinicama cestom i prugom. Dijelovi 1. bataljona 8. brigade dočekali su neprijatelja na pravcu Podbrežje (kota 587) i potisli ga nazad u Zenicu. Drugom kolonom neprijatelj je uspio da prođe od Zenice za Žepče. Borba je nastavljena do 12 sati u kojoj su učestvovali i snage 4. bataljona 8. brigade. Snage 4. bataljona su napale pravcem Stranjani — Tetovo. Neprijatelj se povukao u pravcu rijeke Bosne i, uz obalu, odstupio ka Zenici. Sve tri kolone neprijatelja bile su jake oko 400 ustaša, a pripadale su 6. bojni 2. prometnog zdruga. Nijemci su pripadali 811. bataljonu za osiguranje. Gubici neprijatelja u toj akciji bili su 28 poginulih i 27 ranjenih. Gubici 8. brigade 4 poginula i 6 ranjenih boraca.

Idućeg dana, u 9 sati, krenula je jedna kolona od oko 50 ustaša pravcem kota 594 — selo Obrenovići. Dijelovi 4. bataljona 8. brigade dočekali su je, razbili, i natjerali nazad u Zenicu. Ubijeno je 3, a ranjeno 5 ustaša.

Prvi i 2. bataljon 11. brigade na liniji Jazvine — kota 513 dočekali su 17. novembra neprijateljevu jedinicu koja je pripadala 7. SS diviziji i ubili 8, a ranili 5 Nijemaca. Gubici 11. brigade 6 ranjenih boraca.

Noću 17/18. novembra diverzantska grupa 6. brigade iskidala je između željezničkih stanica Busovača i Lašva 2.000 metara pruge.

Iste noći diverzantska grupa 8. brigade iskidala je između željezničkih stanica Vranduk i Vrace 1.500 metara pruge.

Osamnaestog novembra neprijatelj je napao iz Zenice pravcem Podbrežje — kota 332 — Gradišće — Gradac, da bi odbacio snage 8. brigade kako bi nesmetano popravio prugu. Dijelovi 1. i 4. bataljona 8. brigade razbili su ga i protjerali u Zenicu. Gubici neprijatelja 40 ubijenih i 33 ranjene ustaše. Gubici 8. brigade 2 ranjena borca.

Noću 18/19. novembra diverzantska grupa 8. brigade ponovno se prebacila preko rijeke Bosne i, između stanica Vranduk i Vrace, iskidala 2.000 metara željezničke pruge.

Štab 4. divizije naredio je 19. novembra da 11. brigada prebaci sve svoje snage na desnu obalu Lašve, a položaje na lijevoj obali Lašve i na pravcu Han Kompanija — Zenica preuzme 6. brigada u slijedećem rasporedu:⁷⁰³ 1. bataljon u brigadnoj rezervi na prostoru selo Vrhovine — kota 812 u vezi sa 3. bataljonom; 2. bataljon u selu

Ahmići istura patrole do Jelinaka; 3. bataljon u selima Dobriljevo—Vražalj — kota 663, zatvara pravac prema Zenici. Održava vezu sa 2. bataljonom 8. brigade u selu Čajdrašu i prateća četa brigade u selu Pirićima.

Dijelovi 5. bojne 1. ustaškog zdruga, ukupno oko 300 ustaša, krenuli su 19. novembra oko 9 sati iz Zenice pravcem: Podbrežje — kota 332 — Gradišće •— Negraj. Ustaše je dočekaio 1. bataljon 8. brigade i, poslije kraće borbe, protjerao ih do Zenice. Ubijeno je 19 ustaša, a ranjeno nešto više. Gubici 8. brigade 2 poginula i 10 ranjenih boraca.

Sutradan, snage 3. bataljona 6. brigade razbile su Nijemce na položaju kota 874 —• Kuber — kota 853 i protjerale ih u Zenicu. Ubijeno je 5, a ranjeno 7 Nijemaca. Gubici 3. bataljona jedan poginuo i 2 ranjena borca.

Od 20. do 25. novembra Vlašički odred je u selima Mladikovine, Blatnica, Komušine i Jezero ubio 8, a zarobio 15 četnika.

Stab 4. divizije dao je 21. novembra zadatak 6. i 11. brigadi da napadnu mjesto i željezničku stanicu Busovača. Cilj napada je da se presječe odstupnica njemačkim jedinicama u pokretu od Sarajeva preko Kiseljaka i Busovače za Zenicu i, istovremeno, da se izbije na obalu Bosne, od Kaknja do Zenice.

Komandant njemačke grupe armija E, koji je 17. novembra primio komandu nad njemačkim 5. SS korpusom u Sarajevu, naredio je komandantu 5. SS korpusa da mora odsudno braniti Busovaču. Komandant 5. SS korpusa prenio je to naređenje njemačkim jedinicama u Busovači, dodajući da će im uputiti pomoć iz Zenice i iz Šarajeva.

U Busovači je tada bio njemački 105. izviđački bataljon 5. SS korpusa s jednom bojnom 1. ustaškog zdruga ukupne jačine oko 1.500 ustaša i Nijemaca.

U željezničkoj stanici Busovača nalazio se samohodni jurišni bataljon 7. SS divizije s jednom bojnom ustaša 1. ustaškog zdruga sa oko 1.500 ustaša i Nijemaca.

Oba uporišta, mjesto Busovaču i željezničku stanicu u Busovači, Nijemci su organizovali za odbranu sa mnoštvom bunkera, preprekama od bodljikave žice i minskim poljima. U središtu uporišta nalazili su se vatreni položaji artiljerije za kružno dejstvo oko uporišta, a u Busovači bio je i vod tenkova.

Na željezničku stanicu Busovača napala je 6. brigada sa 2. i 4. bataljonom, dok su 1. i 3. bataljon zatvarali pravac Zenica — Busovača i držali ulijevo vezu sa 8. brigadom.

Drugi bataljon 6. brigade je 22. novembra prodro u željezničku stanicu Busovača do mosta, ali dalje nije mogao. S pravca jugoistoka prodro je u željezničku stanicu Busovača i 4. bataljon do mosta. Međutim, tada neprijatelju pristiže iz Zenice pomoć i snage 6. brigade se povlače.

Gubici neprijatelja 48 poginulih, a više ranjenih, dok je 6. brigada imala 2 poginula i 17 ranjenih boraca.⁷⁰⁴

Na Busovaču su napale snage 11. brigade u 15 sati 21. novembra. Artiljerijski divizion 4. divizije i Prateća četa 6. brigade otvorili su jaku vatru po neprijateljevim bunkerima, rovovima, žici i uporištima u Busovači.

Uz podršku artiljerijske vatre, 1. bataljon 11. brigade zauzima 2 bunkera i prodire u Busovaču. Drugi bataljon na svom pravcu likvidira jedan bunker i tu zastaje. Dalji prodor spriječio im je neprijatelj jakom vatrom. Sutradan, 22. novembra, nastavljaju se borbe. Nijemci i ustaše na svaki juriš snaga 1, 2. i 3. bataljona 11. brigade vrše protivjuriš, bez obzira što trpe velike gubitke. Jedinicama 2. i 3. bataljona pomaže i 1. vod 4. bataljona od pravca potoka Kozice. Neprijatelj je grčevito branio svaki bunker, a uporno se branio i iz crkve, sve do poslije podne, kada mu je stigla pomoć od Sarajeva. Tada su se snage 11. brigade povukle.

Treći bataljon 8. brigade napao je 22. novembra neprijateljevo uporište Gojakovac i protjerao ga u Topčić polje i Rašće, i ubio 5 vojnika, a 15 ranio.

U 11 sati 23. novembra krenulo je 400 Nijemaca i ustaša pravcem Zenica — Podbrežje — Gradišće. Dočekali su ih 2. i 4. bataljon 8. brigade, ubili 15 i ranili 12 vojnika. Gubici 8. brigade 2 ranjena borca.

Četvrti bataljon 11. brigade dočekaio je 23. novembra kolonu ustaša koja je pošla iz željezničke stanice Busovača prema selu Hrasno. U borbi kod sela Granice (kota 513) ustaše su razbijene i, uz gubitke od 5 ubijenih i 12 ranjenih, potisnute nazad u Busovaču. Gubici 4. bataljona 2 ranjena borca. Noću 23/24. novembra diverzantska grupa 8. brigade srušila je 5 mostova između Orahovičkog polja i Zenice.

Neprijatelj je 25. novembra krenuo iz Zenice jačim snagama da bi opkolio dijelove 6. brigade u rejonu sela Dobriljeva. Međutim, ti dijelovi 6. brigade su ga razbili i protjerali nazad u Zenicu, uz gubitke od 13 ubijenih i 16 ranjenih, dok je 6. brigada imala 3 poginula i 7 ranjenih boraca.

Noću 25/26. novembra jedna četa 2. bataljona 6. brigade dočekala je kod sela Grablje 30 kamiona punih vojske i otvorila vatru. Veliki broj je ubijen i ranjen. Tada pristižu tenkovi i spasavaju preživjele.

Prvi i 4. bataljon 11. brigade dočekuju 26. novembra 300 Nijemaca i 250 ustaša, koji su iz Busovače pošli u dva pravca: Jazvine — Bare i kota 513 — Hrasno.

Protivnapadom 1. i 4. bataljon su poslije podne toga dana protjerali Nijemce i ustaše u Busovaču, i nanijeli im gubitke od 65 ubijenih i 55 ranjenih. Gubici 11. brigade 2 poginula i 14 ranjenih boraca.

Krajem novembra Štab 4. divizije nalazio se u Vitezu.

Šesta brigada smjenila je 8. brigadu na položaju Janjac — Obrenovići — Jagodići — Stranjani — Pojska.

Osma brigada je raspoređena na prostoru Vrhovine — Tolovići — Preočica. Dva bataljona isturena su na položaje Visokovci — Cajdraš — Dobriljevo — Stara Zenica.

Jedanaesta brigada sa 3 bataljona bila je na položajima Krnjača — Bare — Hrasno — Ahmići, a jedan bataljon u rezervi u selu Rovni.

Artiljerijski divizion nalazio se na vatrenim položajima Han Bila, a jedna baterija topova u selu Kruščici.

POKUŠAJ NEPRIJATELJA DA PRODRE PREMA TRAVNIKU DECEMBRA 1944.

Početkom decembra 1944. jedinice 8. korpusa uništile su u rejonu Knina njemačku 264. diviziju, oslobodile Knin i produžile operacije prema Bihaću. Komandant Jugoistoka i, ujedno, komandant grupe armija *F*, cijeneći nastalu situaciju u dolini Une, piše u dopisu komandantu grupe armija *E*, koji je sa svojom komandom stigao 23. novembra u Sarajevo, između ostalog, ovo:

... »Situaciju u zoni operacija grupe armija karakteriše kritično stanje u rejonu borbenih dejstava Knin... Južni bok grupe armija *E* treba da se zaštiti dovođenjem novih snaga preko Travnika...«

U vezi s tm, njemački komandant grupe armija *E* (general-pukovnik Aleksandar Ler) naredio je da postojeće snage u Zenici i Busovači, ojačane sa 3 bojne ustaša, napadnu od Busovače i do 15. decembra ovladaju Travnikom.

Drugog decembra jedna četa 4. bataljona 11. brigade dočekala je između željezničke stanice Busovače i mjesta Busovača 3 kamiona ustaša. Plotunskom vatrom po kamionima ubijen je i ranjen veliki broj ustaša.

Istog dana, 4. bataljon 11. brigade postavio je zasjedu kod sela Gusti Grab između Kiseljaka i mjesta Busovača. Naišla su 2 kamiona Nijemaca uz pratnju jednog tenka, a u koloni je bio i jedan automobil s oficirima. Nakon borbe od 30 minuta uništena su oba kamiona sa 30 njemačkih vojnika. Gubici bataljona jedan poginuo i jedan ranjen borac.

U vezi s pripremom akcija prema Travniku, Nijemci iz Busovače izvode česta nasilna izviđanja. Tako i, 5. decembra, 180 Nijemaca i ustaša, preobučeni u partizanska odjela sa petokrakim zvjezdama na kapama, a predvođeni jednim prebjeglim dezertrom iz 11. brigade, pokušali su dan ranije da se provuku na pravcu sela Buselje — kota 1242 i da opkole i unište jednu četvu 1. bataljona 11. brigade. Međutim, jedan vod te čete bio je u selu Kupreš, za koji Nijemci, inače, nisu znali. Kada su Nijemci naišli komandir voda osjetio je da se ne radi o partizanskoj jedinici, pa je sa bliskog odstojanja otvorio vatru. Uskoro su stigle i ostale snage 1. bataljona, te je neprijatelj, uz velike gubitke, protjeran u Busovaču. Ubijena su 24, a ranjeno više Nijemaca. Gubici: Prvi bataljon, imao je jednog poginulog i 8 ranjenih boraca.

Jedna grupa njemačkih oficira, uz pratnju kamiona vojske, pokušala je 5. decembra da prođe iz željezničke stanice Lašva u Bu-

sovaču. Snage 4. bataljona 11. brigade dočekale su ih i uništile automobil s oficirima, a kamion, na koji je otvorena vatra, pobjegao je sa većim brojem ubijenih i ranjenih.

Idućeg dana, 1. bataljon 11. brigade dočekuje između željezničke stanice Busovača i mjesta Busovača vod ustaša. Ubijeno je 17 ustaša, a ostale su pobjegle.

Devetog decembra u 6.30 sati neprijatelj je krenuo u napad prema Travniku. Toga jutra oko 1.550 Nijemaca i ustaša, podržanih sa 6 tenkova i jakom artiljerijskom vatrom, kreću iz željezničke stanice Busovača u napad u dve kolone. Jednom kolonom u pravcu kote 375, a drugom od ciglane u pravcu kote 513.

Istovremeno, 800 Nijemaca 105. izviđačkog bataljona njemačkog 5. SS korpusa i dvije bojne ustaša 1. ustaškog zdruga 8. ustaške divizije sa oko 1.200 ustaša, kreću iz mjesta Busovače, također, u dvije kolone. Jedna prema selu Buselji, a druga prema selu Jazvine.

Jedinice 11. brigade vodile su borbu sa nadmoćnijim snagama neprijatelja cijeli dan. Neprijatelj je toga dana zauzeo selo Bare i kotu 649. Uveče 4. bataljon 11. brigade protjeruje protivnapadom neprijatelja sa kote 649 u selo Kovačiće.

Noću, 9/10. decembra, 11. brigada posjela je nove položaje: selo Krnjača — selo Jazvine — kota 649 — kota 609 — kota 513.

Slijedećeg dana neprijatelj nastavlja napade u 7 sati. Borba traje cijeli dan. Oko 14 sati neprijatelju stiže u pomoć jedna bojna ustaša iz Sarajeva. Tako se u ovom napadu, pored Nijemaca, angažovala skoro cijela 8. ustaška divizija.

U 16 sati neprijatelj se provlači na kotu 649, probijajući se od Krnjače kroz šumu za leđa snagama 3. bataljona 11. brigade. Tim manevrom neprijatelja zbačeni su s položaja 3. i 4. bataljon 11. brigade. Tada 3. bataljon posjeda nove položaje na koti 912, a 4. bataljon na koti 609. Istovremeno, neprijatelj je napao i 1. bataljon 8. brigade, koji se zbog bočnog udara od sela Safradina morao povući na trg. 553, na lijevo krilo 11. brigade. Uveče, 10. decembra, položaji 11. brigade bili su: trg. 124 — Rog — kota 990 — kota 912 — kota 689 — isključno kota 517.

Neprijatelj je nastavio napade i potiskuje 11. decembra snage 11. brigade i 1. bataljona 8. brigade prema Han Kompaniji. Tada pristiže u pomoć jedan bataljon 6. brigade, zatim 11. bataljon 11. brigade, 1. bataljon 8. brigade i 2. bataljon 6. brigade. Ti bataljoni zaustavljaju neprijatelja, a zatim ga potiskuju nazad prema Busovači.

Treći bataljon 11. brigade sa trg. 1242, zaobišao je neprijateljeve položaje kroz šumu, izbio noću 11/12. decembra u njihovu pozadinu, te im napao rezerve, artiljerijske položaje i pozadinske djelove. Neprijatelj je bio iznenađen i brzo se povlači sa kote 649 u selo Kovačiće.

Uzdrman žestokim napadom s leđa, demoralisan i predviđajući da je to početak njegovog opkoljavanja, neprijatelj 12. decembra povlači se na prostoriju Dubrava — Bukva — Granice, odnosno u rejon Busovače.

Idućeg dana (13. decembra), 300 ustaša kreće u nasilno izviđanje prema selima Jazvine i Kovačići, ali protivnapadom su razbijeni i protjerani u Busovaču.

U napadu prema Travniku Nijemci i ustaše imali su 220 poginulih i više ranjenih.

Komanda njemačkog 5. SS korpusa obavjestila je Komandu njemačke grupe armija *E* 12. decembra da je zbog jakog otpora neprijatelja, uz osjetne sopstvene gubitke, operacija u oblasti Busovača — Zenica — Travnik morala biti obustavljena.

T gubici 11. brigade bili su osjetni. Poginulo je 12 boraca, ranjeno 52, nestalo 9, dezertirala 2.

Jednovremeno dok je napadao položaje 11. brigade, neprijatelj je jakim snagama napadao i položaje 8. brigade.

Samohodni jurišni bataljon 7. SS divizije sa oko 900 ljudi i jedna bojna ustaša 8. ustaške divizije,⁷⁰³ 450 ljudi, napali su 9. decembra na položaje 1. i 3. bataljona 8. brigade, koji su branili pravac od Busovače preko Kaonika prema Han Kompaniji sa obje strane ceste. Jedna kolona krenula je preko kote 375 nedaleko od željezničke stanice Busovača, a druga, mnogo jača, od ciglane preko kote 513 prema selu Hrasnu i dalje selo Šafradini — Han Kompanija. Taj pravac branio je 1. bataljon 8. brigade. Jednovremeno bojna ustaša napala je 3. bataljon cestom iz željezničke stanice Busovača prema Han Kompaniji. Treći bataljon držao je položaje na liniji kota 515 iznad ceste za Han Kompaniju — selo Topola — selo Kratine. Ustaše su napale jačim snagama na položaje 3. bataljona da obezbjeđe prodor cestom tenkova i dijela ustaških snaga prema Han Kompaniji.

Na oba pravca Nijemce i ustaše podržavali su tenkovi, artiljerija, teški minobacači i flakovi.

Neprijatelja su snage 8. brigade pustile na blisko odstojanje, a onda snažnom vatrom i protivnapadom razbile i najterale na povlačenje na polazne položaje.

Sutradan ujutru, neprijatelj je nastavio s napadom. Komandant njemačkog 5. SS korpusa naređuje komandantu Samohodnog jurišnog bataljona 7. SS divizije i ustašama, da moraju po svaku cijenu prodrijeti toga dana do Han Kompanije. Nijemci i ustaše napadaju, bez obzira na gubitke, i jurišaju po 4 puta na pojedine kose, da bi u toku dana (10. decembra) napredovali svega 3 kilometra. Neprijatelj nije uspio zauzeti Han Kompaniju kao dnevni napadni cilj. Prvi bataljon 8. brigade povukao se u selo Neopalje — kota 553 i, na toj liniji, organizovao odbranu.

Istoga dana neprijatelj proširuje front napada na 3. i 4. bataljon sjeverno od komunikacije Lašva — Han Kompanija. Cilj mu je udariti bočno i u leđa 1. i 3. bataljonu 8. brigade, te tako prodrijeti u Han Kompaniju i, dalje, preko Viteza u Travnik. Zato je iznenada prodro na vrlo jak objekat Kuber, gdje se počeo utvrđivati. Međutim, Štab 8. brigade hitno interveniše sa dijelom snaga 2. bataljona,

705 AVII, k. 134-A, reg. br. 3/1-76.

koje su pomogle 4. bataljonu da razbiju neprijatelja na Kuberu, protjeraju ga i 4. bataljon ponovo posjeda položaje na tom jakom objektu.

Za to vrijeme 3. bataljon je uspio da zadrži neprijatelja na liniji Grablje — Jelinik •— Kratine. A kada je neprijatelj zbačen sa Kubera i 3. bataljon napada i goni neprijateljeve snage sve do Busovače. U gonjenju se naročito istakla prateća četa brigade.

Komandant njemačkog 5. SS korpusa uvodi 11. decembra u borbu i Turkestanski 782. bataljon, sa zadatkom da preko Kubera izbjije u selo Ahmiće i bočnim dejstvom i u leđa snaga 8. brigade, primora ih na povlačenje. To bi omogućilo glavnim snagama da prodru do Han Kompanije. Neprijatelja su na Kuberu dočekale snage 2. bataljona 8. brigade i bile odbačene, pošto je neprijatelj bio 3 puta jači. Kada je neprijatelj već bio prodro sjeverno do sela Ahmića, stupaju u borbu snage 4. i 3. bataljona i, zajedno sa 2. bataljonom, potpuno ga razbijaju i gone do Zenice. Istovremeno, dio snaga 4. bataljona, prateća četa brigade i dio snaga 3. bataljona napadaju bočno neprijatelja koji je prodirao od Busovače. Protivkolskim topovima prateća četa je natjerala tenkove na povlačenje prema Busovači. Pješadija se povlači za tenkovima, a gone ih u stopu snage 8. brigade.

U rejonu Busovače razvila se oštra borba od 6 do 13 sati. Snage 8. brigade vrlo je uspješno podržavao artiljerijski divizion 4. divizije, a i topovi sa minobacačima prateće čete 8. brigade. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke od oko 70 ubijenih i veliki broj ranjenih. Ubijeni Nijemci i ustaše prebrojani su na bojištu. Ubijen je i komandant Samohodnog jurišnog bataljona 7. SS divizije. Zaplijenjeno je oružje, municija, ratna oprema i zastava odlikovana Željeznim krstom, oko koje je najviše i nađeno njemačkih lješeva. Tako se neuspješno završio njemački napad na pravcu 8. brigade.

*

Šesta brigada krajem novembra bila je u slijedećem rasporedu:⁷⁰⁶ 1. bataljon, selo Janjaci — selo Obrenovići — kota 667; 2. bataljon, selo Stranjani — kota 927 — selo Gradišće; 3. bataljon, selo Pojska — selo Brajkovići — kota 884 i 4. bataljon, selo Jastrebac — selo Vukotići — kota 1033. Prateća četa selo Osojnica kota 826 — Bukova Glava. Štab 6. brigade bio je u selu Vukotići.

Iz brigade je 1. decembra otišao njen politički komesar Rade Bašić, koji je naredbom Vrhovnog komandanta postavljen za političkog komesara 10. krajiške divizije.⁷⁰⁷

Istog dana naredbom Štaba 5. korpusa na njegovo mjesto postavljen je Sveto Aleksić, do tada politički komesar artiljerijskog divizion 4. divizije.⁷⁰⁸

Naredbom Štaba 4. divizije za političkog komesara artiljerijskog divizion postavljen je Jovica Kos.

⁷⁰⁶ AVII, k. 774-A, reg. br. 16/6.

⁷⁰⁷ AVII, k. 1265, reg. br. 32/7.

⁷⁰⁸ AVII, k. 459, reg. br. 25/1.

Drugi bataljon 6. brigade postavio je 1. decembra zasjedu na koti 839, između Starog Banlosa i Ravnih njiva sjeverno od Zenice. Naišla je kolona od 30 kamiona na koje je otvorena vatra. Neprijatelj se vratio u Zenicu. Istog dana snage 1. bataljona dočekale su drugu kolonu od 40 kamiona (ispod sela Gradišća). Prvi dio kolone je propušten, a na drugi je otvorena vatra. Neprijatelj se branio vatrom iz flakova i mitraljeza. Snage bataljona su se povukle. Neprijateljevi gubici: 5 ubijenih i 12 ranjenih Nijemaca.⁷⁰⁹ Oko 10 sati istog dana naišla je kolona Nijemaca u jačini jedne čete ispod Gradišća. Dočekana je jakom vatrom i ubijeno je 50 Nijemaca, a oko 10 ih je skočilo u rijeku Bosnu. Gubici 2. bataljona jedan poginuo i 3 ranjena borca.

Drugi bataljon 6. brigade, sa pratećom četom 6. brigade, 3. decembra postavio je zasjedu od Gradišća — kota 602 do kote 332. Na cestu su postavljene nagazne mine. U 6.30 sati naišla su u prethodnici 2 kamiona, koji su eksplozijom mina odleteli u vazduh. Ostalih 18 kamiona se vratilo. Uveče je srušen most preko rijeke Rače u momentu kada su naišla 2 kamiona koji su uništeni. Neprijatelj je imao 11 poginulih i više ranjenih vojnika, a 2. bataljon 2 ranjena borca.

Štab 6. brigade sa 1, 3. i 4. bataljonom prebacuje se 7. decembra na komunikaciju Vranduk — Topčić polje. Prvi bataljon djeluje prema Zenici spriječavajući prolaz neprijateljevih vozova i kamiona. Treći bataljon, noću 8/9. decembra, napao je neprijateljevu posadu u Nemilju, koja je osiguravala Orahovački most. Ubijeno je 12 Nijemaca, a više ranjeno. Pomoć, koja im je upućena, dočekana je, i ubijeno je još 9 Nijemaca. Četvrti bataljon držao je zasjedu od Gojkovaca kota 509 do Topčić polja. Jedan dio 4. bataljona napao je neprijatelja u Bistrici, koji je osiguravao most na cesti. Ubijeno je 7 neprijateljevih vojnika, a 5 je ranjeno. Drugi dio 4. bataljona, koji je bio u zasjedi prema Topčić polju, dočekao je neprijatelja koji je pošao u pomoć napadnutoj posadi na mostu, i ubio 13, a ranio 9 Nijemaca. Gubici 4. bataljona 3 ranjena borca.⁷¹⁰

Noću 8/9. decembra 1. bataljon 6. brigade postavio je zasjedu između Vranduka i rijeke Loznike. Ujutru 9. decembra naišao je voz sa 6 vagona punih vojske. Bataljon je otvorio vatru. Istog dana neprijatelj, misleći da su partizani odstupili, kreće sa drugim vozom poslije podne, ali i taj voz dočekuju snage 1. bataljona i nanose neprijatelju teške gubitke. Toga dana 1. bataljon je ubio i ranio 83 njemačka vojnika i oficira.⁷¹¹

Zbog neprijateljevog napada na pravcu Busovača — Travnik 10. decembra, Štab 4. divizije naređuje Štabu 6. brigade da se vrati na svoje položaje. Štab 6. brigade ostavlja i dalje 1. bataljon u regionu Vranduka, naređuje 2. bataljonu da posjedne i zatvori pravac Strnjani — Gradišće, 3. bataljonu da posjedne Obrenovac — kota 667

⁷⁰⁹ AVI, k. 769-A, reg. br. 22/3.

⁷¹⁰ AVII, k. 769-A, reg. br. 33/2.

⁷¹¹ AVII, k. 769-A, reg. br. 3/3.

i zatvori pravac od Zenice prema Počulici i Vjetrenici, a 4. bataljonu da se smjesti u selo Pojska u ulozi brigadne rezerve. Prateća četa i Stab 6. brigade razmjestili su se u selu Konjevići.⁷¹²

Idućeg dana, po naređenju Štaba 4. divizije, 2. bataljon 6. brigade upućen je u pomoć 8. i 11. brigadi. Posjeo je položaje na spoju 8. i 11. brigade, u rejonu trg. 553, i učestvovao u zaustavljanju daljeg prodora neprijatelja prema Han Kompaniji. Sutradan, zajedno sa snagama 8. i 11. brigade razbio je neprijatelja i gonio ga do Busovače preko sela Hrasno.

Po naređenju Štaba 4. divizije, izvršena je 14. decembra zamjena položaja 6. i 11. brigade.

Jedanaesta brigada dobila je zadatak da zatvori pravac od Zenice prema Travniku preko sela Brajkovića i Guče Gore. Štab 11. brigade rasporedio je bataljone ovako: 1 bataljon u rejonu sela Đukići, 2. bataljon u rejonu sela Janjaci, 3. u rejonu sela Lupac i 4. bataljon u rejonu sela Obrenovci.

Snage 6. brigade posjele su položaje desna obala Lašve — selo Šafradini — Gornja Rovna.

Neprijatelj je držao položaje u selima Kovačići — Bare — Hrasno.

Noću 17/18. decembra 3 bataljona 6. brigade napali su položaje 4. i ruskog 5. zaštitnog puka⁷¹³ u selima Kovačići i Hrasno. Prvi bataljon napao je Kovačiće, drugi neprijatelja u selu Bare, 3. bataljon neprijatelja u selu Hrasno.

Uz podršku artiljerije i minobacača neprijatelj je likvidiran. Ostaci su se povukli prema grupi kuća iznad Lašve. Tu su se održali. Neprijateljevi gubici bili su: 88 ubijenih, 37 ranjenih i 1 zarobljen. Gubici 6. brigade 8 poginulih, 36 ranjenih i jedan nestao borac.

Glavne snage ruskog 4. zaštitnog puka krenule su 20. decembra u napad na položaje 2. bataljona 6. brigade, prema kotama 444 i 609. Istovremeno su krenule i pomoćne snage prema selu Šafradini. Snage 2. bataljona, uz podršku artiljerije i minobacača, protjerale su protivnapadom neprijatelja. Neprijateljevi gubici: 14 poginulih i 26 ranjenih. Gubici 2. bataljona jedan poginuo i 11 ranjenih boraca.

Istog dana Štab 6. brigade izdao je naređenje za dejstva bataljona u dolini Lašve i rijeke Bosne. Prema tome naređenju⁷¹⁴, 1. bataljon dejstvuje u dolini rijeke Bosne, 2. u dolini rijeke Lašve — Donja Rovna — kota 520, 3. do kote 520 od Gornje Rovne i 4. bataljon jugoistočno od Busovače.

Snage 4. bataljona postavile su 28. decembra zasjedu između Kiseljaka i Busovače na cesti između sela Očenića i Carice. Naišla je neprijateljeva komora sastavljena od zaprežnih kola i kamiona. Otvorena je vatra po koloni, koja je za 10 minuta bila raspršena. Ni-

⁷¹² AVII, k. 769-A, reg. br. 3/3.

⁷¹³ Ruski zaštitni korpus sačinjavali su potomci bjelogardijaca, Rusa emigranata za vrijeme oktobarske revolucije, koji su živjeli u Kraljevini Jugoslaviji.

⁷¹⁴ AVII, k. 769-A, reg. br. 22/3.

;mci iz mjesta Busovače odmah su intervenisali, ali su dočekani ikom vatrom i razbijeni. Ubijeno je 80, a ranjeno 50 Nijemaca. Ubijeno je i 80 konja i uništen jedan kamion. Gubici 4. bataljona 2 ranjena borca.

Da bi zadržao snage 6. brigade što dalje od ceste Sarajevo — Kiseljak — Busovača — Zenica, neprijatelj napada 29. decembra, La položaje 2. bataljona sa 3 pravca: selo Bare — kota 553; kota 534 — kota 538 i Hrasno — Šafradini. Borba je vođena cijeli dan i uveče e neprijatelj bio odbijen uz gubitke od 8 ubijenih i 19 ranjenih, Lok je 2. bataljon imao 5 poginulih i 18 ranjenih boraca.

Istog dana neprijatelj je napao i položaje 3. bataljona 6. brigade 3are — Neopalje i Bare — Kovačić.

Uz pomoć jedne čete 2. bataljona i snaga 4. bataljona koje su Dristigle oko 15 sati 3. bataljon razbio je neprijatelja i održao položaje. Ubijeno je 49 Nijemaca i ranjeno 30, dok su snage 6. brigade male 7 poginulih, 8 ranjenih i 2 nestala borca.

Četvrti bataljon držao je 29. decembra zasjedu u rejonu sela Harice na cesti Busovača — Kiseljak. Neprijatelj je otkrio zasjedu i Dataljon se povukao na kotu 742, gdje je došlo do borbe prsa u prsa. U toj borbi ubijeno je 26 Nijemaca i 30 ranjeno, a 4. bataljon imao je 2 poginula, 18 ranjenih i 3 nestala borca.

Snage 2. bataljona 8. brigade dočekale su 23. decembra bojnu ustaša, koja se kretala od Zenice prema selu Čajdrašu i nanio joj velike gubitke. Zarobljeno je 15 neprijateljjevih vojnika. Zaplijenjeno je 35 pušaka, 3 puškomitraljeza, 4 pištolja, 30 ručnih bombi, jedna radio-stanica, 5.000 puščanih metaka.⁷¹⁵

*

Četvrta divizija je u toku novembra i decembra, po naređenju Štaba 5. korpusa uputila 40 starih, iskusnih i provjerenih boraca za popunu brigade Vrhovnog štaba (buduće Gardijske brigade), 8 oficira, boraca od 1941. i, 100 boraca, za popunu 1. brigade narodne odbrane Bosne i Hercegovine.

DALJE ORGANIZACIONO JAČANJE 4. DIVIZIJE

Brojno stanje 4. divizije bilo je 15. decembra slijedeće: 7.530 boraca i rukovodilaca, 953 tovarna, tegleća i jahaća konja, 11 brdskih topova, 13 protivkolskih topova, 4 haubice, 38 teških minobacača, 24 laka minobacača, 13 minobacača džon-bul, 29 teških mitraljeza, 328 puškomitraljeza, 411 automata, 4.166 pušaka i 663 pištolja.

Još u toku ljeta 1944. Štab 4. divizije je, predviđajući veće operacije, intenzivno radio na njenom organizacionom jačanju. Te operacije uspješno su izvedene u borbama za Prijedor, Banjaluku i Travnik. Međutim, Štab 4. divizije nije se zadovoljavao postojećim stanjem, već je kroz kritičku analizu toga stanja, dolazio uvijek do novih spoznaja za dalje organizaciono jačanje njenih jedinica. U tom pogledu, Štab 4. divizije preduzimao je i konkretne mjere.

Predviđajući krajem 1944. još veće operacije za konačno oslobođenje zemlje, Stab 4. divizije, uporedo s njenim brojnim narastanjem, preuzima mjere za dalje jačanje udarne moći njenih jedinica.

Zaplijena većeg broja topova, haubica, teških i lakih minobacača, kao i velikih količina municije, omogućila je, da se krajem decembra 1944. formiraju u brigadama artiljerijski divizionii, a u bataljonima prateće čete.

Jednovremeno je rađeno i na daljem razvoju službi, koje su bile sve neophodnije što je 4. divizija više brojno narastala i dobijala sve veće zadatke.

Isto tako, poklonjena je velika pažnja i obavještajnoj službi. Zato Stab 4. divizije upućuje već početkom decembra štabovima brigada dopis kojim naređuje:⁷¹⁶

»Stalno proučavati neprijateljske formacije, znakove neprijateljske vojske, voditi kartoteku o neprijatelju, upoznati hemijska sredstva za nevidljivo pismo, upoznati opšte pojmove o radio-telegrafiji, proučavati neprijateljsku štampu...

Presvlačiti najhrabrije borce u civile i slati na izvidanje neprijatelja. Vezati se na neprijateljske telefonske linije i prisluškiivati neprijatelja. Saradnike u neprijateljskim garnizonima dobro provjeriti. Pojačati budnost da neprijatelj ne bi ubacio svoje agente«.

Za brzo komandovanje jedinicama poseban značaj pridavao se službama veze. U 4. diviziji bile su sledeće veze:⁷¹⁷ veza sa štabom korpusa radio-telegrafska i kurirska; sa štabovima brigada radio, telefonska i kurirska; sa štabom artiljerijskog divizionia — telefonska i kurirska; sa Vlačićkim odredom — radio i kurirska; sa bolnicom divizije — telefonska i kurirska; s intendanturom 4. divizije — telefonska i kurirska; sa Štabom 10. divizije — radio-veza; sa Štabom 39. divizije — radio-veza i veza sa Štabom 53. divizije — radio-veza.

Pored čete za vezu u 4. diviziji, sada su od dotadašnjih vodova formirane i čete za vezu u brigadama, a u artiljerijskom divizionu i Vlačićkom odredu vodovi za vezu.

Inžinjerijskoj službi poklanjana je sve veća pažnja. Pri štabovima brigada formirani su pionirski vodovi, sa zadatkom da ruše pruge, ceste, mostove, propuste i sve objekte na komunikacijama. Divizija je za rušenje raspolagala svakodnevno sa preko 300 kilograma eksploziva i oko 80 protivtenkovskih i protivpješadijskih mina. U pionirske jedinice dovedeni su i stručnjaci za opravku puteva i mostova.

Sanitetska služba 4. divizije uvijek je bila vrlo dobro organizovana i, što je Divizija više jačala, tako je i ona jačala. Krajem 1944. pri 4. diviziji postojala je bolnica, a pri brigadama ambulante. Bolnicom i ambulantom rukovodili su ljekari. U bataljonima su formirana previjališta za prvu pomoć ranjenicima. Previjalištima su rukovodili referenti saniteta bataljona.

¹⁶ AVII, k. 770-A, reg. br. 26/4.

⁷¹⁷ AVII, k. 462-A, reg. br. 3/6.

Isto tako, Štab 4. divizije poklanjao je naročitu pažnju razvoju veterinarske službe, jer bez zdravih i sposobnih konja 4. divizija bi bila nepokretna. To je njen štab vrlo dobro znao i, s obzirom na to da je predviđao velike pokrete, krajem oktobra formirao je stočnu ambulantu u kojoj je u toku novembra i decembra izlječeno 40 konja i organizovanom preventivom spriječeno dalje širenje bolesti.

Snabdijevanje ljudskom i stočnom hranom, kao i svim ostalim materijalnim potrebama, uključujući i artiljerijsko-tehničko snabdijevanje, kao i opravku oružja, odjeće i obuće, radila je intendantska služba. Ona je za izvršenje zadataka bila snabdjevena dovoljnim brojem zaprežnih kola i konja, tovarnih konja, samara, ambalaže, alatom za radionice i materijalom za opravke, sa stručnim ljudstvom i ljudstvom za obezbjeđenje.

Intendantska služba u 4. diviziji funkcionisala je besprjekorno, što se veoma dobro odražavalo na moralno-političko stanje u svim jedinicama 4. divizije.

Formacijski izgled 4. divizije krajem 1944. bio je slijedeći:

— *Štab divizije*: Inženjerijska četa, Četa za vezu, Zaštitna četa, Intendantura i bolnica 4. divizije.

Tri brigade: Svaka brigada po 4 bataljona, u svakom bataljonu 3 streljačke i jedna prateća četa, vod za vezu i pozadina. Pri štabovima brigada: izviđačka četa, četa za vezu, pionirski vod, sanitetski vod i intendantura. Artiljerijski divizion pri svakoj brigadi, sastava od 3 do 4 baterije.

Artiljerijski divizion 4. divizije: štab divizionu, 3 baterije, izviđački vod, sanitetski vod i intendantura.

Podoficirska škola 4. divizije: 3 streljačke čete, svaka četa po 60 podoficira.

Vlašički odred: 3 streljačke čete.

FORMIRANJE UDARNE GRUPE BATALJONA

Na području Visokog, Vareša, Kaknja i Zenice od proljeća 1942. nije bilo snaga NOV i POJ, sem što su u junu i julu 1943. na tom području vodile borbu jedinice 5. krajiške divizije.

Štab 4. divizije ocjenio je da se neprijatelj i te kako koristi situacijom, da na desnoj strani rijeke Bosne nema jedinica NOV i POJ, te obezbjeđen s te strane, usmjerava glavne snage zapadno od rijeke Bosne u borbu protiv njenih jedinica. Osim toga na tom području već duže vrijeme su prevladavali četnici i ustaše, koje je trebalo razbiti i narod upoznati sa ciljevima NOP-a i mobilisati nove borce. Prema tome podjednako je bilo značajno, kako iz vojničkih, tako i iz političkih razloga, prebaciti dio snaga 4. divizije na taj teren.

Za odlazak na to područje Štab 4. divizije formirao je Udarnu grupu bataljona, u sastavu: 1. bataljon 6. brigade, 3. bataljon 8. brigade i 3. bataljon 11. brigade.

Za rukovođenje Operativnom grupom formiran je Stab u sastavu: komandant Mičo Kolundžija, politički komesar Đuro Štrbac, zamjenik komandanta Duro Milinović i zamjenik političkog komesara Savo Popović.

Operativna grupa je 20. decembra izvršila pokret iz Han Kompanije da bi se prebacila u istočnu Bosnu preko rijeke Bosne, između željezničkih stanica Kakanj i Lašva.

PARTIJSKO SAVJETOVANJE KOMUNISTA 4. DIVIZIJE
U DECEMBRU 1944.

Na sastanku divizijskog komiteta, održanog 3. novembra u Han Kompaniji, zaključeno je da se održi partijsko savjetovanje komunista 4. divizije sa slijedećim dnevnim redom:⁷¹⁸ politički referat, udarnost i borbenost 4. divizije, i organizacioni referat.

Po drugoj tački dnevnog reda bio je zadužen zamjenik komandanta 4. divizije, Ranko Šipka, ali je on u međuvremenu poginuo.

Odlučeno je da na savjetovanju učestvuju: štabovi brigada, štabovi bataljona, članovi bataljonskih biroa KPJ, članovi komiteta KPJ, delegati partijskih ćelija i divizijski komitet u cjelini.

Sekretar divizijskog komiteta Rahmija Kadenić, obratio se 14. novembra Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu sa molbom da odobri to savjetovanje i da pošalje svoga predstavnika, što je Oblasni komitet KPJ i odobrio.

Prvo partijsko savjetovanje komunista 4. divizije održano je 12. decembra u Travniku, u zgradi Kulturnog doma, na kojem je učestvovalo oko 300 komunista.

Podnijeta su dva referata: politički i organizacioni. U oba je govoreno o međunarodnoj situaciji i unutrašnje-političkoj situaciji.

Oba referata, kao i zaključci jedinstveno su prihvaćeni od svih prisutnih delegata.

*

U borbama u novembru i decembru 1944. neprijatelj je imao: 3.577 poginulih, 1.670 ranjenih i 768 zarobljenih vojnika.

Za to vrijeme 4. divizija imala je 133 poginula, 624 ranjena i 21 nestalog borca.

Zaplijenjeno je: 5 topova raznih kalibara, 2 teška minobacača, jedan laki minobacač, 4 teška mitraljeza, 19 puškomitraljeza, 194 puške, 22 automata, 35 pištolja, 89 ručnih bombi, jedna radio-stanica, 3 telefonska aparata, jedna telefonska centrala, 120 fišeklija, 300 komada noževa, 3 vagona topovskih granata, 161 mina za minobacače, 94.400 puščanih metaka, 90 pari odijela, 30 pari rublja, 11 čebađi, 15 šinjela, 5 šatorskih krila i ostale odjeće i obuće.

Uništeno: jedna lokomotiva, 9 vagona, iskidano 3 kilometra pruge, 14 mostova, 6 propusta, oklopni voz, 1 top, 32 kamiona, jedan automobil, jedna borna kola i ubijeno 15 konja.

^a AVII, IRP Sarajevo, 10/812.

RAZBIJANJE NJEMAČKE OPERACIJE »LAVINA«

Krajem novembra 1944. situacija za njemačke trupe na ratištu Jugoslavije naglo se pogoršala.

Na sjevernom dijelu fronta u Vojvodini, na Dunavu kod Batine, u drugoj polovini novembra, snage Crvene armije i 51. divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije potpuno su razbile njemačke snage na jako utvrđenim položajima, i izbile na lijevu obalu Drave od ušća u Dunav, pa, uzvodno, daleko na zapad do Donjeg Miholjca.

Na južnom dijelu fronta u Dalmaciji, snage 8. korpusa razbile su snage njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa u rejonu Knina i oslobodile grad 4. decembra. Slabe snage 15. brdskog korpusa zauzele su novu liniju odbrane Gračac — Budimir. Komandant 15. brdskog korpusa traži hitno pomoć od komandanta Jugoistoka. Njemački komandant Jugoistoka, general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks naređuje 6. decembra komandantu njemačke grupe armija *E*, general-pukovniku Aleksandru Leru, da najhitnije uputi pomoć Komandi njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. Komandant njemačke grupe armija *E*, čije su se jedinice u povlačenju iz Grčke nalazile u rejonu Užica i Vardišta u pokretu prema Drini i Sarajevu nemajući snaga da uputi u pomoć njemačkom 15. brdskom armijskom korpusu, naredio je njegovom komandantu da vodi zadržavajuću odbranu sa linije Gračac — Budimir do linije Karlobag — Gospić — Bihać, s tim da čim dobije pojačanje, pređe u protivnapad i povrati izgubljene položaje.

S tom odlukom komandant njemačke grupe armija *E* upoznao je njemačkog komandanta Jugoistoka, navodeći:⁷¹⁹

... »Zato molimo za saglasnost da se komanda 15. brdskog armijskog korpusa ovlasti da odsad vodi zadržavajuću odbranu i da se formirajući odrede za zaprečavanje u slučaju pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga može pod borbom da povlači do linije Karlobag—Gospić—Bihać, s tim da poslije dobijanja svježih snaga sa ove linije pređe u protivnapad.

Istovremeno izvještava da udar radi rasterećenja od strane grupe armija »E« pravcem Travnik—Jajce—Bosanski Petrovac ne može da se ispolji prije 20. 12. i da se dovođenjem pojačanja u rejon Bihaća ne može računati prije kraja decembra.«

Njemački komandant Jugoistoka morao je prihvatiti tu odluku, jer drugog izlaza nije bilo.

Čim je dobio saglasnost, komandant njemačke grupe armija *E* naredio je komandantu njemačkog 5. SS korpusa da svim raspoloživim snagama iz Sarajeva, Busovače i Zenice izvrši prodor u Travnik, i stvori osnovicu za prodor snaga njemačke grupe armija *E* preko Jajca i Bosanskog Petrovca u rejon Bihaća.

Snage njemačkog 5. SS korpusa, koje su krenule u napad 9. decembra, potučene su od snaga 4. divizije 14. decembra i povukle su se na polaznu liniju.

719 AVII, NAV-N-T-311, Roll 191/278.

Međutim, događaji na frontu u Sremu utićaće da komandant njemačke grupe armija *E* naredi da operacija prema Travniku, pod šifrovanim nazivom *Lavina*, počne prije pristizanja prvih jedinica grupe armija *E* u Sarajevo.

Naime, 1. decembra, snage 1. proleterskog korpusa u sastavu 1. i 6. proleterska, 5. i 11. krajiška i 21. srpska divizija, u sadejstvu sa 68. streljačkim korpusom Crvene armije, sastava 52. i 223. streljačka divizija, probile su njemačku odbranu na liniji selo Martinci — selo Erdevik — selo Ilok zvana »crvena linija« i produžile gonjenje neprijatelja sve do unaprijed pripremljene utvrđene njemačke odbrambene linije zvane »zeleno linija«, koja se protezala: selo Sotin na desnoj obali Dunava — željeznička stanica Grabovo — selo Berak — selo Oriolik — selo Otok.

Vrhovni štab je naredio 20. decembra 1. proleterskom korpusu da u sadejstvu sa snagama 68. streljačkog korpusa Crvene armije pređe u opštu ofanzivu, izbije na liniju Samac — Vinkovci — Osijek, spoji se sa jedinicama 6. korpusa u Slavoniji, i produži prodor prema Zagrebu.⁷²⁰

Ofanziva je počela 22. decembra 1944.

Komandant njemačke grupe armija *E*, general-pukovnik Aleksandar Ler, predviđajući da bi snage NOVJ mogle prodrijeti u rejon Slavenskog Broda i time presjeći odstupnicu glavnih snaga njemačke grupe armija *E*, koje su se druge polovine decembra nalazile u dolini Drine, Sandžaka, Crne Gore i Neretve, vodeći teške borbe sa snagama 2, 3. i 5. korpusa NOVJ i nastojale da se što prije izvuku u dolinu Save, naredio je da se otvori pravac povlačenja Sarajevo — Travnik — Jajce — Bihać, odnosno dolinom Vrbasa, Banjaluka — Bosanska Gradiška — planina Papuk.

Ukoliko snage NOVJ izbiju u rejon Slavenskog Broda, odlučio je da organizuje nove odbrambene položaje na liniji Karlobag na moru — Gospić — Bihać — Bosanski Novi — Bosanska Kostajnica — planina Papuk.

Otvaranje pravca od Zenice i Busovače prema Travniku i, dalje, prema Jajcu, komandant njemačke grupe armija *E* je naredio komandantu njemačkog 5. SS korpusa 27. decembra. Međutim, istog dana njemačka Vrhovna komanda oružane sile naredila je radio-depešom da Stab njemačkog 5. SS korpusa sa prištapskim jedinicama krene odmah iz Sarajeva prema Zagrebu.

Zato komandant njemačke grupe armija *E*, 28. decembra, naređuje komandantu njemačkog 21. brdskog korpusa, koji je toga dana primio odbranu područja Mostara, Sarajeva i Zenice, da odmah zbog kritične situacije na krilima fronta grupe armija *E*, u Sremu i Dalmaciji, sa postojećim snagama u Zenici i Busovači, kao i raspoloživim snagama u Sarajevu, već 29. decembra krene u napad prema Travniku.

Komandant 21. brdskog korpusa, kada je dobio podatke od obavještajnog oficira njemačkog 5. SS korpusa da se na području Ze-

nice i Busovače nalazi 4. divizija, ozbiljno je posumnjao da će postojeće snage u Zenici i Busovači, kao i raspoložive snage u Sarajevu prodrijeti u Travnik, a kamoli do Jajca.

Sada se opet našao »oči u oči« sa Štabom 4. divizije. Pa, iako su podaci potvrđivali da su njegove snage koje 29. decembra počinju prodor prema Travniku dva puta brojnije od snaga 4. divizije, a tehnički izrazito jače, Lejzer je shvatio da su to slabe snage protiv borbene 4. divizije, pa je zamolio komandanta njemačke grupe armija E, da mu što prije stavi na raspolaganje jednu jaču njemačku diviziju.

Komandat njemačke grupe armija E nije se odmah složio. Ali, kada ga je Lejzer podsjetio o kakvom se protivniku radi, Ler je prihvatio njegov prijedlog i naredio Komandi 91. armijskog korpusa čija se 104. lovačka divizija nalazila u rejonu Višegrada i trebalo da krene na front u Srijemu, da ona odmah krene prema Sarajevu. U naređenju je doslovce napisano:⁷²¹

... »Komanda 91. armijskog korpusa za naročitu upotrebu odmah će uputiti 104. lovačku diviziju komandi 21. brdskog armijskog korpusa, kome će biti potčinjena, s tim da se prikupi u rejonu Sarajevo—Visoko—Zenica, gdje će se u najkraćem vremenu izvršiti popuna i remont. Pripremiti diviziju radi napada na Donji Vakuf i Jajce...«

Prema tom naređenju, general-pukovnika Aleksandra Lera, snage iz Zenice, Busovače i raspoložive snage iz Sarajeva trebalo su da prodru u Travnik i stvore osnovicu za prodor njemačke 104. lovačke divizije u Donji Vakuf i Jajce.

Komandant 21. brdskog korpusa general Lejzer, naredio je 28. decembra komandantu njemačkog 639. puka za osiguranje, pukovniku Riteru fon Eberlajnu (*Riter von Eberlein*), da 29. decembra počne s operacijom prodora u Travnik slijedećim snagama koje se stavljaju pod njegovu komandu:⁷²² 273. bataljon za osiguranje (sicherungs batalion), arapsko-njemački 845. bataljon za osiguranje, 516. bataljon za osiguranje, 843. bataljon za osiguranje, turkeštanski 322. bataljon za osiguranje, 920. landesšicen bataljon, 969. tvrđavska brigada, dvije baterije italijanskih topova 75 mm, 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa, 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa, 505. izviđački bataljon 5. SS korpusa, dopunski bataljon 7. SS divizije, 819. artiljerijski divizion (4 baterije od 105 mm), 1. bojna 11. ustaškog zdruge 8. divizije, 4. bojna 18. posadnog zdruge 8. divizije i 5. vazduhoplovni bataljon za osiguranje.

Sve navedene snage pod komandom pukovnika Eberlajna, nazvane su po njegovom imenu *Borbena grupa Eberlajn*.

Ukupno u toj borbenoj grupi bilo je oko 14.000 vojnika podržanih sa 50 topova, 8 tenkova, 4 borna kola.

Prema predviđanjima meteorološke službe Komande njemačke grupe armija E da će u januaru vladati sniježne oluje, operacija je šifrovano nazvana »Lavina« (njem. *Die Lawine*).

⁷²¹ AVII, NAV-N-T-311, Roll 185/658.

⁷²² AVII, NAV-N-T-311, Roll 191/551-554.

Snage 4. divizije uoči početka neprijateljske operacije »Lavina« bile su u slijedećem rasporedu:^{7,13}

— 6. brigada: 2. bataljon Šafradini — kota 583, 3. bataljon Donja Rovna — kota 609 — kota 649 prema Rogu, 4. bataljon u zasjedi na cesti Busovača — Kiseljak. Sva tri bataljona na desnoj obali Lašve.

— 8. brigada: 1. bataljon — kota 515 — Drum Brdo Kratine — Gola Kosa — Ovčine — kota 218, 4. bataljon kota 853 — Kuber — kota 772 — selo Strpci, 2. bataljon kota 592 — selo Gornji Čajdraš — Paljika — kota 675. Sva tri bataljona na lijevoj obali Lašve.

— 11. brigada: 1. bataljon selo Lokvine — kota 512 — kota 502 — selo Obrenovci, 4. bataljon selo Jagodići — Negraj — kota 795. Jedna četa 4. i jedna četa 2. bataljona bile su u zasjedi na cesti između Vranduka i Nemile.

Dvije čete 2. bataljona 11. brigade bile su u selu Osojnici kao brigadna rezerva;

— 1. artiljerijski divizion 4. divizije sa 2. baterijom topova 75 mm na položaju: selo Kruščica — Han Kompanija, a Stab divizona s ostalim snagama divizona Han Bila — željeznička stanica Bila.

— Štab 4. divizije bio je u selu Donja Večerska.

Snage 4. divizije bile su znatno oslabiljene odlaskom tri bataljona, na područje Vareša i Visokog.

Ukupno na frontu prema Zenici i Busovači bilo je oko 6.000 boraca. Odnos snaga bio je 2,5:1 u korist neprijatelja, a u tehnici čak i 4:1.

Njemačka operacija počela je 29. decembra u 7 sati otvaranjem jake artiljerijske vatre po položajima 4. divizije. Nakon pola časa neprijatelj je krenuo u napad na cijelom frontu. Odmah su se ispoljila 4 napadna pravca:

— od Busovače prema selu Rovna, 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa, 920. landesšicen bataljon, jedna četa 505. izviđačkog bataljona i 5. vazduhoplovni bataljon sa 12 topova i 2 tenka;

— od Kaonika, duž ceste prema Han Kompaniji glavne snage 505. izviđačkog bataljona, 843. bataljon za osiguranje sa 4 topa, 5 tenkova i dvoje bornih kola;

— od Zenice, prema selu Čajdrašu, 1. bataljon 11. ustaškog zdruga i dopunski bataljon 7. SS divizije sa dvoja borna kola;

— od Gradisa prema selu Stranjanima na desnom krilu krenuo je u napad 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa, njemačko-arapski 845. bataljon, 4. ustaška bojna 11. ustaškog zdruga i pionirski bataljon njemačke 369. legionarske divizije.

Do prve borbe došlo je 2 sata prije početka neprijateljeve artiljerijske pripreme 29. decembra u 5 sati između 4. bataljona 6. brigade i 2 bataljona Nijemaca. Do borbe je došlo na slijedeći način. Noću 28/29. decembra 4. bataljon postavio je zasjedu na cesti kod

kote 459, južno od sela Carice i kote 529 zapadno od sela Carice, trigonometar 527. Bataljon je očekivao neprijatelja da naiđe od Kiseljaka prema Busovači.

U 6 sati 29. decembra naišla je neprijateljeva kolona sastavljena od volovskih i konjskih zaprega, a bilo je i nekoliko kamiona. U zaprežnim kolima i kamionima upućenim iz Sarajeva, bila je municija, bombe, eksploziv, hrana, odjeća, obuća, sanitetski materijal namjenjeni za potrebe jedinica koje su učestvovala u operaciji.

Četvrti bataljon je sa bliskog odstojanja otvorio vatru po koloni. Za 10 minuta ubijeno je 50 Nijemaca, 80 ranjeno, a ubijeno je i 80 konja i volova. Materijal je većinom uništen, jedan dio rasut i oštećen.⁷²⁴

Čim su čuli paljbu, dva bataljona Nijemaca iz Busovače krenula su prema 4. bataljonu, koji je, kad je primjetio neprijatelja, brzim manevrom povukao se u selo Kupreš (kota 742). U 9 sati naišao je neprijatelj ponovo na taj bataljon, pokušavajući da se provuče kroz šumu prema Rogu (trg. 1242) i udari s boka na jedinice 6. brigade, koje su držale položaje na desnoj obali Lašve.

Došlo je do žestoke borbe između Nijemaca i 4. bataljona. Vođena je borba bombama, bajonetima, kundacima. Nijemci su odstupili prema Busovači. Ubijeno je 26, a ranjeno 37 Nijemaca. Zarobljen je jedan Nijemac pripadnik 920. landesšicen bataljona. Gubici 4. bataljona 2 poginula, 18 ranjenih i 3 nestala borca. Poslije te borbe 4. bataljon posjeo je položaje u selu Rovna.

U 7 sati ujutru, neprijatelj je koncentrisao artiljerijsku vatru na položaje 2. i 3. bataljona 6. brigade na položajima selo Safradini — kota 389 — kota 609 — kota 583 i na položaje 3. bataljona 6. brigade selo Donja Rovna — kota 609 — kota 649 — Rog. U napadu učestvuju 5 bataljona neprijatelja prema 2 bataljona 6. brigade, i to brojno znatno jača, tako da je odnos snaga bio 4:1 u korist neprijatelja.

Na položajima 2. bataljona razvile su se žestoke borbe, tako da su borci bombama odbijali njemačke juriše. Oko 17 sati 2. bataljon 6. brigade vrši protivnapad i odbacuje Nijemce na polazne položaje.

Na pravcu 3. bataljona, Nijemci su uspjeli da zauzmu kote 609 i 649. Protivnapadom 3. bataljon nije uspio da ih odbaci.

Na pravcu prema Rogu, snage 3. i 4. bataljona 6. brigade odbacile su Nijemce u selo Gornja Rovna. Štab 3. bataljona zatim naređuje svim snagama napad na neprijatelja da bi povratio položaje na kotama 609 i 649. Došlo je do borbe na bliskom odstojanju, ali položaji nisu povraćani. Neprijatelj je imao 57 ubijenih i 48 ranjenih, a 3. bataljon 12 poginulih, 27 ranjenih i 2 nestala borca.

Uveče 29. decembra snage 6. brigade bile su u slijedećem rasporedu: 2. bataljon selo Šafradini — kota 553, a 3. bataljon selo Gornja Rovna, 4. bataljon selo Kruščica u rezervi 6. brigade.

Prema 6. brigadi na polaznim položajima za napad 30. decembra nalazili su se raspoređeni 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa, 920. landesšicen bataljon i 5. vazduhoplovni bataljon.

Na sektoru 8. brigade, koja je držala centralne položaje odbrane 4. divizije, neprijatelj je poslije jake artiljerijske vatre u 9 sati 29. decembra krenuo u napad od željezničke stanice Busovača prema Han Kompaniji sa 505. izviđačkim bataljonom njemačkog 5. SS korpusa uz podršku 2 tenka i dvojica borna kola. Od Stare Zenice prema Kuberu napala je 1. bojna il. ustaškog zdruga. Pramac prema Han Kompaniji branio je 1. bataljon 8. brigade, koji se učvrstio na položajima selo Ahmići — selo Vidovići, dok je 2. bataljon zadržao položaje Kuber — kota 853 — kota 874 — selo Štrbci.

Osmoj brigadi za sve vrijeme borbe u toku dana, pomagao je jedan vod brdskih topova 75 mm 2. baterije artiljerijskog divizionara 4. divizije. Artiljerija je uspješno pomagala snage brigade, tukući neprijateljske kolone u pokretu.

Na sektoru 8. brigade ubijeno je 74, a ranjeno 77 neprijateljevih vojnika. Istovremeno, 8. brigada imala je 2 poginula i 17 ranjenih boraca.

Na sektoru 11. brigade Stab 1. bataljona primjetio je grupisanje neprijatelja 28. decembra i naredio jednoj bombaškoj grupi da u zoru 29. decembra napadne neprijateljev bunker na koti 587 i likvidira ga, da bi tako omeli pripreme neprijatelja za napad. Bombaška grupa napala je ujutru u 5 sati i likvidirala u bunkeru 16 ustaša.

Na položaje 1. bataljona 11. brigade, koji je držao položaje selo Lokvine — kota 502 — selo Obrenovci, neprijatelj je napao 29. decembra u 7 sati.

Istovremeno napao je i položaje na liniji sela Jagodici — kota 570 — Negraj — kota 795, koje su držali samo jedna četa 4, i jedna četa 2. bataljona. Neprijatelj je napao sa 11 puta jačim snagama.

Prvi bataljon primio je borbu na svojim položajima, ali je neprijatelj, već u prvom naletu, uspio da zauzme selo Lokvine. Protivnapadom, 1. bataljon povratio je položaje u Lokvinama i, uz podršku baterije minobacača, uspio se održati na njima cio dan.

Na položaje 4. bataljona (jedna četa tog bataljona i jedna 2. bataljona) neprijatelj je napao vrlo jakim snagama uz podršku teških topova i haubica sa ceste Zenica — Tetovo — kota 326, i brdskih topova koje je vukao sa sobom. Stab 11. brigade odmah je na položaje 4. bataljona ubacio dvije čete 2. bataljona, koje su bile u brigadnoj rezervi. Borbu na položajima 4. bataljona potpomagala je baterija minobacača artiljerijskog divizionara 11. brigade. Neprijatelj, izrazito nadmoćniji, potisnuo je snage 2. bataljona i jedne čete 4. bataljona, i one su zauzele prihvatne položaje u selu Vrhselje — kota 844 — selo Rizvanovići. Neprijatelj je da bi prodro u sela Pojsku i Konjeviće, tri puta jurišao u toku dana, ali je sva tri puta bio odbijen.

Slijedećeg dana, 30 decembra, neprijatelj nastavlja s napadima prema Travniku.

Na sektoru 6. brigade neprijatelj je napadao istim pravcima i istim snagama.

Na položaje 2. bataljona 6. brigade selo Šafradin — kota 553, neprijatelj je napao uz jaku podršku artiljerije i minobacača. Bata-

Ijon je uspio neko vrijeme zadržati, ali kada ga je neprijatelj napao s oba boka, povukao se na položaje Vrabac — kota 517 — selo Kajmakovići.

Na položaje 3. bataljona kota 639 — kota 619 — kota 909, neprijatelj je napao jakim snagama, ali je 3. bataljonu stigao u pomoć 4. bataljon, te su udruženim snagama protjerali neprijatelja iz šume u koju je bio duboko prodro nazad na kote 609 i 649, gdje je zanoćio.

Tokom cijelog dana borbu bataljona 6. brigade podržavao je vod brdskih topova 2. baterije artiljerijskog divizionu 4. divizije.

Gubici neprijatelja bili su 14 ubijenih i 29 ranjenih, a gubici 6. brigade 3 poginula i 13 ranjenih boraca.

Na sektoru 8. brigade neprijatelj je 30. decembra napao na cijelom frontu. Sve do 14 sati Brigada je odbijala sve napade neprijatelja, i povraćala protivnapadima pojedine istaknute objekte i položaje.

U 14 sati neprijatelj je uspio potisnuti 2. bataljon 8. brigade i zauzeti položaje Paljika — kota 675 — kota 821. Tada 2. bataljon zauzima položaj na brdu Orlac kota 843 — selo Lađice, a jedna četa upućena je u selo Lupac.

Prvi bataljon 8. brigade, koji je držao položaje selo Vidovići — selo Ahmići — kota 586, također, u 14 sati se pod pritiskom neprijatelja povlači na nove položaje selo Pirići — Sušanj — trg. 592. Na tom sektoru neprijatelja su podržavali tenkovi, prodorom lijevo i desno od ceste. U 17 sati 1. bataljon pojačan četom 4. bataljona 8. brigade i uz podršku jednog voda 2. baterije brdskih topova, odbacio je neprijatelja na položaje: selo Podnadioci — selo Nadioci — selo Topola, a tenkovi su se povukli južno od kote 515 na cestu, gdje su i ostali.

Istovremeno, kada je neprijatelj napao od željezničke stanice Busovača, napao je i od Zenice preko sela Dobriljeva i Vražale na 4. bataljon 8. brigade da bi zauzeo Kuber. Tri puta je neprijatelj jurišao na položaje 4. bataljona i svaki put je bio odbijen.

Toga dana (30. decembra), neprijatelj je na sektoru 8. brigade imao 88 ubijenih i 85 ranjenih, a 8. brigada 2 poginula i 11 ranjenih boraca.

Na sektoru 11. brigade, neprijatelj je u 7. sati 30. decembra, uz jaku podršku artiljerije, zbacio 1. bataljon sa položaja selo Lokvine — kota 502 — selo Obrenovci. Bataljon se povukao i posjeo nove položaje selo Osojnica — selo Đukići — kota 826.

U 7 sati neprijatelj je napao i 2. bataljon 11. brigade na položajima: selo Rizvanovići — kota 844 — selo Vrhselje. Bataljon je bio ojačan jednom četom 4. bataljona. Neprijatelj je ispoljio jak pritisak na pravcima selo Stranjani — selo Rizvanovići — selo Konjevići i selo Stranjani — selo Pojska — selo Sušanj, i uspio probiti se tim pravcima, a 2. bataljon se povukao na položaje kota 1037 — selo Sušanj. Na taj način bili su odvojeni 1. i 2. bataljon 11. brigade. Međusobne veze nije bilo. Tad pristižu dvije čete 4. bataljona, koje su bile u zasjedi na cesti Zenica — Zepče između Vranduka i

Nemile. Jedna četa ostaje na položaju kota 1195 — Dubovac — Glog, a druga je ubačena u međuprostor 1. i 2. bataljona radi uspostavljanja veze.

U borbi sa snagama 11. brigade, neprijatelj je imao 30. decembra 28 ubijenih i 40 ranjenih, a 11. brigada 4 poginula, 11 ranjenih i 6 nestalih boraca.

Štab 4. divizije uveo je u borbu 30. decembra i Vlašički odred na lijevom krilu 11. brigade. Odred je odbio napad jedne čete Nijemaca, koji su iz Podova pokušali prodor prema Jezercima i Fazličima.⁷²⁵

Neprijatelj je na sektoru 6. brigade ograničio dejstva 31. decembra samo da bi zadržao snage 6. brigade i olakšao dalji prodor svojih snaga na desnom krilu.

Drugi bataljon 6. brigade držao je položaje na liniji — Vrabac — kota 517 — selo Kajmakovići i toga dana vođene su žestoke borbe u toku noći 30/31. decembra sa neprijateljem koji je, povlačeći se kroz šumu, pokušao da zbaci snage 3. bataljona s položaja kota 639 — Rog, i tako obuhvati sa boka i sa leđa snage 6. brigade. U oštroj borbi naročito za trg. 1242, neprijatelj je razbijen. Takav razvoj situacije omogućio je Štab 4. divizije da izuzme iz sastava 6. brigade 2. bataljon i da ga oko 15 sati uputi pravcem Vitez — Han Bila — željeznička stanica Putičevo — Guča Gora, radi pomoći 11. brigadi da zatvori pravac prema Travniku.

Gubici neprijatelja 31. decembra na sektoru 6. brigade bili su 7 ubijenih i 9 ranjenih.

Štab 8. brigade je ujutru u 6 sati izvršio preraspodjelu snaga. Izvučen je 2. bataljon sa položaja sela Lađice — *Orlac* — kota 843 i upućen pravcem sela Lupac — kota 897 — Pecarnica, sa zadatkom da udari bočno na neprijatelja koji je potiskivao snage 11. brigade. Taj bataljon prešao je u napad sa Pecarnice — trg 964, na selo Lukiće — kota 826 i uspjeo izbaciti neprijatelja iz crkve u selu Lukići i sa kote 826. Neprijateljska kolona, koja se probijala iz sela Grahovčića prema Strmcu kota 873, zbog dejstva 8. brigade povratila se u selo Grahovčiće.

Jednovremeno je i neprijatelj oko 13 sati krenuo u napad sa linije selo Obrenovci — selo Janjaci u bok snagama 8. brigade, zbog čega se 2. bataljon povukao u selo Lupac.

Odlaskom 2. bataljona bio je izmijenjen položaj 8. brigade, tako što je 4. bataljon sa linije kota 853 — Kuber — kota 772 — selo Štrbci posjeo položaje: kota 772 — selo Vjetrenice — selo Lađice — *Orlac* — kota 843, a izviđačka četa 8. brigade položaje Kuber — kota 853. Neprijatelj je cijeli dan 31. decembra napadao položaje 8. brigade, ali su svi njegovi napadi odbijeni i u 18 sati izvršen je protivnapad u kojem su nanijeti neprijatelju teški gubici.

Neprijatelj je na sektoru 8. brigade imao 31. decembra gubitke od 62 ubijena i 68 ranjenih, a 8. brigada 11 ranjenih boraca.

Na sektoru 11. brigade neprijatelj je bio vrlo aktivan. Pod udarom jakih njegovih snaga, a još više od neprijateljeve artiljerije i

minobacača, 1. bataljon 11. brigade povukao se na položaje Pecarnica — trg. 964 — kota 873. Neprijatelj je nastojao u toku dana da zbaci 1. bataljon i s tih položaja, ali su ga snage 1. bataljona snažnom vatrom i protivnapadom odbile, i održale položaje.

Na 2. i 4. bataljon 11. brigade na položajima kota 1037 — selo Sušanj napao je neprijatelji sa velikim snagama. Ovladao je položajima i bataljoni su se povukli na položaje Debelo Meho — trg. 1085. Time je neprijatelj još više razdvojio snage 2. i 4. bataljona od 1. bataljona 11. brigade. Zbog toga su dvije čete 2. bataljona odmah krenule na položaje u dolini rijeke Bile, Han Bila — kota 527. Jedna četa 4. bataljona posjela je položaje Podovi — kota 668, a dvije čete 4. bataljona prebačene su u pravcu sela Maline. Poslije pristizanja 2. bataljona 6. brigade, on je smjenio 2. bataljon 11. brigade na položaju Han Bila — Podovi — kota 668, a 2. bataljon 11. brigade posjeo je položaje Dolac — kota 778, uspostavljajući vezu sa 1. bataljonom 11. brigade.

Drugi bataljon 6. brigade s položaja Han Bila — selo Podovi, pod jakim pritiskom neprijatelja, odstupio je 1. januara 1945. na položaje selo Guča Gora — kota 664 — selo Radojčići.

Neprijatelj ponovo napada i do 15 sati 1. januara uz podršku artiljerije, zbacuje s položaja 2. bataljon 6. brigade koji se povlači prema selu Radojčićima.

U tako teškoj situaciji, kada je neprijatelj zauzeo Guču Goru i približio se samom Travniku, Štab 4. divizije pojačava snage na glavnom pravcu neprijateljevog napada prebacujući cijelu 6. brigadu na pravac Guča Gora — Travnik. Položaje 6. brigade preuzima 7. brigada 10. divizije, koja je dan ranije, po naređenju Štaba Korpusa stavljena pod komandu Štaba 4. divizije.

Treći bataljon 6. brigade prvi je stigao ujutru 1. januara u region sela Čifluka, južno od Guče Gore i odmah napao neprijatelja sjeverno od sela Čifluka.

Četvrti bataljon 6. brigade smijenile su jedinice 7. brigade 1. januara 1945, i on je odmah krenuo pravcem Vitez — Han Bila — selo Kljaci, sa zadatkom da sa 1. i 2. bataljonom 11. brigade i 2. bataljonom 8. brigade napadne u bok neprijateljevih snaga. Nakon promjene situacije u Gučoj Gori, 4. bataljon se iz sela Kljaci prebacio u selo Radojčiće i uhvatio vezu s ostalim snagama 6. brigade.

Na sektoru 8. brigade neprijatelj je 1. januara, pošto je dobio pojačanja, krenuo u napad iz sela Štrbci u pravcu kote 772, koju je i zauzeo. Protivnapadom uz podršku artiljerije, 4. bataljon 8. brigade povratio je tu kotu.

Na položaju 1. bataljona 8. brigade nije bilo borbe.

Drugi bataljon 8. brigade sa 1. i 2. bataljonom 11. brigade prelazi u napad na selo Grahovčiće. Bataljon je upao u selo i potisnuo neprijatelja prema selu Konjevići. Neprijatelj je protivnapadom Ponovo zauzeo, uz velike gubitke selo Grahovčiće.

Na sektoru 8. brigade neprijatelj je u toku 1. januara imao 50 ubijenih, 49 ranjenih i dva zarobljena vojnika.

Četvrti bataljon 11. brigade koji je držao položaje selo Maline prema školi u selu Guča Gora, odbijao je cijeli dan napade izrazito jačeg neprijatelja i, tek pred noć 1. januara, povukao se na položaje sela Radonjići — kota 1002. Neprijatelj je u borbama sa 11. brigadom 1. januara imao 18 ubijenih, 148 ranjenih, a gubici 11. brigade 6 poginulih.

Snage 7. brigade vodile su 31. decembra borbu sa neprijateljem u selu Kuprešu i, tom prilikom, njen 2. i 4. bataljon razbili su neprijatelja u tom selu, ubili 24, a ranili 15 neprijateljevih vojnika. Brigada je imala 9 poginulih i 10 ranjenih boraca. Potom su snage 7. brigade preuzele položaje 6. brigade, a neprijatelj se učvrstio na položajima selo Neopalje — kota 553 — selo Gornja i Donja Rovna — kota 609.

Kad je izgledalo da će neprijatelj zauzeti Travnik, jer od sela Radonjića do Travnika ima svega 3 kilometra, u toku noći 1/2. januara neprijatelj je počeo odstupati. Nije imao snage da postigne krajnji cilj (zauzimanje Travnika), jer je u četvorodnevnim borbama pretrpio velike gubitke:⁷²⁸ ubijeno je 636 Nijemaca, Rusa, Arapa, Turkestanaca, ustaša, 804 ranjena i 4 Nijemca zarobljena.

Gubici 4. divizije bili su 58 poginulih i 243 ranjena borca i rukovodioca.

Zaplijenjeno je: jedan teški minobacač, 13 pušaka, 6 pištolja, automat, 9.000 metaka, 20 ručnih bombi, 6 šatorskih krila, radio-stanica i 3 konja sa samarima.

Uništeno: jedan tenk i kamion, puškomitraljez, 14 pušaka, a ubijeno 86 konja.

Gubici 4. divizije: 7 puškomitraljeza, 12 pušaka, laki i teški minobacač.

'Najveći neprijateljevi gubici nisu bili u broju poginulih i ranjenih, već u broju promrzlih i psihički oboljelih vojnika i oficira. Neprijateljeve jedinice bile su sastavljene djelimično od Turkestanaca, nenaviknutih na snijeg i led, i Nijemaca u velikom broju, pripremljenih za pustinjačko ratovanje u žarkom podneblju Afrike i Mediterana, te nisu mogli izdržati velike danonoćne hladnoće i mečave i iscrpljujuće borbe. Neprijateljeve jedinice ubrzano su se sve više smanjivale smrzanjem grupa vojnika i znatnog broja oficira. Sa druge, pak, strane, popune nije bilo, pa kada je 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa izbio 1. januara u selo Radonjiće i na kotu 1002, bio je toliko iscrpljen i oslabljen, da nije dalje mogao. To je bio krajnji domet neprijateljevih snaga.

Štab 4. divizije pratio je razvoj situacije u neprijatelja i zaključio da su njegove snage 31. decembra počele malaksavati. Odlučio je da taj presudni moment iskoristi dok neprijatelju ne pristignu svježe snage u pomoć, te da izvrši protivudar, razbije neprijatelja i protjera ga prema Zenici. Zato je predložio Štabu 5. korpusa 31. decembra da 7. brigada preuzme položaje 6. brigade u rejonu Busovače, a da na pravcu Guča Gora — Travnik koncentriše sve tri brigade, 6, 8. i 11, i izvrši protivudar prema Zenici. Štab 5. korpusa slo-

žio se s tim prijedlogom. Tako je došlo do toga da 31. decembra 7. brigada 10. divizije usiljenim maršem krene s prostora Smajilovića na prostoriju Busovača — Kruščica i prvim dijelovima 2. i 4. bataljona borbom zauzme položaje u selu Kuprešu — kota 742, a 1. januara potpuno preuzme položaje 6. brigade.

Komandant borbene grupe *Eberlajn* pratio je preko obavještajne službe pokrete jedinica 6. brigade koje su se koncentrisale u rejonu Guče Gore i sela Kljaci, i zaključio je da protivnik priprema klopku da jakim snagama odsječe istureni klin u Gučoj Gori, selu Radonjići i koti 1002, a potom da izvrši protivudar. Nemajući snaga da to i spriječi, a pošto su mu jedinice bile nesposobne za dalje nastupanje, naređuje hitno povlačenje prema selu Grahovčićima, i to odmah noću 1/2. januara 1945.

Po tom naređenju neprijateljeve snage su već oko pola noći vrlo brzo odstupale, a u stopu su ih pratile snage 3. bataljona i artiljerijskog divizion 6. brigade. U 2 sata noću snage 6. brigade ušle su u Guču Goru, odakle su produžile gonjenje neprijatelja do sela Grahovića gdje se neprijatelj utvrdio, kao i na koti 750. Manje neprijateljeve snage u selu Plavičići, 3. bataljon 6. brigade protjerao je i one su odstupile na kotu 750.

Neprijateljevi gubici na sektoru 6. brigade, 2. januara bili su: 3 ubijena i 6 ranjenih, a 6. brigade 2 poginula i jedan ranjen borac.

Na sektoru 8. brigade 2. januara, njen 1. bataljon razbio je jednu neprijateljevu grupu u rejonu sela Ahmića.

Drugi bataljon 8. brigade, zajedno sa 1. i 2. bataljonom 11. brigade napali su 2. januara neprijatelja u selu Grahovčići. Neprijatelj je izbačen iz sela, ali se protivnapadom ponovo vratio. Tada se 2. bataljon 8. brigade povukao na položaje Pecarnica — trg. 964.

Četvrti bataljon 8. brigade vodk> je 2. januara borbe u rejonu sela Štrbci i kote 772. Kota je prelazila u toku dana 5 puta iz ruke u ruku. Najzad, uveče, neprijatelj je uspio da se održi na koti.

Neprijateljevi gubici na sektoru 8. brigade bili su 2. januara 52 ubijena i 59 ranjenih, a gubici 8. brigade 9 poginulih i 28 ranjenih boraca i rukovodilaca.

Četvrti bataljon 11. brigade u gonjenju neprijatelja povratio je selo Maline, ali ga je neprijatelj žestokom vatrom dočekao s kote 1037. Bataljon se zadržao na položajima: selo Vranići — kota 654. S tih položaja noću 2/3. januara 4. bataljon je napao neprijatelja na položaju Debelo Meho — trg. 1085 — kota 800 — kota 750. Napad nije uspio.

Neprijateljevi gubici na sektoru 11. brigade bili su 2. januara 15 ubijenih, 38 ranjenih, a gubici 11. brigade 6 poginulih i 18 ranjenih boraca. Zarobljen je jedan neprijateljev vojnik, a zaplijenjeno jedan teški minobacač, radio-stanica, automat i 3 konja sa samarima.

Žestoke borbe na cijelom frontu 4. divizije nastavljene su su 3. januara. Bobrena grupa *Eberlajn* uporno se branila na liniji: kota 1037 — kota 800 — kota 720 — selo Grahovčići — kota 826, — selo Đukići — selo Osojnica — kota 821 — Paljike — selo Štrbci — trg. 592 — Neopalje — selo Rovna.

Pošto je procjenio da je neprijatelj u toku petodnevnih borbi, pretrpio velike gubitke i da je iscrpljen, Štab 4. divizije donosi 2. januara odluku o prelasku u protivnapad. Odlučio je da glavni pravac udara nanese na krajnjem desnom krilu neprijatelja, da izvrši bočni udar i odsječe neprijateljjev istureni klin u rejonu sela Grahovčića.

Za udar na desnom krilu odredio je snage 6. brigade. Za obezbjeđenje lijevog boka 6. brigade odredio je Vlašički odred, koji je posjeo položaje na Glogu prema Negraju, braneći, ujedno, i pravac prema Lisicu.

Osmo brigada dobila je zadatak da napadne neprijatelja u selima Obrenovci — Đukići i prodre prema selu Stranjani.

Jedanaesta brigada trebalo je da sa položaja trg. 964 — Strmac — kota 873 prodre u pravcu sela Grahovčića i Konjevića, sadejstvujući 7. brigadi s juga.

Sedma brigada dobila je zadatak da uveče 3. januara smjeni 1. bataljon 8. brigade u rejonu sela Ahmića, radi napada prema selu Obrenovci, držeći i dalje čvrsto položaje kota 517 — kota 519, i s te linije, brani pravac Busovača — Travnik.

Štab 4. divizije zaključio je da neprijatelju ne treba dozvoliti da se odmori i sredi, već ga treba odmah napasti. Zato je naredeno da opšti napad počne u 20 sati 3. januara.

Međutim, dubok snijeg i veoma niska temperatura od minus 20 stepeni, onemogućili su jedinice 4. divizije da na vrijeme izađu na polazne položaje.

Sprovodeći naređenje Štaba 4. divizije, Štab 6. brigade naredio je 2. bataljonu da napadne pravcem selo Čukle — kota 800 — selo Sušanj, 3. bataljonu da napadne neprijatelja u selu Vrhselje, a 4. bataljonu da velikim obilaskom od Guče Gore preko Han Bile — sela Čukle — Debelo Meho — Crni vrh i dalje do kote 927, napadne neprijatelja u selu Stranjanima.

Drugi bataljon 6. brigade prvi je došao u dodir sa neprijateljem. Kote 800 i 750, na prednjoj liniji i pozadini sela Šušnja, branile su snage 5. ruskog zaštitnog korpusa.

Čim se 2. bataljon približio, neprijatelj je s kote 800 otvorio žestoku vatru, a istovremeno i s kote 750, tukući bočno snage 2. bataljona. Izjutra 4. januara 2. bataljon izvršio je juriš i u tom jurišu poginuo je komandant, Dušan Košutić. Drugi bataljon nastavio je borbu i, uveče, po naređenju Štaba 6. brigade bio povučen u Guču Goru.

Treći bataljon 6. brigade napao je u zoru 4. januara selo Vrhselje, gdje se branila 4. bojna 11. ustaškog zdruga. Ustaše, podržane jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, ogorčeno su se branile, ali je 3. bataljon prodro u ustaške rovove, gdje je našao 8 ustaških Iješeva. Bataljon je imao 6 ranjenih boraca.

Četvrti bataljon 6. brigade stigao je, također, u zoru na ivicu sela Stranjana, napao neprijatelja koji se ogorčeno branio i uspio održati na položajima, uz veoma jaku podršku artiljerije i minobacača.

Na sektoru 8. brigade, njen 1. bataljon napadao je neprijatelja na položaju selo Obrenovci — kota 667 — kota 732. Bataljon je prodro u selo Osojnicu.

Drugi bataljon 8. brigade napao je neprijatelja na položajima kota 826 — selo Đukići — kota 758. Napad nije uspio, jer se podmaz u automatskom oružju, zbog vrlo niskih temperatura, zamrzao te nije moglo dejstvovati.

Na sektoru 8. brigade neprijateljevi gubici bili su 50 ubijenih i 64 ranjena vojnika, a gubici 8. brigade 3 poginula i 12 ranjenih boraca.

Prvi bataljon 8. brigade, vratio se 4. januara uveče na svoje ranije položaje, a jedinice 7. brigade vratile su se u sastav svoje divizije.

Na sektoru 11. brigade njen 1. bataljon napao je pravcem kota 792 — selo Konjevići, a s jednom četom u pravcu sela Đukića. Drugi bataljon 11. brigade napao je u pravcu sela Grahovčića.

Četvrti bataljon napao je pravcem sela Pavličići — selo Konjevići.

Napad je počeo 4. januara u 3 sata. Prvi bataljon uspio je prodrijeti prema selu Konjevići, ali je neprijatelj protivnapadom povratio izgubljene položaje. Drugi bataljon se probio u selo Grahovčiće, ali je i taj bataljon neprijateljskim protivnapadom izbačen iz sela.

Četvrti bataljon probio se u selo Grahovčiće i, u momentu kada se pripremao da likvidira posljednje neprijateljeve snage zatajilo je 20 puškomitraljeza zbog smrzavanja. To je iskoristio neprijatelj, privukao rezerve i odbacio 4. bataljon na polazne položaje.

Gubici neprijatelja 4. januara na sektoru 11. brigade bili su: 17 ubijenih, 16 ranjenih, a gubici 11. brigade jedan poginuo i 14 ranjenih boraca.

Sedma brigada napala je 4. januara sa 1. i 4. bataljonom neprijatelja na položaju kota 609 — kota 553. Bataljoni su prodrli u neprijateljeve položaje, ali je on izvršio protivnapad i povratio ih. Tada se bataljoni povlače na položaje kota 517 — kota 519.

Petog januara nije bilo borbi, ali zato, 6. januara, ojačani bataljon Nijemaca i Rusa napada na 1. bataljon 8. brigade na položajima selo Podnadioci — selo Nadioci — selo Kratine — Gola kosa. Neprijatelj je iznenadnim napadom zauzeo Golu kosu. Potom je uz jaku podršku artiljerije i minobacača zauzeo položaje 1. bataljona, koji se povlači na nove položaje selo Vidovići — selo Pirići — kota 586 — put koji vodi prema selu Vrhovine. U 18 sati 1. bataljon 8. brigade napada neprijatelja i vraća izgubljene položaje, osim linije Kratina — Gola kosa.

Na sektoru 8. brigade neprijatelj je 6. januara imao 22 ubijena i 35 ranjenih, a gubici 8. brigade 2 poginula, 5 ranjenih i jedan nestao borac.

Prvi bataljon 11. brigade sa položaja kota 873 — Strmac, odbija 6. januara dva napada neprijatelja od sela Grahovčića. Gubici neprijatelja 2 ubijena i 7 ranjenih vojnika.

Snage 8. brigade pojačane snagama 7. brigade napale su 7. januara neprijatelja u dolini Lašve i na pravcu Zenice, ali napad, zbog jakog otpora neprijatelja i velike zime od koje se smrzavalo automatsko oružje, nije uspio. Neprijateljevi gubici toga dana na sektoru 8. brigade bili su 36 ubijenih, 55 ranjenih i jedan zarobljen vojnik, a gubici 8. brigade 6 ranjenih boraca.

Od 7. do 19. januara na cijelom frontu 4. divizije vođene su sporadične borbe i borbe izviđačkih jedinica i patrola.

Dok su vođene borbe na području Travnika i Zenice, grupa bataljona 4. divizije pod borbom je prešla noću 28/29. decembra 1944. na desnu obalu rijeke Bosne, između željezničke stanice Dobrinje i Porječani na mjestu Buzić Mahala. Prelaskom na desnu obalu u selu Buziće, rastjerana je milicija. Ubrzo su od željezničkih stanica Dobrinje i Porječana stigli po jedan oklopni voz. Jedinice Udarne grupe protjerale su ih protivkolskim puškama i bacačima *džon bui*, nanoseći im osjetne gubitke.

Nakon prelaska rijeke Bosne Udarne grupa je napala u 2 sata, noću 1. januara 1945. neprijateljevu posadu u Varešu od oko 250 Nijemaca i ustaša. Ubijeno je 16, a zarobljeno 35 neprijateljevih vojnika. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 3 minobacača, 40 pušaka, 10.000 puščanih metaka, 400 mina za minobacače, 2.000 kg šećera i ostalo.

Dva oklopna voza koja su branila Vareš potpuno su uništena.

Nakon odmora i sređivanja bataljona, Udarne grupa bataljona je 5. januara krenula iz Vareša i stigla 6. januara na zenički sektor. Odmah je napala ustaško uporište u Perin Hanu, koje je branilo 16 ustaša. Ubijeno je 7 ustaša, 2 su zarobljena, 6 je skočilo u rijeku Bosnu i udavilo se, a jedan pobjegao.

Udarne grupa bataljona 4. divizije u svim borbama koje je vodila do 8. januara, imala je 14 ranjenih boraca, a jedan se utopio u Bosni prilikom prelaska rijeke.

Politički komesar Operativne grupe Đuro Štrbac upoznao se s političkim stanjem na terenu Vareša, Visokog i Kaknja — sve do istočnog dijela terena Zenice, i shvatio da je podjednako značajno i, možda, značajnije u datoj situaciji, da se razvije vrlo jak politički rad u narodu, koji je bio pod uticajem neprijateljeve propagande i politike duže vremena.

Štab 5. korpusa je za uspješnu borbu svih jedinica 4. divizije od 29. decembra 1944. do 7. januara 1945. pohvalio sve njene borce i rukovodioce na čelu sa Štabom, ističući naročito 2. bataljon 6. brigade pod komandom Dušana Košutića, 4. bataljon 8. brigade pod komandom Vasana Đakovića i 4. bataljon 11. brigade pod komandom Miloša Kasabašića.

Posebno je pohvalio Udarnu (Operativnu) grupu pod komandom Miće Kolundžije za uspješno forsiranje rijeke Bosne i zauzi-

manje Vareša, i 14. brigadu 53. divizije pod komandom Steve Kovačevića zbog uspjeha koji je postigla u borbama na komunikaciji Zepče — Maglaj, gdje je uništila preko 200 Nijemaca, na više mjesta razorila prugu i uništila 22 kamiona, te zaplijenila 13 radio-stanica i drugi ratni materijal.

Pohvala je uslijedila kao rezultat velike pobjede snaga 4. divizije nad dvostruko jačom njemačkom borbenom grupom *Eberlajn*, koja je ne samo odbačena i potučena u operaciji *Lavina*, nego je pretrpjela i velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

Ukupno je 882 ubijena i 1.114 ranjeno neprijateljevih vojnika i oficira, dok su snage 4. divizije imale 84 poginula i 337 ranjenih boraca i rukhovodilaca.

U borbenoj grupi *Eberlajn* ubijeno je i ranjeno 2.026 vojnika i oficira, a oko 2.000 je promrzlo i psihički oboljelo. Borbena grupa *Eberlajn* smanjena je od 14.000 na 10.000 vojnika i oficira iscrpljenih do te mjere, da im je trebalo hitno dati odmor radi oporavka.

Komandant njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, general-lajtnant Ernest Lejzer, naredio je komandantu borbene grupe *Eberlajn* Riteru fon Eberlajnu, da se mora po svaku cijenu održati na položajima dok ne pristignu snage njemačke 104. lovačke divizije, koje su se prikupljale i popunjavale u rejonu Sarajeva početkom januara 1945.

PRODOR NJEMAČKE 104. LOVAČKE DIVIZIJE U TRAVNIK

Komanda njemačke grupe armija *E* koja se, početkom januara 1945, pripremala da krene iz Sarajeva na novo komandno mjesto u Novu Gradišku, bila je iznenađena naglim obrtom situacije na frontu borbene grupe *Eberlajn*. Pretpostavljajući da će borbena grupa *Eberlajn* iz Guče Gore i sela Radonjića prodrijeti 3. januara u Travnik, naredila je da komanda i prištapske jedinice njemačkog 5. SS korpusa krenu iz Sarajeva za Slavonski Brod, a za njima da krene njemačka 297. pješadijska divizija.

Kada su 4. januara snage 4. divizije potisle i gonile borbenu grupu *Eberlajn* prema Zenici, u Zenici je toga dana vrilo kao u košnici od mnoštva njemačkih jedinica u prolazu za Slavonski Brod.

Komandant njemačke grupe armija *E* naređuje da njemačka 104. lovačka divizija odmah krene iz rejona Sarajeva na područje Zenice i produži operaciju *Lavina* prema Travniku, a potom prema Jajcu i dolini Vrbasa.

Komandant njemačke 104. lovačke divizije, general-lajtnant Hartvig fon Ludviger (*Hartwig von Ludwiger*), preuzima 6. januara komandu nad zeničkim sektorom.

Pošto se 104. lovačka divizija nije mogla odmah prikupiti, a upozoren od komandanta njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa da je 4. divizija vrlo kvalitetna, borbena i istrajna, i da joj je borbena vrijednost ravna ruskim gardijskim divizijama, Ludviger je odmah uputio na front prve jedinice da bi zadržao liniju fronta na kojoj se nalazila borbena grupa *Eberlajn*.

Prvi je stigao 734. lovački puk, ojačan sa 1. i 3. artiljerijskim divizionom 654. artiljerijskog puka 104. lovačke divizije (sastava 12 teških dalekometnih topova i 12 brdskih topova) i 631. motorizovanim artiljerijskim divizionom.

Komandant 104. lovačke divizije naredio je komandantu 734. lovačkog puka pukovniku Wekeru (*Wecker*), da po njegovom imenu formira borbenu grupu i posjedne desno krilo fronta. Po tom naređenju borbena grupa *Weker* posjela je odsjek: Debelo Meho — trg. 1085 — kota 800 — kota 750 — selo Grahovčići — južna ivica sela Dukići — kota 732 — kota 667 — kota 502.

Južno od ovog odsjeka jedinice borbene grupe *Eberlajn* povukle su se na liniju: selo Počulica — Banovac — trg. 592 rijeka Lašva — selo Kovačići i selo Krnjače.

Do 10. januara prikupile su se u rejonu Zenice i ostale snage njemačke 104. lovačke divizije, a od 6. do 10. januara komandant te divizije potpisao je i zapovjest za napad, grupišući cjelokupne snage u 4 borbene grupe i određujući glavni pravac napada preko sela Brajkovića i Guče Gore u Travnik.

Nastavak operacije *Lavina* trebalo je da po toj zapovjesti počne 10. januara.⁷²⁷

Međutim, 14. brigada 53. divizije je tih dana iskidala prugu između Žepča, Maglaja i Doboja na više mjesta, a istovremeno dejstvom na cesti, onemogućila prolaz mnogobrojnim uglavnom, prištapskim jedinicama njemačkog 5. SS korpusa, koje su po naređenju njemačke Vrhovne komande oružane sile, morale što prije proći bez gubitaka prema Zagrebu.

Komandant njemačke grupe armija *E* naredio je da njemačka 104. lovačka divizija otvori taj prolaz. Dijelovi snaga te divizije otvarali su pod borbom prolaz, uz istovremeno sadejstvo njemačkih snaga iz Doboja i, tek 13. januara, obezbjedili su prolaz. Potom su se ti dijelovi vratili u Zenicu sa manjim gubicima, ali iscrpljeni u šestodnevni borbama. Trebalo im je dva dana odmora, tako da je drugi dio operacije *Lavina* mogao početi tek 19. januara.

Prema zapovjesti komandanta njemačke 104. lovačke divizije od 10. januara, borbene grupe te divizije dobile su slijedeće zadatke:

— borbena grupa *Veker* sastava: 734. lovački puk, ojačan arapsko-njemačkim 845. bataljonom za osiguranje, prelazi u napad sa položaja kota 800 — selo Sušan, pravcem selo Sušan — selo Vranići — selo Suhi Dol, i obuhvata Travnik sa sjevera;

— borbena grupa *Majer* (*Mayer*) sastava: 724. lovački puk, ojačan 5. vazduhoplovnim bataljonom za osiguranje, prelazi u napad sa polaznih položaja selo Grahovčići — selo Konjevići, pravcem selo Brajkovići — selo Guča Gora;

— borbena grupa *Dorner* sastava: 104. izviđački bataljon štiti južni bok 724. puka i nastupa preko trg. 964 (Pecarnica), prelazi rijeku Bilu kod sela Kljaci i izbija na rijeku Lašvu kod sela Nević Polja;

— borbeni grupa *Eberlajn* sastava: 639. puk za osiguranje nastupa drumom Busovača — Travnik;

— podgrupa *Ajriholc* (*Einholtz*) borbene grupe *Eberlajn* i 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa, nastupaju cestom od Zenice preko sela Čajdraša prema Han Bili. U sastavu podgrupe *Ajriholc* djeluje i borbeni grupa *Srajber* (*Schreiber*), sastava 104. protivtenkovski divizion sa motorizovanim trupama.

Napad je podržavalo 6. artiljerijskih divizona, i to 3 divizona borbene grupe *Veker* i *Majer* na glavnom pravcu udara, a ostali na drugim pravcima.

Ukupno u drugoj etapi operacije *Lavina* učestvovalo je oko 28.000 neprijateljevih vojnika, podoficira i oficira, podržavnih sa 72 topa i haubice, 8 tenkova i četvora borna kola.

Uoči početka druge etape operacije *Lavina*, snage 4. divizije pregrupisane su i nalaze se u slijedećem rasporedu:

— 11. brigada: 1. bataljon na položaju kota 654 — selo Podovi — selo Maline, a ostale snage su na odmoru u selu Guča Gora — selo Mosor. Brigada je zatvarala pravac selo Brajkovići — selo Guča Gora — Travnik;

— 6. brigada: na položaju kota 659 — selo Brajkovići — kota 778 — Pecarnica — trg. 964 — selo Lupac. Zatvarala je pravac selo Osojnica — Pecarnica — rijeka Bila;

8. brigada: na položaju Orlac — kota 843 — selo Lađice — selo Počulica — kota 600 — selo Ahmići — selo Vidovići do rijeke Lašve. Zatvarala je pravac selo Kaonik — Travnik, lijevom obalom Lašve;

— 7. brigada, bez jednog bataljona: na položaju selo Vrabac — kota 517 — kota 519, kota 651 sa desne strane Lašve, a sa jednim bataljonom na liniji selo Krušica — selo Han Kompanija. Brigada je zatvarala pravac Busovača — Vitez — Travnik;

— 1. artiljerijski divizion 5. korpusa imao je dve baterije u Han Kompaniji, a jednu u Han Bili;

— Artiljerijski divizion 4. divizije podržavao je sa 3. baterijom brdskih topova 7. i 8. brigadu sa vatrenih položaja u Han Kompaniji, sa 2. baterijom borbu 6. i 11. brigade sa vatrenih položaja kod škole u selu Guča Gora i 1. baterija sa Štabom Artiljerijskog divizona nalazila se na prostorijski Han Bila — željeznička stanica Bila.

Štab 4. divizije nalazio se kod pilane u selu Putičevu.

Rezerva 4. divizije i Podoficirska škola bili su u Travniku.

Ukupno u 4. diviziji bilo je oko 7.400 ljudi. Odnos snaga bio je 4:1 u korist neprijatelja.

Neprijatelj je krenuo u napad 19. januara u 4 sata. Najjači pritisak ispoljio je na selo Brajkoviće, podržan jakom artiljerijskom vatrom. Već u prvom jurišu grupa *Majer* potisla je jednu četu 2. bataljona 6. brigade iz Brajkovića i drugu sa kote 623. Istovremeno se jedna skijaška grupa u bijelim maskirnim odjelima spustila od sela Čukle u Han Bilu u pozadinu 2. bataljona 6. brigade. Zbog toga

se 2. bataljon povlači na desnu obalu rijeke Bile i posjeda novi položaj. S tih položaja odbio je 3 juriša neprijatelja braneći most na rijeci Bili, ali ga je neprijatelj u četvrtom jurišu zauzeo.

Grupa *Veker* napada na položaje 2. bataljona 11. brigade na selo Podove — selo Maline. Čim je napadnut 2. bataljon, 1. i 4. bataljon 11. brigade posjeli su položaje u selu Guča Gora kod škole — kota 664.

Kad je neprijatelj zauzeo most na rijeci Bili, 2. bataljon 6. brigade posjeo je položaj u selu Čifluku prema selu Radojčićima. Neprijatelj je uz jaku podršku artiljerije uporno napadao prema Gučoj Gori. Položaj oko škole u Gučoj Gori branio je 1. bataljon 11. brigade, koji je odoljevao snažnim napadima neprijatelja. Oko podne neprijatelj zauzima školu, ali je 1. bataljon 11. brigade protivnapadom povratio kao i položaje oko škole.

Odbranu 11. brigade u borbi protiv neprijateljeve grupe *Veker* pomogao je uspješno Artiljerijski divizion 4. divizije, a i Artiljerijski divizion 5. korpusa.

Uz podršku artiljerije, 2. bataljon 11. brigade uspješno je odbijao sve napade borbene grupe *Majer*, čiji se prednji dio ukopao na okuci puta kilometar ispred Guče Gore. Taj bataljon zadržao je položaje selo Podovi — selo Maline.

Na srednjem dijelu fronta 6. brigada posjela je položaje selo Radonjići — selo Čifluk — kota 778 — Pecarnica.

Treći bataljon 6. brigade odbio je više napada neprijatelja na kotu 778 i potpuno slomio napad 104. izviđačkog bataljona 104. lovačke divizije. S jednom četom 3. bataljon bočno je tukao borbenu grupu *Majer*, koja je nastupala prema selu Brajkovići.

Četvrti bataljon 6. brigade cio dan vodio je borbu na brdu Pecarnici, da bi se pod udarom jake neprijateljeve artiljerijske vatre, povukao uveče na položaje selo Milovac — selo Kljaci. Četa tog bataljona, koja je branila selo Lupac, održala se na položajima cio dan. Noću 19/20. januara 4. bataljon povukao se preko rijeke Bile na položaje u rejonu sela Čifluka.

Osma brigada sa položaja Gola kosa — selo Štrbci — selo Čajdraš, odbila je sve napade 4. puka Ruskog zaštitnog korpusa, koji je napadao uz jaku podršku artiljerije i tenkova. Uveče je 8. brigada posjela položaje Sušan — Lazine — selo Tolovići — Kremenik — kota 605 — selo Brdo — selo Zabilje do rijeke Bile.

Sedma brigada vodila je cio dan borbu sa borbenom grupom *Eberlajn*. Uveče se 1. bataljon 7. brigade povukao na položaj Lazine na lijevoj obali Lašve, održavajući vezu sa 8. brigadom. Istog dana 2. bataljon 7. brigade zadržao je svoje položaje na kotama 519 i 517.

Vlašićki odred nalazio se na lijevom krilu položaja 4. divizije, na položajima Orašac — Jezerci — Fazlići.

Prvog dana borbe neprijatelj je jasno ispoljio glavni pravac napada — selo Brajkovići — selo Guča Gora — Travnik.

Štab 4. divizije uočio je opasnost obuhvatnog napada neprijatelja sa sjevera, pa je u toku noći naredio Štabu 11. brigade da uputi

jedan bataljon u pravcu sela Dub — Orahovo — Zagrade — Debelo Meho, sa zadatkom da izviđa i napadne neprijatelja u bok. Na taj zadatak Štab 11. brigade odredio je 2. bataljon, a 1. i 4. bataljon posjeli su položaje Simulja — Obješenjak — Suhi Dol — kota 904.

Noću 19/20. januara krenula je iz Travnika Podoficirska škola jačine 180 podoficira sa komandantom Nikolom Rončevićem i političkim komesarom Dragom Karasijevićem i, u 3 sata 20. januara posjela položaje desno od 11. brigade, selo Radonjići — kota 1002.⁷²⁸

Borbena grupa *Veker*, podržana sa 3 divizionu artiljerije (36 topova), napala je ujutru 20. januara svom žestinom na položaje Podoficirske škole i, lijevo, na položaj 1. bataljona 11. brigade na Simulji. Nijemci su nebrojeno puta u toku dana jurišali da bi prodrli svega 3 kilometra do Travnika. Podoficiri, stari borci u najvećem broju od 1941. i 1942, vrlo borbeni i hrabri, odbijali su sve napade neprijatelja i na svaki napad Nijemaca odgovarali protivnapadom.

Borbena grupa *Majer* napada 20. januara južno od Guče Gore na položaje 2. bataljona 6. brigade, da bi između sela Radojčića i Čifluka prodrila u Travnik. Došlo je do žestoke borbe za kotu 664, južno od sela Guče Gore, na koju je 2. bataljon dva puta izvršio napad, ali je neprijatelj, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, uspio održati.

Treći bataljon 6. brigade je cio dan vodio borbu za Guču Goru i selo Krpeljiće.

Četvrti bataljon 6. brigade čvrsto je držao položaje sela Čifluk — isključno selo Radojčići.

Šesta brigada održala je položaje 20. januara i nastavila borbu noću 20/21. januara.

Osma brigada je, također, odbijala sve napade neprijatelja u toku 20. januara, a kada je neprijatelj od Busovače prodro u Vitez i ugrozio bok i zaleđe 8. brigade, ona se povukla uveče 20. januara s obje strane rijeke Bile, povezala sa desnim krilom 6. brigade i posjela položaje selo Alihodže — selo Pokrajčići — selo Zabilje — Brdo — selo Jordol — Kremenik.

Sedma brigada vodila je teške borbe sa borbenom grupom *Eberlajn*, koja je, uz podršku tenkova i artiljerije, prodrila dolinom Lašve i cestom od Busovače u Vitez. Tada je 7. brigada zauzela nove položaje sela Veliki Mošunj — Hum — kota 44.

Vlašički odred na lijevom krilu 4. divizije zadržao je svoje položaje, Orašac — Jezerci — Fazlići.

Borbena grupa »Veker« napada 21. januara na pravcu Orašac — Jezerci — Fazlići, gdje se nalazi 2. bataljon 11. brigade sa Vlašičkim odredom. Neprijatelj sa mnogo jačim snagama, uz podršku artiljerije, prodire tim pravcem i ugrožava lijevi bok 11. brigade. Štab 11. brigade hitno upućuje na taj pravac i 4. bataljon. Na položaju Obešenjak — Simulja ostaje samo 1. bataljon 11. brigade. Desno od 1. bataljona na položaju selo Krpeljići — kota 1002, cijelu noć 20/21.

januara vodila je borbu sa borbenom grupom *Majer* Podoficirska škola 4. divizije. Ujutru 21. januara, pošto je dobila pojačanje jednog bataljona, borbeno grupa *Majer*, uz snažnu podršku artiljerije, kreće u juriš za jurišem na položaje Podoficirske škole. Na položajima selo Krpeljići — kota 1002, koji je držala Podoficirska škola, snijeg je pocrnio od stotina i stotina eksplozivnih granata. Poslije artiljerijske pripreme, koja je trajala čitav sat, Nijemci u velikom broju, otvarajući vatru iz nekoliko stotina automatskog oružja prelaze u napad. Podoficirska škola ne odstupava već bombama i vatrom pokušava zaustaviti neprijatelja. Dolazi do bliske borbe, u kojoj neprijatelj, izrazito brojno nadmoćniji, razbija Podoficirsku školu na dva dijela: jedna četa povukla se ulijevo u sastav 11. brigade, a dvije čete desno do 6. brigade.

Šesta brigada noću 20/21. januara odbila je sve napade neprijatelja i zadržala položaje sela Čifluk — selo Radojčići — selo Guča Gora.

Ujutru 21. januara borbeno grupa *Majer* ubacila je u borbu protiv 3. bataljona 6. brigade novi svježi bataljon u pravcu groblja, u selu Guča Gora. Borba je vođena do 13 sati, kada se 3. bataljon morao povući, ostavljajući iza sebe minsko polje. Kada je neprijatelj ušao u groblje, minsko polje je aktivirano i tom prilikom poginuo je veći broj neprijateljevih vojnika i oficira. Tako je neprijatelj na pravcu 6. brigade samo neznatno napredovao, a 6. brigada zauzela je nove položaje selo Mosor — selo Bandol — selo Kula.

Osma brigada vodila je 21. januara borbe sa vrlo jakim snagama neprijatelja. Izviđački bataljon njemačke 104. lovačke divizije, sa skijaškim grupama, udario je bočno na položaj 1. bataljona 8. brigade na položaju Brdo — selo Jardol. Štab 8. brigade interveniše izviđačkom četom, koja zaustavlja skijaše, ali zbog opšteg razvoja situacije, taj bataljon dobija zadatak da pozadi 6. brigade posjedne položaje ispred Travnika, selo Grahovik — selo Slimena.

Drugi i 4. bataljon po naređenju Štaba 4. divizije i Štaba 8. brigade napustili su položaje selo Alihodže — Rudna Glavica — trg. 677 i otišli prema Travniku.

Sedma brigada, ostala je na svojim položajima, s tim što se uveče 21. januara po naređenju Štaba 4. divizije povukla i posjela položaje s. Gornja Večerska — selo Veliki Mošunj — Kalvarija, zatvarajući pravac Nević Polje — Rankovići — Rostovo.

Posjedanjem novih položaja 7. brigada je izgubila vezu sa 8. brigadom, a između te dvije brigade prodro je neprijatelj komunikacijom Han Kompanija — Vitez.

Pošto je neprijatelj formirao nove snage, 22. januara napada na desnom krilu na snage 11. brigade, koje drže položaje na desnoj obali potoka Jasenice i rijeke Bile, selo Zagrade — selo Orahovo — selo Dub — selo Orliće — selo Suhi Dol. Na tim položajima 11. brigada zadržala je dalje nastupanje neprijatelja.

Podoficirska škola, pošto je prethodno u njen sastav stigla četa koja je bila odsječena i nalazila se u sastavu 11. brigade posjela je noću 21/22. januara, položaje za odbranu, selo Krpeljići — selo Bukovica — Čatrnja.

Neprijatelj je 22. januara svom snagom oko 10 sati napao položaje Podoficirske škole. Ponovo je došlo do borbe prsa u prsa. Neprijatelj je na pravcu Bukovice zaustavljen. U ovoj borbi teže je ranjen politički komesar škole Drago Karasijević.

Šesta brigada sa 4. bataljonom držala je 22. januara položaj selo Putičevo — brdo Kotel — kota 1021, dok se 2. bataljon nalazio na položaju Baš Bunar, a 3. bataljon upućen je u selo Paklarevo radi kontrole pravca preko planine Vlašić, jer je Štab 4. divizije predviđao da će neprijatelj preko Bukovice — Zahumlja — selo Paklarevo izbiti u Turbe i odsjeći snage 6. i 8. brigade u rejonu Travnika. Međutim, 11. brigada i Podoficirska škola spriječile su neprijatelja da izvrši desni obuhvatni manevar.

Osma brigada držala je 22. januara položaje sa 1. bataljonom selo Grahovik — selo Slimena, sa izviđačkom četom u željezničkoj stanici Putičevo, a 2. i 4. bataljon raspoređeni su zapadno od Travnika.

Toga dana Štab 4. divizije odlučuje da ne brani Travnik, kako bi ga spasao od razaranja, i naređuje da se grad napusti.

Njemačka 104. lovačka divizija, sa borbenom grupom *Eberlajn*, ušla je u Travnik 22. januara poslije podne. Grad je bio pravovremeno evakuisan, tako da njemačke trupe nisu zadobile nikakav plijen.

Njemačka 104. lovačka divizija i borbena grupa *Eberlajn* prodrle su u Travnik potpuno iscrpljene i nesposobne za ma kakav dalji prodor. Zbog toga su prešle u odbranu oko grada na položajima: — selo Dočić — Dubrava — selo Bilić — selo Kokošari — selo Kraljevica — selo Vidoševići — selo Visokovići — kota 839 — kota 789 — kota 1030.

Štab 4. divizije, znajući da je cilj neprijatelja prodor preko Travnika i Jajca u dolinu Vrbasa, rasporedio je snage divizije polukružno oko Travnika, naređujući, da, ako neprijatelj pođe iz Travnika prema Donjem Vakufu i Jajcu, da nastave upornu borbu i spriječe njegov dalji prodor. Prema toj odluci novi raspored snaga bio je:

— 6. brigada sjeverozapadno od Travnika na liniji Kik — trg. 1092 — Streljište — Jujići — Škulj — Lašva. Zatvara pravac Turbe — planina Vlašić;

11. brigada na padinama Vilenice, na liniji selo Hozići — selo Pirići — selo Glumci — kota 712 — selo Gornji Prihići — Vučje Jame. Zatvara pravac koji preko Vilenice izvodi ka Donjem Vakufu i Bugojnu;

— 7. brigada na položaju južno od sela Rankovića i Gornja Večerska, zatvara pravac ka selu Rastovo;

— 8. brigada i Artiljerijska brigada 5. korpusa u Turbetu, u rezervi 4. divizije za odbranu pravca prema Donjem Vakufu i Jajcu, i

— Vlašički odred u rejonu Gluhe Bukovice, sa zadatkom kontrole doline rijeke Bile i planine Vlašić.

Prema tome Stab 4. divizije zatvorio je sve pravce koji su vodili prema Jajcu, Donjem Vakufu i Bugojnu.

Komandant njemačke 104. lovačke divizije koji je 23. januara stigao iz Zenice u Travnik naredio je obavještajnom oficiru da za 3 dana prikupi podatke o 4. diviziji, a operativnom oficiru da prikupi podatke o stanju jedinica 104. lovačke divizije.

Podaci su prikupljeni i 26. januara komandant 104. lovačke divizije šalje izvještaj komandantu njemačkog 21. brdskog korpusa, i komandantu njemačke grupe armija *E*, u kojem o 4. diviziji navodi slijedeće:⁷²⁹

... »A.) Slika o neprijatelju koja se prije početka akcije umnogome poznavala, mnogo se obistinila.

V. Korpus sa 4. divizijom pokazao se kao jedinica, koja se umnogome približava regularnim ruskim trupama.

Naročito se istaklo rukovodstvo, koje je pokazalo znanje koje treba uvažiti, a naročiti izraz je dalo u pokretljivosti i izdržljivosti. Osiguranje bokova je spomena vrijedno, a otpor djelimično tako jak, da su pojedina uporišta morala biti zauzimana na juriš...

Neprijateljske snage pred frontom divizije mogu se, na osnovu do sada stečenih iskustava, nazvati elitnim Titovim trupama...«

U vezi s tom ocjenom, njemački komandant obrazložio je i velike gubitke njegove divizije, koja zbog toga nije sposobna, dok se ne popuni i odmori, za dalja dejstva prema Jajcu.

Krajem 1944. Vrhovni štab ukinuo je Politodjel pri Stabu 4. divizije. Pošto su u međuvremenu uvećani partijsko-politički zadaci u Diviziji, uporedo sa njenim jačanjem, to je na prijedlog sekretara pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, 29. januara 1945, Vrhovni štab postavio za pomoćnika političkog komesara 4. divizije Dušana Dozeta, do tada rukovodioca Politodjela.⁷³⁰

Za rukovodioca SKOJ-a u 4. diviziji ostao je Anđelko Veljić Brane, do tada član Politodjela 4. divizije.

Ukidanjem politodjela pri divizijama, formirani su sekretarijati divizijskih komiteta KPJ i divizijskih komiteta SKOJ-a.

Sekretarijat Divizijskog komiteta KPJ sačinjavali su: pomoćnik političkog komesara divizije Dušan Dozet, koji je bio ujedno i sekretar, politički komesar divizije Dmitar Bajalica član, Anđelko Veljić, član.

Dotadašnji sekretar Divizijskog komiteta Rahmija Kadenić, početkom februara 1945. postavljen je na dužnost pomoćnika političkog komesara Divizije narodne odbrane Bosne i Hercegovine i, ujedno, za sekretara divizijskog komiteta KPJ te divizije.

Za pomoćnika političkog komesara 8. brigade 4. divizije postavljen je Veljko Miladinović, do tada član Politodjela 4. divizije.

⁷²⁹ AVII, k. 12, reg. br. 1/8, k. 13, reg. br. 42/8.

⁷³⁰ AVII, IRP Sarajevo, 12/39.

DRUGO I KONAČNO OSLOBOĐENJE TRAVNIKA

Prodorom u Travnik komandant njemačke 104. lovačke divizije, general Ludviger, organizovao je neposrednu odbranu grada odmarajući na smjenu iscrpljene i prepolovljene jedinice svoje divizije. Očekivao je popunu jedinica ljudstvom i materijalom, kao i pridozatak novih jedinica sa kojima bi napao snage 4. divizije radi daljeg prodora prema Jajcu i dolini Vrbasa.

U međuvremenu situacija se izmjenila. Vođa fašističke Njemačke odlučio je da po svaku cijenu zadrži teritoriju Mađarske zapadno od Dunava i teritoriju Jugoslavije zapadno od ušća Drave u Dunav linijom: Tovarnik, Brčko, Sarajevo, Mostar i Karlobag na obali Jadranskog mora. Hitler je obrazložio tu odluku da mu je cilj zadržati zapadnu teritoriju Mađarske i Jugoslavije radi velikih rezervi sirovina za neprekidan rad ratne industrije, koja je radila »punom parom«, bez obzira na savezničko bombardovanje, i poljoprivrednih proizvoda bez kojih njemačke armije ne bi mogle opstati.

Njemačka Vrhovna komanda oružane sile (OKW), sprovodeći odluku Hitlera, naredila je njemačkoj komandi Jugoistoka da učvrsti front u Jugoslaviji. To naređenje komandant Jugoistoka je prenio komandantu njemačke grupe armija E.

Komandantu grupe armija E poslije tog naređenja bilo je jasno da otpada odbrana na liniji Bihać — Bosanski Novi — Bosanska Kostajnica — planina Papuk, već da se mora održati na postojećoj liniji, pa zato otpada i pravac prodora od Travnika preko Jajca u dolinu Vrbasa.

Zato naređuje da njemačke 117. lovačka, 7. SS i 41. pješadijska divizija pređu u opšti napad na frontu u Srijemu, potisnu snage jugoslovenske 1. armije na istok i posjednu najpovoljniju liniju za odbranu. Te divizije napale su pravcima Staro selo — Spajinske njive i Oriolik — Ostojić, sve na terenu Vukovara i Vinkovaca. U napadu 7. SS divizija je 17. januara 1945. iz rejona sela Sotina probila položaje 1. armije i izbila u Šid i dalje do sela Berkasova i Gibarca. Istovremeno je 117. lovačka divizija izbila pred Šaregrad, a 41. divizija ovladala linijom Tovarnik — Ilinci. Potom su se njemačke divizije povukle na liniju zvanu *Nibelung*: selo Mohovo — selo Tovarnik — selo Ilinci — selo Batrovci — lijeva obala Bosuta do sela Lipovca. Ta linija nastavljala se dalje na jug preko Save u Bosnu, na isprekidanu liniju Brčko — Sarajevo — Mostar u Hercegovini i Karlobag na obali Jadranskog mora.

Komandant njemačke grupe armija E, naređuje 25. januara komandantu 104. lovačke divizije da odmah krene iz Travnika sa divizijom i pomogne izvlačenje njemačke 22. pješadijske divizije, koja je vodila teške borbe u rejonu Zvornika sa snagama 38. divizije 3. korpusa i jugoslovenske 2. armije. General Ludviger odgovara da je njegova divizija jako iscrpljena, da je nesposobna za pokret i borbe, pa moli još nekoliko dana odmora. Komandant njemačke grupe armija E je taj prijedlog prihvatio, s tim da divizija krajem januara mora krenuti na zadatak.

U vezi sa novonastalom situacijom, komandant njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, general-lajtnant Ernst Lejzer, našao se u vrlo teškoj situaciji pošto je morao odbraniti područje Sarajeva i Zenice bez povlačenja, te saziva 26. januara veliko savjetovanje na kojem prisustvuju:⁷³¹ komandant njemačke 369. divizije **raspoređene** za odbranu područja Mostara, komandant njemačke 181. divizije u odbrani područja Sarajeva, komandant Feldkomandanture 1034, komandant 639. puka za osiguranje, komandant 964. tvrđavske brigade, komandant 969. tvrđavske brigade i komandant 48. brzog odreda.

Na savjetovanju je odlučeno da 369. divizija brani područje Mostara, njemačka 181. divizija područje Sarajeva, a sve ostale snage područje Travnika i Zenice.

Komandant njemačkog 21. brdskog korpusa požurivao je komandanta njemačke 104. lovačke divizije da se jedinice njegove divizije brže kreću, kako bi pod njegovom komandom na vrijeme pošle i učvrstile položaje za odbranu.⁷³²

Sve jedinice koje su bile raspoređene za odbranu Travnika, Zenice i Busovače opet su stavljene pod komandu pukovnika Ritera fon Eberlajna. Tako su pod njegovom komandom bile slijedeće snage:

— 322. landesšicen bataljon, pod čijom je komandom bila i *Begina* ustaška bojna, sastavljena od milicionera i ustaša sa područja Travnika. Taj bataljon raspoređen je zapadno od Travnika na liniji selo Kokošari — Radić Brdo. Branio je pravac od Turbeta prema Travniku;

— 273. bataljon za osiguranje, raspoređen na liniji selo Slime-na — selo Stojkovići sa zadatkom da brani pravac od sela Rankovići;

— 516. bataljon za osiguranje, 1. bojna 9. ustaškog stajaćeg zdruga, 1. bojna 11. ustaškog prometnog zdruga, jedna četa feldžandarmerije raspoređeni su u samom gradu, za odbranu grada i ukazivanje pomoći jedinicama oko grada;

— za obezbjeđenje komunikacije Travnik — Busovača raspoređen je 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa na položaju selo Veliki Mošunj — selo Gornja Večerska — selo Donja Večerska — selo Kruščica — selo Hrasno;

— za obezbjeđenje sjevernog pravca Travnik — Zenica raspoređen je 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa na položaju selo Guča Gora — selo Brajkovići — selo Grahovčić — selo Stranjani;

— 803. bataljon za osiguranje u mjestu Busovača;

— 369. dopunski bataljon njemačke 369. divizije na položaju u selu Guča Gora;

— 819. artiljerijski divizion sa dvije baterije haubica 105 mm, 3. brdska baterija sa 12 brdskih topova razmještenih na području Travnika, i

— 4 tenka 202. tenkovskog bataljona u Travniku.

⁷³¹ AVII, k. 6, reg. br. 1/5.

⁷³² AVII, k. 772, reg. br. 25/5.

Ostale snage bile su u Zenici i dolini rijeke Bosne za odbranu pruge Kakanj — Zenica.⁷³⁸

Štab 4. divizije za sve vrijeme operacije *Lavina*, pratio je situaciju kod neprijatelja preko izvještaja potčinjenih jedinica i preko obavještajne službe svoje divizije. Na osnovu tih podataka preduzimao je odgovarajuće mjere i izdavao pravovremeno usmeno i pisana potrebna naređenja. Tako je politički komesar divizije, 22. januara uveče, odmah poslije ulaska neprijatelja u Travnik, naredio obavještajnom oficiru 11. brigade Dušanu Babiću da sa izviđačkom četom i radio-stanicom, najhitnije krene u selo Orahovicu oko 15 kilometara sjeverno od Zenice, i da prati pokrete neprijatelja i *pravovremeno* obavještava o pridolasku novih snaga u Travnik. Štab je zaključivao da iscrpljena njemačka divizija ne može produžiti napad prema Jajcu dok se ne popuni i dok joj ne stignu nova pojačanja.

Međutim, desilo se obrnuto. Umjesto u Travnik, Nijemci su se povlačili iz Travnika. O svemu tome radio-depešom je obavještavao obavještajni oficir 11. brigade. Štab 4. divizije tako je saznao da se njemačka 104. lovačka divizija krajem januara povukla iz Travnika, a da druge snage nisu pristigle. Snage koje su ostale da brane Travnik, dolinu Lašve, područje Zenice i Busovače, po procjeni Štaba 4. divizije bile su slabe i odlučeno je da se napadnu, povрати grad Travnik, kao i cijelo područje Travnika, Zenice i Busovače.

S tom odlukom složio se i Štab 5. korpusa, koji je naredio Štabu 39. divizije da 13. krajišku brigadu stavi privremeno pod komandu Štaba 4. divizije. Ta brigada stigla je početkom februara na položaj Suhi Dol — Brlog — Peča. Njen zadatak bio je da zajedno sa Vlašičkim *odredom izviđa* neprijatelja na Umcu i prema Gučoj Gori.

Tako je pod komandom Štaba 4. divizije za izvođenje protivnapada na područje Travnika, Zenice i Busovače bilo 5 brigada i Vlašički odred, ukupno oko 10.000 boraca. Odnos snaga je bio 1,2:1 u korist neprijatelja.

Štab 4. divizije pošto je 10. februara zaključio da su se jedinice poslije tromjesečnih neprekidnih borbi dovoljno odmorile, a i meteorološki uslovi su postali povoljniji, sazvaio je *savjetovanje* štabova brigada i Štaba Artiljerijskog divizionu, na kojemu je donijeta odluka da se pređe u napad. Odlučeno je da svaka brigada sa svojih dotadašnjih položaja izvrši napad. Jedino je 8. brigadi dat poseban zadatak. Ona je morala 12. februara izvršiti pokret i posjesti položaje: 1. bataljon u selu Zubići — Pečuj, 2. bataljon u selu Kasapovići — selo Isakovići, a 4. bataljon u rezervi, u selima Torine i Kopila. Zadatak 8. brigade bio je bočni udar na komunikaciju u dolinu Lašve, Travnik — Vitez.

Štab 4. divizije odlučio je da napad počne 15. februara u 22 sata.

U određeno vrijeme sa polaznih položaja selo Suhi Dol — Brloge — Peča na lijevom krilu 4. divizije, napala je 13. krajiška brigada zajedno sa Vlačičkim odredom na položaje neprijatelja na brdu Umac (trg. 1297) i prema selu Guča Gora.

Sa zapadne strane Travnika napala je 6. brigada, neprijatelja na liniji Dubrava — selo Bilići — Radića Brdo — selo Miskića Brdo.

Jedanaesta brigada napala je sa jugozapadne strane Travnika na neprijateljeve položaje: selo Kokošari — selo Vidoševići — selo Visokovići — selo Zlokići.

Osma brigada napala je neprijatelja na liniji sela Rankovići — Lazine — trg. 930 — selo Budišići.

Sedma brigada napala je selo Mošunj i selo Gornju Večersku.

U prvom naletu jedinice 4. divizije zbacile su neprijatelja s pojedinih isturenih položaja.

Trinaesta brigada zauzela je brdo Umac — trg. 1297 i kotu 1002, razbivši snage 5. puka ruskog zaštitnog korpusa.

Šesta brigada izbacila je neprijatelja iz sela Bilića i sa Radića Brda.

Jedanaesta brigada zauzela je visove 1030 i 789, te oslobodila selo Visokoviće na jugozapadnoj strani Travnika.

Osma brigada, nakon osmočasovne žestoke borbe, potpuno je razbila njemački 273. bataljon za osiguranje, oslobodila selo Rankoviće, zauzela Lazine i brdo Kuk (trg. 930), zaplijenivši jedan top, jedan minobacač, 8 mitraljeza, 3D pušaka i dosta municije.

Sedma brigada, nakon tri sata borbe, oslobodila je sela Veliki i Mali Mošunj i selo Gornju Večersku.

Sutradan, 16. februara, neprijatelj je pokušao protivnapadima da povрати izgubljene položaje, ali je svugdje odbijen uz osjetne gubitke. Osim toga, jedinice 4. divizije su toga dana nastavljale sa napadima.

Trinaesta brigada i Vlačički odred prodiru do škole u selu Guča Gora 17. februara i napadaju selo Bukovicu, gdje neprijatelj daje očajnički otpor. U samostanu Guča Gora zabarikadirao se jedan bataljon 5. puka Ruskog zaštitnog korpusa. Cilj mu je bio da spriječi prodor snaga 4. divizije prema području Zenice.

Toga dana su 6. i 11. brigada neprekidno napadale sa sjeverozapadne i jugozapadne strane na Travnik, a 8. brigada prodrla je do sela Stojkovića i Siimene. Na pravcu napada 7. brigade vodile su se žestoke borbe za brdo Kum (trg. 749) — selo Veliki Mošunj — Kalvarija.

Borbe su ulazile u sve odlučniju fazu 18. februara. Toga dana, 13. brigada i Vlačički odred likvidirali su neprijatelja u selu Gučoj Gori — selu Čifluku — selu Kuli. U samostanu Guča Gora i dalje je ostao jedan bataljon 5. puka Ruskog zaštitnog korpusa. Taj bataljon napale su snage 13. brigade, ali nisu uspjele uništiti neprijatelja i zauzeti samostan.

„ „

Neprijatelj i 18. februara pruža žestok otpor, pokušavajući protivnapadima da održi položaje.

Na pravcu napada 6. brigade, neprijatelj je uspio 18. februara da zadrži položaje zapadno od Travnika.

Na pravcu napada 11. brigade neprijatelj se uporno branio u selu Vidoševićima, zbog čega je Stab 11. brigade naredio da stupe u dejstvo protivtenkovski top i jedan brdski top, nakon čega se neprijatelj povukao u selo Šipovik.

Na pravcu napada 11. brigade, neprijatelj je uspio da zadrži položaje u selu Stojkovići i selu Bučići.

Sedma brigada odbila je žestok napad neprijatelja u pravcu sela Veliki Mošunj.

Sve jedinice 4. divizije 19. februara prelaze u odlučujući napad:

— 13. brigada žestoko napada bataljon 5. ruskog zaštitnog korpusa, koji se u samostanu Guča Gora očajnički brani;

— 6. brigada izbacuje neprijatelja iz utvrđenih kuća u selima Jankovići i Jadikovci, i ta sela oslobađa. Bataljonima 6. brigade naročito pomaže artiljerijski divizion Korpusa,⁷³⁴

— 11. brigada sa 1. bataljonom zauzima selo Šipovik. Neprijatelj iz Travnika upućuje posljednje rezerve, koje podržava sva njegova raspoloživa artiljerija i 2 tenka da bi protivnapadom povratio Šipovik. Stab 6. brigade upućuje hitno 1. bataljonu 11. brigade i 1 protivtenkovski top, a Stab 11. brigade koncentriše svu artiljerijsku i minobacačku vatru na neprijatelja, te uz pomoć protivtenkovskog topa, neprijatelj je bio razbijen i položaji u selu Šipoviku zadržani;

Četvrti bataljon 11. brigade, pod komandom Štaba 8. brigade napao je 19. februara, zajedno sa snagama 8. brigade selo Vilenicu. Kada je neprijatelj oko 13 sati potisnuo snage 8. brigade, i 4. bataljon se povukao, a kada su snage 8. brigade, u 15 sati ponovo prešle u napad, prešao je i 4. bataljon, i uveče izbio na jugozapadnu ivicu Travnika u Bojnu i Pirotu — dijelove Travnika koje je oslobodio;

Osma brigada vodila je cijeli dan 19. februara borbu za sela Stojkoviće i Slimenu i, pred noć, uputila dvije čete dolinom rijeke Grovnice za leđa neprijatelju u selo Nević Polje. Čim su te čete izbile za leđa, njemački 322. i 516. bataljon za osiguranje, panično su se povukli preko rijeke Lašve u selo Putičevo;

Sedma brigada vodila je cijeli dan 19. februara žestoku borbu sa neprijateljem u rejonu sela Kruščice.

Borbe se 19. februara nastavljaju i u toku noći. Neprijatelj u Travniku pokušava da iskoristi noć i organizuje odbranu grada, ali 6. brigada sa sjeverozapadne strane, a 11. brigada sa jugozapadne

⁷³⁴ AVII, k. 771-A, reg. br. 17/6.

strane prodiru u Travnik i gone neprijatelja prema Zenici. To potvrđuje izvještaj Ministarstva oružanih snaga NDH od 22. februara, 1945, koji izvodno glasi:

... »Nakon što je neprijatelj uspio odbaciti branioca na zapadni rub Travnika prodrle su jake neprijateljske snage u toku noći 19/20. februara 1945. godine sa sjevera i zapada u grad, dok je jugoistočno neprijatelj prodro do ceste.

U jutarnjim satima probile su se njemačke i naše postrojbe iz grada u smjeru jugoistoka te im je uspjelo 5 km jugoistočno od grada zaposjesti novu crtu otpora, koju je neprijatelj 20. 2. 1945. prije podne napadao.

Ustaške vlasti i njima privrženo stanovništvo su evakuisani u Zenicu...«

Ministarstvo oružanih snaga NDH netačno je izvjestilo da su njemačke i ustaške snage organizovale odbranu 5 kilometara jugoistočno od Travnika. Upravo na toj liniji zaustavljene su snage 11. brigade po naređenju Štaba 4. divizije, radi pokreta prema selu Gučoj Gori i preuzimanja položaja od 13. krajiške brigade i likvidacije neprijatelja u samostanu Guča Gora.

Štab 4. divizije istovremeno 20. februara naredio je 13. brigadi da odmah poslije predaje položaja 11. brigadi, produži gonjenje odstupajućeg neprijatelja prema Zenici i to, sa dva bataljona da napada pravcem Pecarnica — kota 964 — Vjetrenice — kota 675 — selo Počulica, a sa dva bataljona pravcem selo Stranjani — selo Obrenovci — kota 667. Sa napadom i gonjenjem početi 21. februara u 5 sati.⁷³⁵

Travnik je oslobođen 20. februara, u zoru, a 11. brigada je toga dana zaustavljena na liniji selo Dolac — selo Slimena — selo Gravhok.

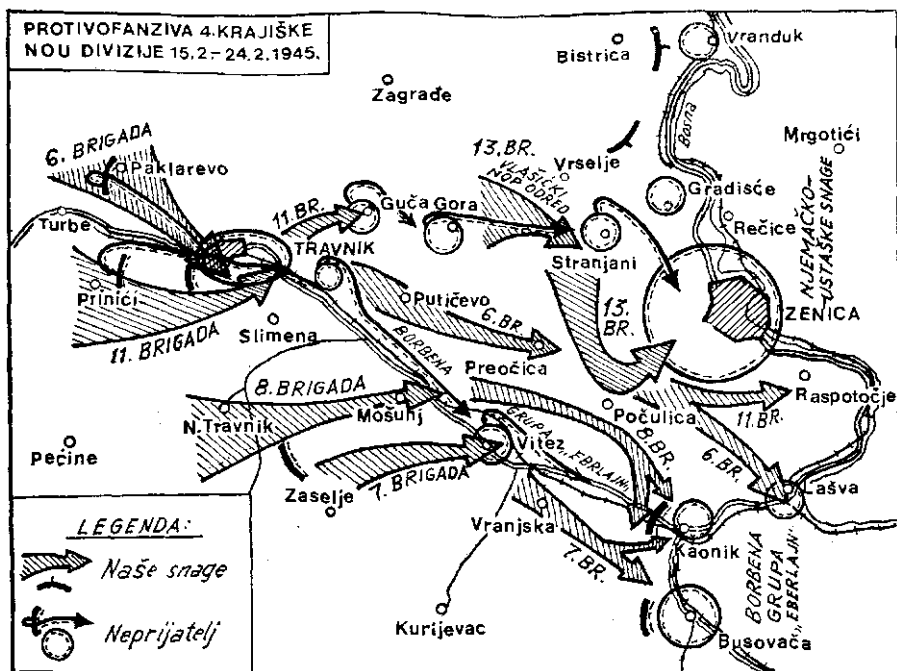
U uličnim borbama u gradu ubijeno je 90 Nijemaca i ustaša, a ukupno u borbama za Travnik ubijeno je 176 i ranjeno 212 Nijemaca i ustaša. To je bilans borbi 19. i 20. februara.

Štab 4. divizije nakon oslobođenja Travnika naredio je svim jedinicama svoje divizije da gone neprijatelja bez predaha, da mu ne dozvole da se sredi i zauzme pogodne položaje za odbranu, da ga razbijaju, presjecaju i uništavaju, kako bi ga što slabijeg protjerali u dolinu Bosne.

U vezi s tom odlukom Štabu 6. brigade naređeno je da goni neprijatelja pravcem selo Putičevo — selo Alihodže — selo Pokrajčiči — selo Zabilje Brdo, 11. brigadi da uništi neprijatelja u samostanu sela Guča Gora, 8. brigadi da prodire lijevom obalom Lašve, prema željezničkoj stanici Busovača, i 7. brigadi da prodire desnom obalom Lašve, prema mjestu Busovača.

Tako su sve jedinice 4. divizije dobile 20. februara precizne zadatke za dalje nastupanje i gonjenje potučenog neprijatelja.

Trinaesta brigada sa Vlačićkim odredom, likvidirala je 21. februara otpor neprijatelja u selu Lupcu, na brdu Pecarnici i Golom Brijegu, te izbila pred selo Stranjane.

Protivofanziva za konačno oslobođenje Travnika

Jedanaesta brigada je 21. februara vodila cijeli dan borbu sa neprijateljem u samostanu sela Guča Gora i uveče oko 23 sata likvidirala neprijatelja. Ubijeno je 42 neprijateljeva vojnika, podoficira i oficira, 45 ranjeno, a 28 zarobljeno. Plijen: 3 topa, 4 minobacača, jedan teški mitraljez, 2 puškomitraljeza i 43 puške.

Sesta brigada nastupajući desno od 13. brigade, likvidirala je neprijatelja u Han Bili i Kremeniku.

Osmo brigada, nakon slamanja otpora u selu Donja Večerska i Divjak, produžila je gonjenje dolinom Lašve, a jednim bataljonom pomogla 7. brigadi u likvidaciji neprijatelja u selu Kruščici, te su tako obje brigade izbile između Han Kompanije i Viteza u dolinu Lašve.

Rano ujutru, 22. februara, Stab 4. divizije izdaje novo naređenje Stabu 6. brigade.⁷³⁶

»Sa još jednim bataljonom krenite preko Drum Brda, a vaše lijevo krilo da uhvati vezu preko Jelinaka u selu Dvor odakle vršiti pritisak na komunikaciju željeznička stanica Busovača—Zenica.

7. krajiška NOU brigada rokirala se udesno prema mjestu Busovača.

8. krajiška NOU brigada goni neprijatelja preko kote 515 prema željezničkoj stanici Busovača.

⁷³⁶ AVII, k. 771-A, reg. br. 17/1.

Vi se povežite na lijevom krilu sa 13. brigadom i neka ona nadire u pravcu Debela Međa sa zadatkom da zatvori pravac s. Gumanci—Suhi Dol—Debela Međa.

U daljem nadiranju dobro se vežite lijevo sa 13. brigadom, a desno sa 8. brigadom.«

Sedma i 8. brigada gone neprijatelja 22. februara dolinom Lašve, i to 8. brigada njemački 639. puk za osiguranje, a 7. brigada 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa. Neprijatelj odstupa u Busovaču, a 7. brigada posjeda položaje selo Hrasno — selo Kovačići — selo Bare, dok 8. brigada goneći neprijatelja, izbija na položaje kota 515 — Drum Brdo.

Sesta brigada nastupajući u centru ka Staroj Zenici, zauzela je selo Toloviće — selo Kratine — selo Pirici, i izbila pred Golu Kosu.

Tako su se u dolini Lašve našle 3 brigade.

Trinaesta brigada sa Vlašičkim odredom⁷⁸⁷ likvidirala je tog dana neprijatelja u selima Stranjanima, Osojnici, Paljiki, Lađici, Vjetrenici, Počulici, te izbila 5 kilometara zapadno od Zenice.

Idućeg dana (23. februara) Stab 4. divizije ubacuje u međuprostor 6. i 13. brigade i 11. brigadu, pa je dalji napad nastavljen frontalno. Istog dana i Stab 5. korpusa ubacuje tenkovsku četu od Han Kompanije u pravcu željezničke stanice Busovače, te je grupisanjem brigada južno od Zenice jasno ispoljen cilj Štaba 4. divizije da se neprijatelj potpuno razbije između Busovače i Lašve na spletu putnih i željezničkih komunikacija, čime će mu se u Sarajevu i Zenici nanijeti najjači udar.⁷³⁸

Sesta brigada izbija 23. februara na liniju selo Jelinak — selo Dvor — selo Bakije. Osmo brigada oslobađa selo Hrasno i napada na selo Granice — kota 513. Sedma brigada oslobađa sela Buselji i Bare, te izbija iznad mjesta Busovače. Jedanaesta brigada likvidira neprijatelja na brdu Saračevica (trg. 957) s jednim bataljonom, a ostale snage su u pokretu na prostorijsu selo Počulica, selo Tolovići.

Sesta brigada izbila je 24. februara na cestu željeznička stanica Busovača — Lašva, na dijelu sela Grablje — selo Bakije i presjekla komunikaciju, željeznička stanica Busovača — Lašva.

Istog dana 7. brigada izbila je na cestu Kaonik — Busovača kod sela Bukve i ciglane. Tom prilikom razbila je 4. puk Ruskog zaštitnog korpusa, ubivši i ranivši oko 100 bjelogardejaca, a zaplijenila jedan tenk, 2 topa, 4 puškomitraljeza i ostalu ratnu opremu. Jedanaesta brigada oslobodila je sela Gornji i Donji Čajdraš, Dobriljevo i Debelu Među.

Sedma brigada napala je 25. februara Busovaču, zauzela selo Caricu, i, vezala neprijateljeve snage u Busovači. Za to vrijeme 8. brigada je napala neprijatelja u željezničkoj stanici Busovača. U željezničkoj stanici nalazio se Stab borbene grupe *Eberlajn* u oklopnom vozu. Čim je 8. brigada prodrila u stanicu, oklopni voz je krenuo prema Zenici.

737 AVII, k. 771-A, reg. br. 16/6.

738 AVII, k. 771-A, reg. br. 34/6.

.'?[' „«f •• • . (•• 1K.

Stab 6. brigade prije podne nalazio se između željezničkih stanica Busovača i Lašva kod Štaba 4. bataljona. Održavajući vezu sa Štabom 8. brigade, Stab 6. brigade zaključio je da će neprijatelj, kada ga napadne 8. brigada, bježati prema Zenici, pa je naredio Stabu 4. bataljona da minira prugu kod sela Grablje i postavi zasjedu s lijeve strane pruge, a preko pruge uputio je izviđačku četu 8. brigade.

Kada je oklopni voz naišao, mine su aktivirane, pruga porušena, a voz stao. Naprijed nije mogao, a ni nazad u željezničku stanicu Busovača. Protivtenkovski top bušio je vagone oklopnog voza ubijajući i ranjavajući neprijatelja. Istovremeno i 4. bataljon vatrom iz svih oružja uništavao je neprijatelja. Oko 100 vojnika, podoficira i oficira iskočilo je iz voza i bježalo prema željezničkoj stanici Lašva. Za njima se stuštila izviđačka četa. Preostali u vozu istakli su bijelu zastavu u znak predaje. Pošto su Nijemci često isticali bijelu zastavu, a kada bi se partizani približili otvarali vatru i nanosili gubitke, to je ovog puta 4. bataljon prilazio vozu otvarajući vatru sve dok iz voza nisu izašli 28 oficira, podoficira i vojnika. Najstariji se predstavio kao komandant 639. puka za osiguranje, po imenu Riter fon Eberlajn, i da je pukovnik. Cijelu grupu zarobljenika 4. bataljon predao je Stabu 8. brigade. Potom je oklopni voz sa 2 lokomotive uništen. Na vagonima oklopnog voza nalazila su se i 3 tenka i jedan ugrađen top, koji su, također, uništeni. Uništen je i jedan automobil.

U kompoziciji su pronađeni preko vagon topovske municije i pola vagona minobacačke municije. Ta municija je zaplijenjena.

U vozu su pored oružja, municije, odjeće, obuće i ostalog ratnog materijala pronađene i velike količine raznih vrsta pića, čokolade, biskvita, čaja, butera i konzervi. Sve namirnice upućene su ranjenim borcima i rukovodiocima u bolnicu.

Zarobljavanjem komandanta borbene grupe *Eberlajn* i cijelog njegovog štaba, snage 4. divizije postigle su potpun uspjeh nad borbom grupom *Eberlajn*. To je bila krupna pobjeda 4. divizije u borbama od 15. do 26. februara 1945. Borbena grupa »Eberlajn« je prepolovljena, a prepolovljena je i njena artiljerija, dok su po njemačkim izvještajima 4. i 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa bili uništeni.⁷³⁹

Komandant 21. brdskog korpusa obavješten je istog dana od vojnika i oficira, koji su pobjegli iz voza, da je Štab borbene grupe *Eberlajn* uništen i da je poginuo komandat grupe pukovnik Eberlajn. Pošto je shvatio ozbiljnost situacije na području Zenice i Busovače i, iako je bilo kritično stanje na području Sarajeva, gdje su snage 2. i 3. korpusa NOVJ neprekidno napadale na oslabljene njemačke 181. i 369. diviziju, general Lejzer odlučuje da uputi odmah u pravcu Zenice svoju korpusnu rezervu, odnosno 359. puk njemačke 181. divizije.

Poznavajući dobro borbenu vrijednost 4. divizije, general Lejzer pojačava 359. puk sa 116. izviđačkim bataljonom korpusa i 369.

protivtenkovskim bataljonom, te tako formira borbenu grupu *Hart* (*Hardt*), po imenu komandanta 359. puka. Istovremeno naređuje da pod svoju komandu stavi i sve preostale snage bivše borbene grupe *Eberlajn* i održi što duže položaje u Busovači i zapadno od Zenice dok ne pristignu ipojačanja. Bobrena grupa *Hart* je stigla 26. februara na područje Zepče i Busovače. Pukovnik Hart je rasporedio 359. protivtenkovski bataljon da brani mjesto Busovaču, 116. izviđački bataljon da brani željezničku stanicu Lašva, a 359. puk da posjedne položaje zapadno od Zenice.

Komandant njemačkog 21. brdskog korpusa, čim je formirao borbenu grupu *Hart* i uputio na područje Zenice i Busovače, radio-depešom obavjestio je komandanta njemačke grupe armija *E* o vrlo kritičnoj situaciji kod Zenice, te da ako za 2 dana ne stigne pomoć, neće moći održati položaje, što će ugroziti i položaje kod Sarajeva.

Komandant njemačke grupe armija *E*, koji je upravo tada po naređenju njemačke Vrhovne komande oružane sile (OKW) pripremao 4 divizije da sadejstvuju u njemačkoj ofanzivi u južnoj Mađarskoj, koja je po planu trebalo da počne 6. marta prodorom preko Valpova i Donjeg Miholjca u bok 51. diviziji, nemajući drugih snaga na raspolaganju, obavjestio je o situaciji kod Zenice njemačku Vrhovnu komandu. Pošto se radio-depešama upoznala o situaciji na području Zenice, radi spasavanja fronta u Bosni, njemačka Vrhovna komanda odobrava Leru da iz Slavonije najhitnije uputi na područje Zenice i Busovače 7. SS diviziju.⁷⁴⁰ Štab 7. SS divizije stigao je već 27. februara u Zenicu i preuzeo komandu nad područjem Zenice i Busovače.

U Zenici je Štab 7. SS divizije prikupio podatke o rasporedu i jačini snaga 4. divizije i pripremao protivnapad da bi što dalje odbacio njene snage sa područja Zenice i Busovače. Istovremeno oko 22.000 vojnika, podoficira i oficira 7. SS divizije, pojačanih bataljonom tenkova, pristizalo je od Slavenskog Broda vozovima prugom i kamionima cestom prema Zenici.

Za to vrijeme tj. od 26. do 28. februara snage 4. divizije nastavile su borbu. Trinaesta brigada na liniji sela Jagodici — selo Obrenovci — selo Lokvine. Jedanaesta brigada na liniji selo Počulica — brdo Saračevica — Debela Međa. Sesta brigada na liniji sela Grablje — selo Gumanci. Osmo brigada na liniji selo Bukve — selo Granice i 7. brigada na liniji selo Carice — selo Buselji.

Time su borbe 4. divizije koje su počele 15. februara, a završile se 28. februara, bile završene potpunom pobjedom.

Neprijatelj je za vrijeme tih borbi imao velike gubitke od 2.367 poginulih, 2.836 ranjenih i 130 zarobljenih vojnika.

Gubici 4. divizije bili su: 147 poginulih, 588 ranjenih i 10 nestalih boraca i rukovodilaca.⁷⁴¹

Zaplijenjeno je: 19 topova raznih kalibara, jedna haubica, 15 teških minobacača, 10 lakih minobacača, 12 teških mitraljeza, 118

⁷⁴⁰ AVII, NAV-N-T-78, Roll 305/6255841-2.

⁷⁴¹ AVII, k. 771-A, reg. br. 16/7.

puškomitraljeza, 451 puška, 10 automata, 44 pištolja, 14 tromblon-
skih pušaka, 3 raketna pištolja, 638.000 pušanih metaka, 1.740
ručnih bombi, 624 mine za minobacače, 740 granata za topove, 2 va-
gona granata u magacinima i u vozu, 2 vagona mina za minobacače
u magacinima i u vozu, 2 vagona puščane municije u magacinima i
u vozu, 280 čebadi, 203 šatorska krila, 400 pari cipela i odjela, 2 ka-
miona, jedan automobil, 7 bicikla, 4 radio-stanice, 2 telefonske cen-
trale, 15 telefonskih aparata, 59 konja, 28 kožnih sedala, 75 konjskih
oprema, 31 kola, pukovska zastava i sanitetskog materijala u veli-
kim količinama.

Uništeno: 3 tenka, 2 mosta, 2 propusta, teški minobacač, top, 4
puškomitraljeza, ubijeno 35 konja i porušeno 500 metara pruge.

DEJSTVA UDARNE GRUPE BATALJONA

Borbena dejstva grupe bataljona 4. divizije u januaru i febru-
aru 1945. bila su usmjerena najviše u dolini rijeke Bosne od Kak-
nja do Zenice i Vraća radi sadejstva snagama 4. divizije.

Na odsjek Visoko — Kakanj — Zenica — Vraća, komandant
njemačkog 21. brdskog korpusa, rasporedio je 31. januara 969. tvr-
đavsku brigadu. Njemu su pridodati 81. puk za osiguranje, 11. us-
taški zdrug i protivavionski bataljon 21. brdskog korpusa. Ukupno
oko 6.500 Nijemaca i ustaša. Grupa bataljona imala je oko 1.200 bo-
raca i rukovodilaca, te je odnos snaga bio 5:1 u korist neprijatelja.

Na području Zenice i Visokog nalazile su se i Zenička i Visoč-
ka četnička brigada, Zeničkog četničkog korpusa, jačine oko 1.000
četnika.⁷⁴²

Prema tome odnos snaga bio je 6:1 u korist neprijatelja.

Borbe su počele već sredinom januara 1945, kada je grupa ba-
taljona razbila ustaške snage u Kraljevoj Sutjesci i Perinom Hanu,
oslobodila ta mjesta, a zatim na tom terenu razbila Zeničku četni-
čku brigadu.

Grupa bataljona je 23. januara razbila ustašku posadu u selu
Radakovu, 2 kilometra istočno od Zenice, i tada ubila 30 ustaša, a
zarobila ih 11. Istog dana, napala je i ustaše u selu Crkvice, 3 kilo-
metra sjeveroistočno od Zenice, i ubila 50 ustaša uništivši i 2 ka-
miona kojima su ustaše pokušale da pobjegnu.

Komandant 11. ustaškog zdruga napada 29. januara istočno od
Zenice da bi povratio izgubljena uporišta. Snage grupe bataljona
ga dočekuju i ubijaju 13, a ranjavaju 18 ustaša, dok ostali bježe na-
zad u Zenicu. Gubici Udarne grupe bataljona 3 ranjena borca, a je-
dan nestao.

Grupa bataljona, napala je 6. februara njemačku kolonu kod
sela Janića. Ubijeno je 13 Nijemaca. Uništen je kamion. Istog da-
na napala je i Protivavionski bataljon njemačkog 21. korpusa kod
Kaknja. Ubijeno je 11, a zarobljena 4 Nijemca.

Dva dana kasnije napada i jednu bojnu ustaša 11. ustaškog
zdruga u selu Klopču, 4 kilometra jugoistočno od Zenice. Ubijeno
je 14, ranjeno 14 i zarobljeno 5 ustaša.

⁷⁴² AVII, VK-V-322.

Za vrijeme prebacivanja materijala, kod Vranduka, uništena su 9. februara 2 kamiona i 2 automobila. Porušena je pruga u dužini od 300 metara i srušena 2 propusta.

Ponovo je oslobodila selo Crkvice 12. februara kad je ubila 4 ustaše, a ranila ih 10.

Neprijateljevo uporište Hrasno napadnuto je 18. februara. Ubijeno je 5 Nijemaca, a ranjeno 6. Plijen jedan puškomitraljez *šarac*. Istog dana, kod Modrinje, ubijene su 4 i ranjene 3 ustaše.

Grupa bataljona 20. februara napada četvu ustaša u Bilmom Polju, tj. u sjevernoj periferiji grada Zenice. Ubijene su dve ustaše, zarobljene 3, a 25 ih je poskakalo u rijeku Bosnu.

Grupa bataljona napala je 23. februara neprijatelja u željezničkoj stanici Poriječane. Ubijena su 3 Nijemca. Neprijatelj je intervenisao iz Breze, ali je dočekan i razbijen i protjeran. Gubici neprijatelja 9 poginulih, 7 ranjenih i 4 zarobljena.

Dva dana kasnije, između Kaknja i Visokog, porušeno je 2.000 metara pruge i napadom na neprijateljeve posade na pruži, ubijeno 34 Nijemca, ranjeno ih 20 i zarobljeno 9. Plijen 3 puškomitraljeza *šarca* i 23 puške.

Istog dana snage grupe bataljona razbile su neprijatelja u selu Donja Gračanica, oko 5 kilometara sjeverno od Zenice. Ubijeno je 40 Nijemaca, ranjeno 55 i zarobljeno 29. Plijen: top, 9 puškomitraljeza, 80 pušaka, 200 ručnih bombi, 290 granata za top, 35.000 metaka i ostala ratna oprema.

Između Donje Gračanice i Zenice, porušeno je 20. februara 500 metara pruge. Istog dana, podmetnuta je mina ispod pruge između Kaknja i Visokog. Naišao je voz pun Nijemaca. Poginulo je 40 Nijemaca, a više ih je ranjeno. Ukupni rezultati borbi Grupe bataljona 4. divizije u toku januara i februara 1945. bili su: 176 poginulih Nijemaca, ustaša i četnika, 134 ranjena i 81 zarobljen.

Grupa bataljona imala je: 16 poginulih, 60 ranjenih i 2 nestala borca i rukovodioca.

Zaplijenjeno je: top, 13 puškomitraljeza, 170 pušaka, 200 ručnih bombi, 290 granata za top, 13 konja i 700 kg soli.

Uništeno je: 3 kamiona, 2 automobila, 2 propusta, jedna lokomotiva, i iskidano 2.800 metara željezničke pruge.

Krajem februara grupa bataljona 4. divizije, odnosno Udarina grupa bila je u ovom borbenom rasporedu: jedan bataljon na sektoru Zenica — Vranduk, drugi na sektoru Lašva — Kakanj, a treći na sektoru Kakanj — Visoko. Štab Grupe bataljona s intendanturom i ambulantom, bio je u selu Mošćanici.